

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ
МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

МАТЕРІАЛИ
міжнародної науково-практичної конференції
19-20 вересня 2008 р.

Видавництво Харківського національного
університету внутрішніх справ
2008

УДК 342.7(063)
ББК 67.324я431
Н 35

*Друкується за розпорядженням ректора ХНУВС
№ 52 від 12.04.2008 р.*

Оргкомітет конференції: д-р юрид. наук А. Т. Комзюк, д-р юрид. наук О. В. Марцеляк, канд. юрид. наук В. О. Серьогін, канд. юрид. наук Т. Л. Сироїд, канд. юрид. наук С. В. Шестаков, канд. юрид. наук І. М. Погрібний, канд. юрид. наук В. Ю. Кузьміна, канд. юрид. наук Г. В. Джагунов, О. В. Копаниця, П. М. Львова, В. С. Потопальський, С. О. Осятинський, С. В. Форостовець.

Н35   **Національні та міжнародні механізми захисту прав людини:** матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19-20 вересня 2008 р.) / За ред. проф. А. Т. Комзюка. – Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 224 с.

Збірник склали наукові доповіді та тези виступів учасників міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої проблемам захисту прав людини.

Матеріали подано в авторській редакції.

This collection consists of scientific articles of international scientific conference participants.

Materials for the conference were presented by the authors.

УДК 342.7 (063)
ББК 67.324 я 431

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2008

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Г. О. Пономаренко, канд. пед. наук,
доцент, ректор Харківського
національного університету
внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ І ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Демократичні перетворення, спрямовані на вдосконалення громадсько-політичного життя в Україні, вже давно стали невід'ємною частиною буття нашого суспільства. Центральне місце серед них безперечно посідає проблема прав людини. Названі перетворення, які орієнтовані на міжнародні стандарти в галузі прав людини й знайшли відображення у двох перших розділах Конституції України, по-різному впливають на правовий статус особи, породжують чимало питань, котрі потребують глибокого наукового опрацювання в різноманітних сферах життєдіяльності.

Конституція України, яка містить норми прямої дії, проголосила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком як держави в цілому, так і кожного з її органів. При цьому безпека людини має розглядатися як певною мірою узагальнюючий, інтегрований виразник реалізації її прав і свобод, захищеності (гарантованості) від небезпеки, один з головних показників якості й рівня життя людини.

Основний Закон нашої країни ставить права людини в центр державної політики і встановлює, що держава відповідальна перед нею за свою діяльність. Названі конституційні принципи розвинуті й деталізовані у Засадах державної політики України в галузі прав людини, затверджених постановою Верховної Ради України від 17 червня 1999 р. № 757-XIV. У цьому документі підтверджено відданість нашої держави ідеалам Загальної декларації прав людини та її прагнення до ефективної імплементації прав і свобод, гарантованих Європейською про захист прав та основних свобод 1950 р. та протоколами до неї, ратифікованими Україною. Україна визнає універсальність, взаємопов'язаність та взаємозалежність прав і основних свобод людини і громадянина та їх особливе значення для свого політичного, економічного, соціального, історичного і культурного розвитку. Одними з пріоритетних напрямів державної політики в даній сфері є: забезпечення верховенства прав і основних свобод людини у відносинах з державою;

створення належних умов, вироблення механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою своїх прав та законних інтересів; забезпечення захисту людини і громадянина від посягань з боку іншої людини та посягань з боку держави.

На виконання вихідних положень Конституції та Зasad державної політики України в галузі прав людини протягом останніх років здійснюються різнопланові заходи щодо реформування усього механізму забезпечення основних прав і свобод, у тому числі й судової та правоохоронної систем. МВС України, усвідомлюючи свою особливу відповідальність за реалізацію вимог Конституції України щодо забезпечення правопорядку і громадської безпеки в країні, постійно веде пошук шляхів до підвищення ефективності роботи органів внутрішніх справ, посилення боротьби з небезпечними злочинними проявами. Визначені головні пріоритети службової діяльності. Це, насамперед, захист особи, її життя і гідності, захист прав і свобод, гарантованих Конституцією України, забезпечення законності при профілактиці, розкритті й розслідуванні злочинів, здійснення принципів демократизму, гуманізму, справедливості й невідворотності покарання. Усе це значною мірою залежить від чіткої й злагодженої роботи усіх підрозділів і служб системи МВС. Однією з основних вимог, поставлених перед працівниками ОВС, є зміна мислення щодо сенсу, завдань і методів правоохоронної діяльності.

Результати здійснюваних реформ поки що не можуть задовольняти. На жаль, в діяльності ОВС ще зустрічаються факти порушення законності, порушення прав учасників кримінального процесу, свавільних затримань, застосування заборонених методів отримання свідчень, незнання окремими працівниками вимог закону, не кажучи вже про міжнародні правові норми, невідповідності окремих норм кримінально-процесуального законодавства з міжнародно-правовими стандартами. Тому слід продовжити вдосконалення законодавства, особливо адміністративного й кримінально-процесуального, переглянути закони „Про міліцію”, „Про оперативно-розшукову діяльність”, „Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” та інші, а за необхідності – вносити зміни й до головного закону нашої країни – Конституції. Усе це вимагає злагодженої роботи усіх гілок влади, правозахисних організацій і громадськості, перетворюючись на питання значної політичної ваги. Поряд із тим необхідно неухильно підвищувати професіоналізм працівників ОВС, аби кожен із них з повагою ставився до вимог закону, прав і свобод громадян.

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р., у ст.2 вимагає від правоохоронців, аби вони при виконанні своїх обов’язків поважали й захищали людську гідність, підтримували й захищали права

людини по відношенню до всіх осіб. Аналогічні вимоги містить і національне законодавство, у тому числі Закон України „Про міліцію” та Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ. Виходячи з таких вимог, для кожного працівника ОВС повага має стати неодмінним елементом правової культури не тільки по відношенню до закону, але й до прав та свобод окремої особистості. Адже цілком марно навіть згадувати про права людини, якщо їх не поважають представники правоохоронних органів. Вимагати від інших виконання закону й поваги до прав інших людей може лише той, хто сам є взірцем відповідної поведінки. Тому зміст принципу поваги прав людини невід’ємний від громадської, політичної й моральної свідомості працівників ОВС і включає справедливість, рівність прав, якомога повніше задоволення інтересів людей, надання їм свободи, довіру до людей, уважне ставлення до їх переконань і прагнень, чуйність, чемність, делікатність, що у професійній етиці працівника міліції називається етикетом і тактовністю.

Повага є насаперед моральною передумовою здійснення працівниками ОВС своїх службових обов’язків. У правоохоронній практиці її реалізація має певну специфіку, котра зумовлена необхідністю застосування заходів примусу, спеціальних засобів і навіть втручання у приватне життя громадян. Аби врахувати названі особливості, вимагається належна психологічна та юридична підготовка, котра поки що, на жаль, є далекою від ідеалу. Інколи працівники ОВС не знають елементарних правових питань. А їм ще необхідно мати уяву про зміст таких основоположних міжнародних документів, як «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» (1979), «Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув’язненню у будь-якій формі» (1988), «Основні принципи застосування сили й вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку» (1980), «Основні принципи поводження з ув’язненими» (1990) та ін., оскільки в їх основу покладено одне об’єднуюче правило: повага честі, гідності, особистої недоторканності людини, особливо в тих випадках, коли виникає необхідність застосування заходів примусу.

Для оптимізації юридичної підготовки й належного правового виховання працівників ОВС у навчальних закладах системи МВС запроваджено викладання дисципліни „Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності”, посилено увагу до забезпечення курсантів і практичних працівників книгами й документами з прав людини. Робота в цьому напрямку буде продовжуватися й у майбутньому.

Щоб досягти бажаного результату, необхідно послідовно й органічно включити ідею невід’ємності прав людини в усі навчальні курси, а також доводити її до свідомості особового складу в процесі систематичної цілеспрямованої виховної роботи. Саме копітка виховна робота багато в чому є запорукою успіху в питаннях додержання законності й

прав людини. Вона дозволяє закріпити в психології працівника ОВС, який нерідко звик діяти з позиції права сили, повагу до сили права, у тому числі й повагу прав людини.

У сучасний період правове становище особи в Україні характеризується кардинальними позитивними зрушеннями. Однак новий погляд на права людини в Україні вимагає корінними чином переглянути проблему забезпечення і захисту цих прав, у тому числі з метою підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Уся система протидії правопорушенням і злочинності має бути приведена у відповідність з конституційними положеннями про права і свободи людини і громадянина. У зв'язку із цим держава змушена відмовлятися від окремих форм протидії злочинності, котрі були притаманні для радянських часів, як-то цензура, прописка, закриття окремих місцевостей для проживання судимих тощо. Однак вирішення проблеми забезпечення прав і свобод людини у правоохоронній діяльності ОВС не повинно призводити до згортання цієї діяльності як такої. Конституційні права і свободи людини визначають чіткі межі правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ, але не заважають їй. Здійснення правоохоронної діяльності за умов ігнорування прав людини є проявом тоталітаризму і призводить до негативних наслідків.

Забезпечення прав людини як пріоритет державної політики й правоохоронної діяльності ставить перед юридичною, у тому числі й відомчою, наукою нові масштабні завдання. Як відповідь на виклики сьогодення, упродовж останніх років спостерігається стійка тенденція зростання уваги вітчизняних науковців-правників до статусу людини в усій багатоманітності його аспектів. Проблеми забезпечення й захисту прав і свобод людини і громадянина неодмінно фігурують серед пріоритетних напрямків наукових досліджень провідних юридичних вузів країни, у тому числі й вузів системи МВС, складають значний відсоток дисертаційних і монографічних праць у сфері юриспруденції.

Слід відзначити, що питання, пов'язане з правами людини, на сьогодні перетворилося на політичне питання. І кожний факт порушення законності та порушення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ негативно відображається на авторитеті нашої держави, на її політичному й соціально-економічному становищі, іміджі країни серед світової спільноти. Своє вагоме слово в даному випадку має сказати юридична наука, яка повинна запропонувати оптимальні шляхи вирішення гострих проблем, визначити напрямки та способи реформування чинного законодавства й правозастосовчої практики з метою надійного гарантування основних прав і свобод людини і громадянина на рівні сучасних світових стандартів.

L. Spolander, *Director of Studies Dep.
of Teacher Education Umeå University
Umeå, Sweden*

Y. Wiklund, *Health Promotion Officer
Research & Development, Education
and Health, County Council
of Västerbotten Umeå, Sweden*

FROM A GLOBAL TO AN INDIVIDUAL PERSPECTIVE ON HUMAN RIGHTS EDUCATION

In today globalize world different international Human Right (HR) conventions, declarations and protocols, has become the leading standard for international law in many countries. This is the most important level, that states and government have signed all documents. Even if not all states have ratified the documents, but the big majority has done that, the impact is big since almost all countries has ratified and accepted to follow the intentions in the articles. These two levels are very important, but there is a third level that is equally important and that is the individual level – the responsible citizen in a democratic state.

Since the international HR discourse is dominated by law and a law perspective, the individual responsibility for a positive HR culture in civil society is in risk in the modern welfare society.

The dominated ideology in our globalize world is the neo-liberal ideology which is in many ways quite conservative and stress that the state power and the state bureaucracy should be as small as possible and the private sphere with big companies and small individuals ought to be in focus and centre of the national state and the international community.

In a double sense the individual is very important and should be so, and is also a responsible actor, but at the same time misfortunes and wrong doings in the neo-liberal society, is something that the individual can be blamed for.

It is necessary to have different perspective on HR, beside the important law perspective. One should encourage perspectives like historical, political, ethical, philosophical... etc. to give a wider and deepen knowledge and understanding of the modern Human Right culture. And this is of course a very important task and challenge for the educational system at all levels and at all professional educations. There is still a lot to do even if the UN declared 1994-2003 as a decade for Human Rights Education all over the world.

One organization with little power is Council of Europe (COE) that has done really a lot to spread the knowledge, skills and values of human rights. COE has often in their courses and material focused on young people, promoting equality and human dignity, as they see young people as a resource. By this many networks have been created with people from different countries.

Council of Europe also support and co-operate with different forms of NGOs in their intentions and work to implement human rights education in the society.

Today we have many threats towards the world-society and it's not only terrorism, "the war on terror", it is also increasing inequality in economy and health and also the big climate-change threat. How can a democratic state respond to all this challenges...?

On nation level it is needed, beside laws, to create programs and plans that have a strategy to implement and follow the intentions in the HR declarations. In our modern world we also need transparency to have structures that could empower the individual citizen.

There is a big importance of building up a strong civil society with a citizen that is aware of their rights, but also can see and act in a way that supports other individuals.

The message in our human rights courses is to empower the individual that everyone can make a difference.

During the last 12 years, we have been involved in Umeå University Summer courses. One big aim has been to bring people together for mutual personal development. We have had different subjects connected with History, Social Sciences, Democracy, Human Rights and Gender.

The courses have been given in a spirit of Human Rights and Humans Rights Education.

Target group for these courses have been students and teachers from different discipline and Universities from countries in East Europe. All in all about 600 students have participated in these courses. This work have developed and resulted among other things a special PhD-course: Research School on Democracy, Human Rights, and Gender – Education in a Global Era, and also with a long term co-operation with University of Fort Hare in South Africa. The last two years we have also been able to give shorter courses in this field in Eastern Europe.

Some years ago it came several requests from participant's that they wanted us to come to their country and give weekend courses at their Universities. The reason was that they wanted more students from their own university to have a possibility to participate in similar courses. We started up by organizing a three day course - step 1 in Human Rights Education. The aim and learning outcomes from this course was:

To deepen knowledge about the context of the Human Rights Declarations and Conventions.

To know, describe, analyze and discuss key concepts such as freedom, justice, equality, human dignity, non-discrimination and democracy

To implement new HR knowledge in education and everyday life

This course was followed by a second step for the participants, more

focusing on facilitating and giving tools for the participant's future work with Human Rights Education.

Human Rights can be taught in different ways, some of this knowledge can be learned by reading. To really deepen ones knowledge in Human Rights we think it is important to get deep into your own values and feel Human Rights in the heart and stomach. The only way to absorb this knowledge for a person is to take part in different exercises and to implement the important deep meaning of the core concepts of Human Rights. It is the close and ordinary values that form a person's behaviour. This spirit creates trust among people, something that is really needed in our rapidly changing society.

Human Right is important in all education situations. It is nothing that can be taking for granted. It has to be taught, learned and practiced. People in all different professions have there own responsibility to act and behave in a spirit of Human Right culture.

One of the main aims of our courses has been to create an atmosphere of Human Rights in the group, by our own behaviour and acting so that the participants could feel safe to explore and discuss their feelings and values.

Some quotations from the participants:

“The aim of creating the basic platform of a democratic agora – where everybody was seen and heard is a thing that is present in all situations regardless which form it was done in. The relationship between the form and the content seems also go hand in hand, although the time limit maybe have shorten the reflection and debriefing about the steps that were taken. The Dialog Café idea - the form in which the participants brought their own human right case, may last for a bit longer time.”

“The critical dimension bloomed out within this friendly atmosphere – something that was created during the course. The diversity of working forms with, constant changing group members became an invisible veil – so the aim to hold the course in the spirit of Human Rights seems to be fulfilled.”

Many of the participants have become more engage and aware of HR and HR abuse and are today active in both their profession and also in NGOs. They do really see and act in the highest important value in the dignity of the other person. They have realized the importance of standing up and defend the rights of others in different situations. The attitude has change, today the human rights culture is a part of their personal issue.

Carol P. Getty, PhD Associate
Professor of Criminal Justice, Park
University, Parkville, Missouri, USA
Fulbright Scholar

AMERICA'S HIGH INCARCERATION RATES

У статті наголошено на важливості дотримання прав людини, захисті прав людини на національному та міжнародному рівні, а також приділено увагу отриманню якісної освіти щодо прав людини.

Certainly sentenced offenders should have limited civil rights as part of punishment for offending but too many prisoners in America are incarcerated for too long and loose too much while incarcerated and when released. I am fortunate to be an Americana living in country which recognizes violations of human rights where they occur and seeks to remedy existing situations; however, I am distressed about America's high incarceration rates and the culture that produced and practices incarceration for many instead of seeking a different resolution for some criminal behaviors.

Human rights are those which allow for life, liberty and freedom of thought and expression, equality before the law, that is, human rights are those which allow dignity and justice for all. Protections include documenting violations, seeking remedies for victims, and combating cultures which allow for violations.

Almost all countries of the world have national mechanisms and laws regarding human rights and numerous international organizations promote human rights, among them the United Nations Commission on Human Rights. Various National Governmental Organizations (NGOs), including Amnesty International, are also actively promote human rights and denounce human rights abuses.

The United States has been especially active in identifying human rights abuses nationally and internationally and in supporting remedies for victims and combating the cultures which allow these violations to occur. However, as reported by CNN, in 1998, for the first time ever, Amnesty International (AI) launched a campaign against a western nation; this was worldwide campaign against the United States (US) prison system accusing it of a "persistent and widespread pattern of human violations." The 153 page report "Rights for All" discussed women in labor, stun guns, sexual abuse of female prisoners, and especially number of prisoners awaiting execution. (www.cnn.com/US/9810/05/humanrights, retrieved 8/26/08)

Crime rates in American have been dropping since 1992. According to Federal Bureau of Investigation (FBI) statistics, in the last 20 years violent crime rates in America have decreased 25%, while incarceration rates have continued to increase. (<http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/cp.htm>, retrieved 9/7/08) Harsh sentencing policies, especially for drug offenders, continue to

fuel expansion of the nations' jail and prison population, which reached a new high in 2007 of 2.3 million persons. The United States, which has less than 5% of the world's population, holds nearly 23%v of the world's prisoners.

(<http://www.iht.com/articles/2008/04/23/america/23prison.php>, retrieved 9/7/09)

According to a New York Times 2008 article, the incarceration rate in the US is 751/100,000, the highest in the world. With 230,000,000 adults in the US and a prison population of 2.3 million, this means that 1 in every 100 persons is incarcerated, a record high for the US. (For the record, the actual rate is 1 for every 99.1.) This incarceration rate of 751/100,000, or 762 according to another source, is five to 10 times larger than other western democracies (www.amswers.com/topic/human rights, retrieved 8/27/08). As a comparison China, with four times the US population, is second with a prison population of 1.6 million, although this figure excludes the hundreds of thousands held in administrative detention in an extrajudicial system of re-education. The median incarceration rate is 125/100,000. Twenty five years ago American's rates were close to the median. Russia's current reported rate is 627; countries with low rates include Germany at 88 and Japan at 43 (<http://www.nytimes.com/2008/02/28/us/28cnd-prison.html?hp>, retrieved 9/7/09).

Part of the reason American incarceration rates are high can be attribute to effective systems of arrest for all offenders and a judicial process which celebrates equality for all offenders. It is true that part of the reason crime rates have decreased is due to the extensive removal of criminal offenders from the community. However, a larger explanation for the quadrupling of the prison population in the 20 year period from the 1980s to 2000 stems from draconian sentencing policies and failure to provide appropriate support for those who finish their sentences and return to the community. Politically motivated tough on crime and tough on drug offender policies caused the legislature to create a fixed sentencing system with long prison sentences for most offenders and also create a most difficult post-prison environment for offenders. America's relative recent response to crime as incarceration may not always be the appropriate response. For example, Americans are locked up for crimes for writing bad checks or using drugs, whereas in most countries these violations would rarely produce prison sentences

(<http://www.iht.com/articles/2008/04/23/america/23prison.php>, retrieved 9/7/08).

While I do not intend to concentrate on the death penalty, I will briefly discuss the subject, because the Amnesty International report referred to at the beginning of this paper also sanctioned American not only for its high incarceration rate but also for its support of the death penalty, the ultimate violation of one's civil liberties.

In 2006, 3223 men and women were on death row and about 80 persons who committed their crimes when they were less than 18 years of age, an increase from the previous year. In 2007, 42 persons were executed, 11 fewer than in the previous year. The Amnesty International report condemned the US for executing persons who committed their crimes as children. This action places the US in the same category as Nigeria, Pakistan, and Saudi Arabia. Because of “get tough” policies American is currently more willing to transfer juvenile offenders (under age 18) to adult prisons.; the US has some 3500 child convicts in adult prisons. (<http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/cp.htm>)

The following chart reports the executions in 2007, as highlighted in a US Department of Justice Department, Bureau of Justice Statistics.

Country	China	Iran	Saudi Arabia	Pakistan	USA	Iraq
Number of Executions	470+	317+	143+	125+	42+	33+

According to AI, 129 innocent people have been released from death row. Additionally Amnesty International considers the America’s policy toward the death penalty a human rights abuse because it’s applied in an arbitrary manner subject to bias because of the defendant’s race or economic status, or driven buy political ambitions of those who impose it.”

I am concerned, as our many scholars, that that the US incarcerates the greatest number of people in the world and also incarcerates at the highest rate. Over the last two decades incarcerations rates have increased regardless of whether the crime rate was increasing or decreasing. Three ill-conceived, politically motivated policies have created this situation: a war on drugs, draconian sentencing laws, and punitive parole and probation supervision polices created by the “get tough” environment.

Depending on the questions, when the American public is surveyed, they want to be more lenient and give some offenders another chance. Americans generally agree that: sentences could be shorter, especially for drug offenses; alternatives to incarceration should be expanded; and that more programming in prisons is desirable. Politicians have begun to understand the public’s attitudes and have realized the costly consequence of the current incarceration policy where average yearly incarceration costs per offender are \$24,000.

In the last few years not only the public’s ideas but also the political culture and the law have changed. In the fall of 2007, Congress passed the Second Chance Act and President Bush signed it into law on April 9, 2008. This act is federal legislation designed to ensure the safe and successful return of prisoners

to the community. This first-of-its-kind legislation will authorize various grants to government agencies and nonprofit groups to provide employment assistance, substance abuse treatment, housing, family programming, mentoring, victims support, and other services that can help reduce re-offending and violations of probation and parole. When signing this act, the President said:

The country was built on the belief that each human being has limitless potential and worth. Everybody matters. We believe that even those who have struggled with a dark past can find brighter days ahead. One way we act on that belief is by helping former prisoners who've paid for their crimes -- we help them build new lives as productive members of our society.

(<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2008/04/20080409-2.html>)

Additionally, in the case of *United States v Booker* (543 U.S. 200 (2005)) the US Supreme Court declared the Federal Sentencing Guidelines, which had been in effect for 20 years, unconstitutional. These will now be advisory instead of required for federal criminal sentencing. Other fixed guideline systems in several states have also been declared unconstitutional, according to their state's constitutions. Currently criminal sentencing in the United States is in turmoil and the outcome of criminal sentencing is uncertain, but I think the end result will give judges more discretion in sentencing and they will not need to follow the previously prescribed, harsh drug sentences. Sentences will be shorter for non violent offenders, although they may remain the same for violent offenders

Because of the change in sentencing requirements and the passage and funding of the Second Chance Act, I hope that America will return to a more reasonable correction system which will include incarceration for dangerous offenders but more treatment and alternative sanctions in the community for the non-dangerous so that American's incarcerate rate will not be the highest in the world. In my opinion American will then have a system for offenders which will be more just while still allowing for societal protections.

REFERENCES

- www.answers.com/topic/human-rights
- www.cnn.com/US/9810/08/human_rights
- <http://www.hrw.org/english/docs/2005/01/13/usdom9853.htm>
- http://en.wikipedia.org/wiki/United_States_incarceration_rate
- <http://www.nytimes.com/2008/02/28/us/28cnd-prison.html?hp>
- <http://www.iht.com/articles/2008/04/23/america/23prison.php>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Capital_punishment
- <http://www.aclu.org/capital/index.html>
- <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/cp.htm>
- http://reentrypolicy.org/government_affairs/second_chance_act
- <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2008/04/20080409-2.html>

М. А. Баймуратов, *д-р юрид. наук, проф., засл. деятель науки и техники Украины, зав. каф. конституционного, административного и международного права Мариупольского государственного гуманитарного университета*

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В СФЕРЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ И АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Функционирование международного права в сфере прав человека, понимаемое в данном исследовании как международное гуманитарное право в широком смысле (далее: МГП), представляет собой многоплановое явление, составными элементами которого являются международно-правовые принципы и нормы, международно-правовое регулирование и имплементация норм международного права, а также составные элементы внутригосударственного механизма имплементации таких норм.

Онтологической особенностью имплементации норм МГП выступает то, что она реализуется в сложной многомерной, многоуровневой, полисубъектной и полиобъектной системе координат «мировое сообщество – международный договор (как совокупность норм МГП) – конкретное государство и его органы – национальное законодательство – национальный механизм защиты прав человека – конкретный человек, пребывающий на территории конкретного государства (патрид, иностранный гражданин, апатрид, беженец и т.д.)».

Аксиологический потенциал механизма имплементации норм МГП состоит в том, что именно сама имплементация является единственным универсальным способом с помощью которого нормы международного права могут внедряться в национальную правовую систему, вне зависимости от форм имплементации (прямой рецепции, обычной и бланкетной трансформации), а также видовой характеристики способов приобретения обязательности норм международного договора для конкретного государства (ратификация, присоединение, одобрение и т.д.).

Как справедливо отмечает П. Апраксин, большая часть положений МГП является нормами прямого действия (самоисполнимыми нормами), для применения которых не требуется никаких особых мер. «Самоисполнимыми» нормами договора считаются такие нормы, которые, будучи соответствующим образом санкционированы государством, в конечном счете, предназначены для регулирования внутриго-

сударственных отношений, если это в принципе допускается отечественным правом. При этом необходимо учитывать, что договоры, содержащие именно такие нормы, прежде всего и требуют издания трансформационного акта со стороны заключившего международно-правовое соглашение государства.

Тем не менее, некоторые положения Женевских конвенций 1949 г., Дополнительных протоколов 1977 г. к ним, равно как и других договоров в области МГП, не являются самоисполнимыми. Для того чтобы быть применимыми, они нуждаются в конкретизации со стороны национального правопорядка. Поэтому государства должны принять меры по их имплементации, т.е. особые меры правового или практического характера для конкретизации на национальном уровне принципов и норм соответствующих соглашений по МГП. Следовательно, имплементацию норм МГП, необходимо и целесообразно рассматривать в качестве самостоятельной системы (но выступающей в качестве системы-подсистемы в рамках макросистемы – авт.), приводящей в действие эту макросистему - систему норм международного права, обеспечивая тем самым достижение конечного результата - международно-правовое регулирование отношений по соблюдению правил ведения вооруженных конфликтов.

Следует указать, что методологической и одновременно нормативной основой механизма имплементации выступает комплекс международных норм, разработанный международным сообществом с целью регламентации права международных договоров. Так, в соответствии с Венской конвенцией о праве международных договоров 1969 г., каждый действующий договор является обязательным для его участников и должен добросовестно выполняться (ст.26); участник не может сослаться на положения внутреннего права как на оправдание невыполнения им договора (ст.27); вместе с текстом международного договора может учитываться практика его применения и толкования, при согласии сторон (ст.31 п.3).

Для обозначения этого процесса в официальных документах ООН и получил свое распространение термин «имплементация», буквально означающий «осуществление». Сущность механизма имплементации норм международного права проявляется, прежде всего, в содержании деятельности входящих в него структурных элементов. В концентрированном виде эта деятельность может быть охарактеризована как: а) правотворческая (в сфере правоприменения); б) организационная и оперативно-исполнительная; в) контрольная.

Суверенное равенство государств, их независимость в осуществлении внутренней и внешней политики обусловили то обстоятельство, что они, являясь создателями международно-правовых норм, выступают в то

же время основными субъектами их имплементации. Не затрагивая вопрос соотношения международного и внутригосударственного права, следует отметить, что нормы международного права непосредственного действия в национальных правовых системах государств-участников международного общения не имеют, так же, как и нормы внутригосударственного права не применяются в международно-правовой сфере. В этом отношении методологически верной остается позиция В.М. Корецкого, который указывал, что "международное и внутреннее право (каждое из них) имеет свои особые задачи, свои различные области применения. Границу между ними довольно легко очертить, если исходить из принципов суверенитета и независимости государств".

Действительно, международное право регулирует поведение государства в целом. Практическую же деятельность государственных органов по реализации обязательств, вытекающих из международного права, осуществляет само государство с использованием соответствующего правового механизма, который, однако, формируется с учетом предписаний международного права. Как отмечает А.С. Гавердовский, содержание и формы отдельных элементов этого механизма, зависят как от содержания реализуемых международно-правовых норм, так и от потребностей процесса имплементации.

Отсюда, представляется, обоснованным и прагматичным вывод о том, что подавляющее большинство международно-правовых норм, содержащихся в международно-правовых договорах, реализуется через национальный механизм имплементации. Поэтому успешное разрешение задачи повышения эффективности воздействия международно-правовых норм на регулируемые ими международные отношения, находится в прямой зависимости от характера предпринимаемых государствами на национальном и международном уровнях мер по реализации взаимно согласованных правовых предписаний.

В этом аспекте важным представляется доктринальное мнение И. И. Лукашука, который считал, что "осуществление международно-правовых норм, является, как правило, более сложной и ответственной задачей, чем их принятие". Думается, что такая позиция не только содержит в себе позитивный потенциал, но и является весьма важной в методологическом и процессуальном аспектах.

Следует указать, что в международно-правовой литературе термин «имплементация» (анг. implementation) весьма часто употребляется в канве соотношения международного и внутригосударственного права. Однако в правовых доктринах государств Содружества Независимых Государств данный термин имеет более широкое толкование. Так, А.С. Гавердовский понимает под имплементацией целенаправ-

ленную организационно-правовую деятельность государств, предпринимаемую индивидуально, коллективно или в рамках международных организаций в целях своевременной, всесторонней и полной реализации принятых ими в соответствии с международным правом обязательств. Согласно приведенной дефиниции, указывающей на ее стадийное осуществление, имплементация выступает в качестве подготовительной стадии, объективно необходимой для обеспечения своевременной и всесторонней реализации международно-правовых норм. Поэтому нельзя не согласиться с утверждением В.Я. Суворовой, которая полагает, что термин «имплементация» имеет право на существование как синоним термина «реализация», - воплощение норм международного права в практической деятельности государств и других субъектов. Аналогичной позиции придерживаются авторы словаря “Международное право” В.Н. Додонов, В.П. Панов и О.Г. Румянцев, которые понимают под имплементацией международного права фактическую реализацию международных обязательств на внутригосударственном уровне. Этот термин также может быть использован для обозначения воздействия норм международного права на внутригосударственные отношения через внутригосударственное право без его расширительной трактовки.

Следует указать, что в западной правовой доктрине встречается также термин «национально-правовая имплементация норм международного права», который не синонимичен более широкому понятию «имплементация». Кроме того, «юридическое» принятие норм национального права, необходимых для исполнения норм международного права, еще не означает «фактического» исполнения международно-правовых обязательств.

Таким образом, под международным механизмом имплементации понимается система правовых и организационных средств, как создаваемых совместными усилиями государств, так и используемых индивидуально в целях всесторонней, своевременной и полной реализации принятых в соответствии с международным правом обязательств. Некоторые авторы, например, В.Ю. Калугин, утверждают, что механизм имплементации норм МГП на международном уровне следует понимать более узко, и поэтому они делают акцент именно на коллективных, совместных усилиях государств в этом процессе, когда они осуществляют организационно-правовую, включая и международную нормотворческую деятельность. Вместе с тем, исходя из анализа Комментариев к Женевским Конвенциям и Дополнительным протоколам, можно прийти к выводу о том, что обязательства государств по исполнению норм МГП имеют, прежде всего, односторонний характер и закрепляются скорее «как ряд односторонних обязанностей, торжественно принимаемых перед лицом мирового сообщества, представляемого другими Договари-

вающимися Сторонами. Каждое государство берет обязательства, как в отношении самого себя, так и других государств». На эту же особенность гуманитарных конвенций, например, о защите жертв войны, обращает внимание Э. Давид, отмечая, что «обязательства, принимаемые государствами, носят односторонний, а не взаимный характер».

Следует указать, что в последние годы под влиянием интеграционных тенденций, набирающих силу во всем мире и, особенно в Европе и на Американском континенте, в научный оборот стал вводиться также термин аппроксимация – замена одних нормативно-правовых актов другими, в том или ином смысле близкими к исходным. Этот термин заимствован из естественных наук и часто более точно может характеризовать процесс «приближения», в контексте гармонизации.

Понятие «гармонизация» в равной степени относят как к национальному праву, так и международному праву. В последнем случае речь может идти скорее о гармонизации правовых систем государств. Структурированные на отрасли, институты, нормы права представляют собой сложные системы, элементы которой редко обнаруживают полную гармонию.

Добиться согласованности, стройности, как минимум непротиворечивости, в системе права и наиболее его формализованной части, в законодательствах государства является главной целью и очень сложной задачей. На сегодня вопрос о гармонизации решается сразу на нескольких уровнях и множеством приемов. Различают несколько принципиальных уровней гармонизации позитивного права. Низшим является уровень согласования элементов нормы в пределах самой правовой системы; в пределах одного акта по ряду признаков на основе требований юридической техники; в пределах блока (пакета) нормативных актов, связанных одним предметом регулирования. Проблемы гармонизации возникают и при согласовании норм в пределах разных отраслей права, а также в соотношении частноправового и публично-правового характера, требующие гибкого взаимодействия отраслей.

Накапливается большой опыт гармонизации с законодательством стран Совета Европы и СНГ. Здесь активно реализуется опыт рамочных, модельных законов, международных стандартов и иных приемов, влияющих на состав и содержание обязательств заинтересованных сторон. Практика предлагает множество приемов гармонизации и синхронного развития различных форм правового строительства. В их числе: а) гармонизация и сближение национальных законодательств государств; б) унификация правовых решений (принятие идентичных решений) по ряду общих проблем; в) принятие общих нормативно-правовых актов; г) принятие основ законодательства по предметам совместного ведения.

Важной методологической основой необходимости гармонизации

законодательства Украины с международным правом является ст. 9 Конституция Украины, в части первой которой предусматривается, что все действующие международные договоры, согласие на обязательность которых для Украины дано Верховной Радой Украины, являются частью ее национального законодательства. Кроме того, здесь же в части второй предусматривается, что составление международных договоров, противоречащих Конституции Украины, возможно только после внесения в нее соответствующих изменений.

Анализируя содержание этой конституционной нормы, важно отметить, что ее первая часть дает возможность обогатить содержание национального законодательства Украины нормами и принципами, которые унифицированы и закреплены в международных договорах и отражают достижения мировой цивилизации в международном праве. Приведенное выше содержание ст. 9 Конституции Украины дает возможность считать международные договоры не только источником международного права, но и источником национального права (законодательства) Украины.

Включение в Конституцию Украины положения о действии международных договоров как части национального законодательства, способствует укреплению суверенных прав Украины и повышает ее авторитет в мире, как государства, которое стало на демократический путь развития и во внешней сфере своей деятельности. Вместе с тем, следует отметить, что конституции ряда государств вообще обходят вопрос о включении международно-правовых норм в национальное законодательство (Беларусь, Молдова, Польша, Словакия, Словения, Чехия, Швеция, Узбекистан, Япония), что не мешает занимать им достойное место в ряду демократических государств. В Украине, однако, этот вопрос приобретает достаточную остроту. Систематическое толкование положений ст. 9 Конституции свидетельствует, что международные договоры могут стать частью национального законодательства только при соблюдении определенного условия, а именно, только те, согласие на обязательность которых дано Верховной Радой Украины.

Следует заметить, что законодательные акты Украины, регламентирующие порядок разработки, подписания и действия международных договоров Украины, не содержат понятия и толкования конституционной терминологической формулировки "согласие на обязательность которых дано Верховной Радой Украины". Исходя из аналогии закона: положения Закона Украины от 10 декабря 1991 г. "О действии международных договоров на территории Украины", согласно которому, только заключенные и надлежащим образом ратифицированные Украиной международные договоры, составляют неотъемлемую часть ее национального законодательства и применяются в порядке, преду-

смотренном для норм национального законодательства; ст. 9 Закона Украины от 29 июня 2004 г. "О международных договорах Украины", которая предусматривает, что Верховная Рада Украины осуществляет ратификацию международных договоров путем принятия специального закона о ратификации – можно придти к определенным выводам.

Во-первых, под конституционной формулировкой "согласие на обязательность которых дано Верховной Радой Украины" следует понимать именно ратификацию международного договора; во-вторых, при ее осуществлении предусмотрено издание национального нормативного акта в виде специального закона о ратификации, что свидетельствует об опосредованной трансформации международных норм в национальное законодательство Украины. В-третьих, можно говорить о том, что только те международные договоры Украины, которые надлежащим образом будут ратифицированы, являются источниками ее национального и, следовательно, конституционного права.

Отсюда возможно утверждать, что ратификация международных договоров является важнейшей и отличительной стадией заключения международных договоров, являющихся источниками конституционного права государств-участников.

В это же время, рассматривая международные договоры в качестве составного элемента национальной системы законодательства, следует еще много сделать, чтобы они были должным образом согласованы с последней. Особенно это касается Закона Украины от 29 июня 2004 г. «О международных договорах Украины», в котором устранены противоречия с конституционными нормами.

В настоящее время, довольно широкую поддержку среди юристов-международников не только из стран Европы, но и Ближнего Востока получила концепция трансформации. Так, по мнению арабского ученого-международника Абдель Карима Аль Ван, согласно концепции трансформации международные договоры в результате их ратификации, утверждения или просто официального опубликования «трансформируются», преобразуясь во внутригосударственные законы. Однако, следует иметь в виду, что большинство авторов, применяющих этот термин, считают его условным, указывая на его некоторую неточность. Так, Е.Т. Усенко говорит о трансформации как об «объективном явлении, выражающемся в различных способах осуществления международных обязательств государства посредством издания им национально-правовых актов». Давая видовую характеристику трансформации, он полагает, что она осуществляется в формах отсылки, ратификации и опубликования договора, издания специального закона или административного акта.

В целом все виды трансформации Е.Т. Усенко делит на два вида: генеральную и специальную. Генеральная трансформация заключается в установлении государством в своем внутреннем праве общей нормы, придающей международно-правовым нормам силу внутригосударственного действия. Специальная трансформация заключается в придании государством конкретным нормам международного права силы внутригосударственного действия путем их воспроизведения в законе текстуально либо в виде положений, адаптированных к национальному праву, или путем законодательного выражения согласия на их применение иным способом.

Профессор С.В. Черниченко, определяя трансформацию как «путь применения норм международного права, обязывающих какое-либо государство в сфере его внутренней юрисдикции», выделяет две формы трансформации: фактическую и юридическую и пять видов юридической трансформации: отсылку, адаптацию, легитимацию, индивидуальную и автоматическую инкорпорацию. По этому вопросу, думается, следует поддержать позицию Д.Б. Левина, который, как представляется, вполне обоснованно высказал возражения против столь расширительной трактовки трансформации и против ее оценки как единственной, универсальной формы взаимосвязи международного и внутригосударственного права, как универсального способа приведения в действие международно-правовых норм в сфере внутригосударственных отношений. Толкование трансформации «в точном смысле слова» предпочитает Н.В. Миронов, характеризуя ее как одну из сложившихся форм осуществления договорных норм в сфере внутригосударственных отношений. Л.Х. Мингазов говорит о «различных способах и средствах имплементации в форме отсылки, инкорпорации, трансформации».

Таким образом, можно прийти к выводу о том, что термин «трансформация» носит условный характер, так как в действительности нормы международного права не утрачивают присущей им правовой природы. Никакого «превращения» одних норм в другие не происходит, и произойти не может. Сущность явления, именуемого трансформацией, по мнению многих приверженцев этой концепции, состоит в обеспечении государством посредством своих властных полномочий, выполнения международных обязательств. Как таковые, последние реализуются во внутригосударственном праве. В этом плане подразумевается не формальный юридико-технический прием преобразования международно-правовых норм во внутригосударственные предписания, а вся совокупность мер, предпринимаемых государством в целях обеспечения исполнения международно-правового обязательства в пределах национальной территории.

В конечном счете, в центре дискуссии оказывается вопрос, могут ли

международно-правовые нормы применяться в сфере внутригосударственных отношений непосредственно, т.е. без провозглашения международных договоров источниками внутригосударственного права и без трансформации международных договоров во внутригосударственные законы.

И в этом аспекте, как представляется, является необходимым обратить внимание на существование двух понятий: создаваемое государством право (система права данного государства) и применяемое в данном государстве право. Думается, что второй комплекс, не только обладает системными свойствами, но является более широким и сложным чем первый, ибо наряду с собственным правом государства он охватывает и те, находящиеся за рамками национального права нормы, которые подлежат применению или могут быть применены в сфере внутригосударственной юрисдикции. И здесь, прежде всего, имеются в виду нормы межгосударственного права, принятые государством и предназначенные для внутреннего регулирования, и нормы иностранного права, применение которых в предусмотренных ситуациях допускается отдельными законами и международными договорами. Однако здесь следует учитывать, что как иностранное право, так и положения норм международного права могут применяться только с разрешения (санкции) норм национального права, и единственной нормой такого разрешения, является отсылка. О «трансформации» при отсылке можно и нужно говорить, но не как о превращении норм международного права в нормы национального права, а как о некоторых изменениях положений международных договоров в процессе их применения внутри страны. Различные органы государства, применяя правила международных договоров, учитывают при этом характер социального строя государства, а также особенности его правовой системы. Но это лишь определенное изменение в процессе применения, а не превращение норм международного права в нормы национального права.

Для того, чтобы норма международного права была введена в право конкретного государства, необходимо принять специальный внутригосударственный правовой акт. Особенно в тех случаях, когда это предусмотрено самим договором или вытекает из его смысла. В этом аспекте различается трансформация как прямая, так и опосредованная. Первая порождает тождественные правила в национальном праве в силу самого акта ратификации договора, который именуется инкорпорацией, то есть является процессом включения международной нормы во внутреннее право. Вторая - предусматривает издание национального нормативного акта, в котором отражается в соответствующей форме содержание договора. Названные правовые способы помогают не только надлежащим образом усвоить нормы междуна-

родного права внутреннему праву государств, но и развязывать конфликты между двумя системами права, которые нередко возникают в этом сложном правоприменительном процессе.

Определение приоритетов в применении указанных способов, актуализирует проблему совершенствования механизма национально-правовой имплементации международно-правовых норм и его внедрения в практику Украины. В этом отношении, представляется, методологически правильной позиция Н.М. Сень, суть которой сводится к следующему: прежде чем выяснять процедурные и юридико-технические характеристики механизма имплементации, следует исследовать общетеоретические основы такой имплементации, в частности, такие из них: какие международно-правовые предписания должны "инкорпорироваться" в законодательство Украины; в какие национально-правовые акты следует ввести международно-правовые предписания и конструкции; какими методами можно достичь устранения коллизий в процессе такой имплементации между национально-правовой и международно-правовой регламентациями общественных отношений.

В соответствии со ст. 1 общей для всех Женевских конвенций 1949 г. и Дополнительного протокола I государства-участники обязуются соблюдать и заставлять соблюдать положения этих международно-правовых актов. Данное общее обязательство составляет правовую основу применения и обеспечения соблюдения положений этих международных соглашений с целью обеспечить защиту жертв вооруженных конфликтов. Осуществление норм МГП, является многомерным явлением, происходящим, как на международном, так и на внутригосударственном уровне, характеризующимся участием конкретного государства или группы государств-участников, использованием средств, создаваемых индивидуальными или коллективными усилиями государств. Причем меры по имплементации МГП должны приниматься не только в период вооруженных конфликтов, но и в мирное время с тем, чтобы обеспечить соблюдение его положений в военное время.

В результате проведенного исследования, можно прийти к следующим выводам: 1. МГП представляет собой свод принципов и норм, находящихся свое внешнее проявление в международных договорах, к которым присоединились большинство государств мира. Однако присоединение к договорам является лишь первым шагом государств, так как требуются их определенные организационно-правовые усилия для претворения МГП в жизнь и применения содержащихся в нем норм на практике; 2. Международные договоры в области МГП только тогда достигают своей цели, когда добросовестно и в полном объеме выполняются договаривающимися сторонами. Поэтому от практики осу-

ществлення норм МГП, в кінцевому рахунку, залежать від можливостей людського суспільства щодо обмеження трагічних наслідків воєнної конфлікти; 3. Норми МГП, як і норми інших галузей сучасного міжнародного права, сприймаються національними правовими системами шляхом імплементації, методологічної і, одночасно, нормативної основи механізму якої, виступає комплекс міжнародних норм, розроблений міжнародним суспільством з метою регламентації права міжнародних договорів; 4. В міжнародній доктрині питання про форми узгодження міжнародного і внутрішньодержавного права, а, відповідно, і про форми імплементації не має однозначного рішення; 5. Термін «трансформація», застосовуваний в науці міжнародного права як позначення процесу входу міжнародної норми до внутрішньодержавного права, носить умовний характер, так як в дійсності норми міжнародного права не втрачають своєї сутності при переході в норми національного права. Результатом трансформації є виникнення незалежної норми національного права, яка достатньо часто ідентична нормі міжнародного права; 6. Визначення пріоритетів при застосуванні форм і способів трансформації, актуалізує проблему вдосконалення механізму національно-правової імплементації міжнародно-правових норм і їх впровадження в практику України.

*В. Д. Бринцев, канд. юрид. наук,
проф., заст. Голови
Конституційного Суду України*

СТАНДАРТИЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА

Під стандартами (у контексті права) безсумнівно розуміють встановлені міжнародно-правовими актами певні мінімальні вимоги дотримуватись яких повинні всі держави у процесі національного законотворення.

З активізацією процесу Європейської інтеграції найживішими термінами, у словосполученні з міжнародним правом, стали: гармонізація, адаптація, імплементація; та заклики до більш широкого застосування міжнародних стандартів, як у законотворчому процесі так і правозастосовчій практиці. І якщо щодо адаптації, гармонізації, імплементації проблеми у розумінні змісту цих термінів відсутні, то стосовно визначення стандартів у праві спостерігається два явища. По-перше відсутність ґрунтовних комплексних досліджень з цього приводу. А по-друге спрощений підхід до самого розуміння що саме і на підставі чого слід визнавати стандартами у праві.

Сучасні словники «стандарт», окрім головного змістовного розуміння у технічному аспекті, тлумачать ще й як – єдину типову форму організації, проведення, здійснення чого-небудь, та як норму (шаблон, трафарет, штамп), що позбавлена індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності... (Новий тлумачний словник української мови. Київ. «Аконіт», 1998. – т. 4 стор. 372). Не дивлячись на вдавану простоту змісту цього терміну, у зв'язку з відсутністю належного законодавчого унормування процесу застосування стандартів міжнародного права у національному законодавстві є нагальна потреба у всебічних наукових обґрунтуваннях щодо адаптації цього терміну саме до законотворчого процесу.

Так, у більшості Європейських держав на конституційному рівні закріплено, що міжнародні договори, відповідним чином ратифіковані, є частиною національного законодавства. Деякі країни, у тому числі і Росія, задекларували в Конституціях, що складовою національної правової системи є й «загальноновизнані принципи і норми міжнародного права» (частина четверта статті 15). Саме завдяки цьому конституційному положенню у юридичній літературі Російської Федерації значна увага приділена проблемним питанням безпосереднього застосування у правозастосовчій діяльності загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. При цьому значна кількість дослідників ототожнюють цей конституційний термін саме зі стандартами міжнародного права. Однак у достатній мірі, при цьому, не розкриваючи юридичну природу міжнародних стандартів і не даючи рекомендацій стосовно подолання колізій між цими стандартами і чинними нормами галузевого законодавства.

Практично всі науковці сходяться у думці, що загальноновизнані норми це норми права, які визнаються більшістю держав тієї чи іншої спільноти. Виходячи з цього не повинно виникати проблем з визнанням актів міждержавних органів у Раді Європи, Європейському Союзі. Значно складніше питання щодо обов'язковості принципів, безпосередньо не закріплених у окремих нормах міжнародно-правових актів. А головне у відсутності якогось вичерпного переліку стандартів міжнародного права і положень національного законодавства України щодо механізму їх застосування. І це при тому, що починаючи з 1994 року в Україні створено декілька державних, спеціально уповноважених органів на які покладено завдання щодо здійснення заходів по адаптації законодавства країни до законодавства Європейського Союзу; затверджено відповідні програми (концепції), які передбачають у тому числі і комплекс законопроектних заходів¹.

---

¹ Детальний аналіз див. Кравчук І.В., Парапап М.В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС. Київ. – 2004. – 319 стор.

Порівняльний аналіз відповідних конституційних норм України і Росії свідчить про те, що конституційні положення у Російській Федерації закладають певні протиріччя у ієрархізації законодавства, в зв'язку із наданням переваг нормам міжнародних договорів перед національним законодавством (частина четверта статті 15 Конституції РФ). Натомість українська Конституція містить норму яка унеможливило укладання державою міжнародних договорів, які суперечать Конституції України (частина друга статті 9).

Важливе значення для набуття досвіду застосування єдиних правових стандартів для держав Ради Європи мала Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, яка набула чинності в Україні з 11 вересня 1997 року і правотворчість Європейського Суду з прав людини – головного міжнародного контролера з цих питань, загально-визнаного “творця” стандартів здійснення судочинства. Судова практика Євросуду, свідчить про неоперативність багатьох держав щодо розбудови судової системи, яка відповідала б міжнародним стандартам, а наявність проблем у цій царині спонукала редколегію авторитетного видання «Сравнительное конституционное обозрение» з другого півріччя 2008 року ввести постійну рубрику «Стандарты единой Европы».

У разі збереження темпів інтеграційних процесів у Європі найефективнішим шляхом у подоланні проблем, пов'язаних з застосуванням у національному законодавстві держав-учасниць єдиних стандартів у законотворенні має стати наділення Європейського парламенту правом затверджувати загальнообов'язкові принципи для розбудови окремих галузей національного законодавства.

Найбільш жорсткою моделлю стандартизації права була практика законотворення у радянських республіках СРСР. Законом СРСР від 11 лютого 1957 року до відання радянських республік було віднесено законодавство щодо судоустрою і судочинства, прийняття цивільного і кримінального кодексів з збереженням у віданні Союзу РСР прийняття основ законодавства для цих та інших галузей.

Визначальну і чітку координуючу роль у законотворчому процесі радянських республік відіграли Основи: земельного, водного, цивільного, – кримінального законодавства; – законодавства про надра, про працю та інші, прийняті Верховною Радою СРСР у 1957-1961 роках. Подібний досвід двоетапного законотворення безпосередньо застосувати для співдружності сучасних демократичних держав практично не можливо, але при наопрацюванні доктринальних підходів окремі його елементи доцільно враховувати.

Слід зазначити, що в останні роки і в Україні активізувались дослідження щодо застосування міжнародно-правових стандартів для більшості галузей права. Ґрунтовні пропозиції щодо перебудови кримінального

процесу України у відповідності Європейським стандартам містить дисертація В.Т. Маляренко. Однак і цьому авторитетному фахівцю-практику не вдалось дати вичерпного і всебічного визначення стандартів у праві².

Звертає на себе увагу синхронність з якою сучасні дослідники доходять до думки, що правові позиції Європейського Суду, що знайшли відображення в його рішеннях слід вважати правовими стандартами щодо правильного розуміння цих норм всіма правозастосувачами³. У цьому контексті найактуальніше значення для «стандартизації» норм міжнародного права, що забезпечують права людини, мають фундаментальні роботи Станіслава Шевчука, з комплексним аналізом правозастосовчої практики Європейського Суду з прав людини.

Оскільки адаптація всієї правової системи України до головних засад Європейського законодавства є необхідною умовою щодо членства в ЄС необхідно в рамках вже існуючих програм поглибити і скоординувати розпочаті дослідження, які повинні завершитись розробкою єдиної доктрини щодо процесу впровадження у національне законодавство стандартів міжнародного права.

В умовах розпочатого конституційного процесу невідкладно слід визначитись які зміни потребують чинні положення Конституції України щодо забезпечення стандартів у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, побудові системи державних органів, здійсненні правосуддя. При цьому відповідним чином скоригувати доопрацювання вже існуючих законопроектів і повернутись до процедури розробки змін до чинних законів.

Корисним і актуальним для законодавчого процесу повинні бути рекомендації науково-практичної конференції, які містили б розкриття терміну стандартів у контексті права, визначення процесу і напрямків стандартизації національного законодавства та шляхи підвищення рівня гармонізації чинного законодавства України до єдиного правового поля Європи.

В. П. Колісник, *д-р юрид. наук,
проф., професор каф.
конституційного права України
Національної юридичної академії
України ім. Ярослава Мудрого*

---

² Див. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті Європейських стандартів: теорія, історія і практика. / Дис. на здобуття ступеня доктора юридичних наук. Харків. – 2004. – 449 стор.

³ Щодо кримінального процесу див.: Капліна О.В. Правозастосовче тлумачення норм кримінально-процесуального права. Харків. - «Право». - 2008. – С.137.

ПРАВО НА САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Право нації на самовизначення – це одне з провідних та одночасно дискусійних колективних прав. Одним із послідовних прихильників права нації на самовизначення був Президент США В. Вільсон, який у 1918 р. запропонував програму нового облаштування Європи, що спочатку складалася з 14 пунктів, а згодом зросла до 27. У жовтні 1918 р. уряд Німецької імперії звернувся до В. Вільсона з проханням взяти у свої руки поновлення миру на засадах його пропозицій. Союзні країни погодилися з німецькими мирними пропозиціями та висловили готовність ухвалити мир відповідно до умов, запропонованих В. Вільсоном. Проте у мирних договорах (Версальському, Сен-Жерменському, Тріанонському та Нейському) принципи нового світового порядку на засадах самовизначення націй, запропоновані В. Вільсоном, були використані лише частково.

Процес реалізації права на самовизначення у кожному конкретному випадку є досить складним і своєрідним. Одні нації мали в минулому власну державу чи окремі елементи державної організації і обґрунтовують свої державницькі прагнення потребою відновити історичну справедливість. Інші нації, які раніше не мали своєї держави, але усвідомили свою самобутність і прагнуть до створення національної держави, посилаючись на досвід інших. Принцип самовизначення зберігає своє значення ще й сьогодні. Аналіз історії ХХ століття свідчить, що в результаті реалізації права націй (народів) на самовизначення утворилося багато нових національних держав. Так, наприклад, Підсумковий документ Гельсінкської наради з безпеки й співробітництва в Європі, головним досягненням якої було загальне визнання принципу непорушності європейських кордонів, підписали у 1975 р. 35 держав (у тому числі США й Канада), а через два десятиліття до ОБСЄ уже входило 53 країни. Проте тенденція до створення нових держав саме як однієї з форм реалізації права на самовизначення зберігається.

На шляху практичної реалізації права нації (народу) на самовизначення виникають численні проблеми. Реалізуючи право на самовизначення шляхом створення власної держави, нація чи народ досить часто залишає чи може залишити поза увагою точку зору представників інших націй, які живуть дисперсно чи компактно в межах тієї ж території і з таким же успіхом можуть вважати цю землю своєю, тобто територією традиційного розселення.

У статті 1 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права наголошується, що право на самовизначення мають “усі народи”, але в ст. 27 цього пакту, присвяченій правам меншин, про їх право на самовизначення не згадується. У Декларації про принципи міжна-

родного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. зазначається, що “створення суверенної та незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об’єднання з нею, встановлення будь-якого іншого політичного статусу, що вільно визначається народом, є формами здійснення цим народом права на самовизначення”. Однак ні в міжнародно-правових документах, ні в конституційному та поточному законодавстві окремих країн не визначено порядок здійснення права на самовизначення та відповідний механізм його реалізації.

Повчальним для усього світового співтовариства є практичний досвід реалізації права на самовизначення у формі створення нових держав на території колишньої Югославії. Спочатку країни Європейського Союзу вважали, що будь-які питання, пов’язані з самовизначенням, мають вирішуватися шляхом переговорів між усіма сторонами в межах федеративної югославської держави. Згодом вони запропонували замінити федеративну державу на конфедерацію. Єдиною республікою, яка відкинула конфедеративний шлях вирішення проблеми, стала Сербія, яка незабаром захопила федеративну владу шляхом “конституційного перевороту” (сербська делегація фактично привласнила всю владу, нова Скупщина схвалила використання югославської армії в конфлікті й вигнала представників Словенії з федеральних владних інституцій) та розпочала бомбардування окремих хорватських міст з несербським населенням. Тому країни Європейського Союзу надали певні економічні пільги Словенії, Хорватії, Македонії, Боснії та Герцеговині як сторонам, які сприяли мирному врегулюванню саме на засадах пропозицій Європейського співтовариства, і фактично визнали їх суб’єктами міжнародного права. Згодом відбулося й їх юридичне визнання.

У подальшому Європейський Союз неодноразово пропонував різні моделі врегулювання балканських конфліктів, створивши нові підходи до інтерпретації відомих принципів міжнародного права і передусім до принципу національного самовизначення. Після визнання незалежності Косово лідери деяких національних рухів отримали ряд додаткових аргументів на користь активізації діяльності з метою створення власних держав.

У зв’язку з цим чи не найскладнішою проблемою в процесі реалізації права на самовизначення постає забезпечення основних прав людини й передусім права на життя, на медичну допомогу, на власність, на житло та інших прав. Показовим у цьому контексті є військовий конфлікт на території Республіки Грузія. Намагаючись поновити контроль держави над Південною Осетією грузинські військові вдалися до застосування систем залпового вогню та інших видів зброї, наражаючи на небезпеку мирне населення. З іншого боку й миротворчий контин-

гент, що перебував у зоні конфлікту, фактично самоусунувся від виконання покладених на нього функцій, оскільки напередодні не завадив пересуванню до підконтрольної території різноманітних груп озброєних людей невідомого підпорядкування (ополченці, козаки тощо). Перестрілки та інші провокативні дії викликали занепокоєння, розпач та паніку серед населення як осетинських, так і грузинських сіл навколо Цхінвали. Військові підрозділи та напіввійськові формування, намагаючись начебто захистити одних громадян, самі ж допускали порушення прав інших. У підсумку – кілька сотень загиблих громадян, потоки біженців, втрата осель та навіть надії на повернення до території традиційного історичного розселення.

При цьому навіть після припинення гострої фази конфлікту продовжувалося відверте приниження гідності людей, зухвале порушення прав власності тощо. Причому як з боку мародерів, так інколи і з боку тих, хто покликаний був забезпечити мир та громадський порядок. Ні конституційні норми, ні норми міжнародно-правових документів, присвячених правам людини, практично не згадувалися й фактично не діяли. Складалося враження, що про їх існування взагалі нічого не відомо учасникам тих подій. Більше того, наприклад, блокуючи грузинське місто та не допускаючи туди поліцію, російські військові фактично сприяли безпорядкам, пограбуванням, сваволі з боку мародерів та бандитських груп так само, як американські військові в Іраку спочатку спокійно споглядали на пограбування національних святинь, історичних пам'яток та культурних надбань багатьох попередніх поколінь.

Як це не дивно, але головними критеріями оцінки дій і політиків, і військових стали передусім власні симпатії та антипатії експертів, посадовців, журналістів, що унеможлиблює об'єктивний та неупереджений аналіз тих подій. Непослідовність дій та рішень усіх учасників конфлікту та держав Європейського Союзу значно віддаляє можливість знаходження компромісу та цивілізованого виходу з кавказької кризи, поглиблюючи проблему забезпечення прав людини в нових умовах. Так, Європейський Союз спочатку засудив Росію у надмірному та неадекватному застосуванні військових зусиль і лише згодом визнав невинуватого використання зброї грузинською стороною. Проте жодних дієвих санкцій до сторін не запровадив, піклуючись передусім про власний комфорт та енергетичну безпеку. Керівництво Грузії, проголосивши прихильність до європейських цінностей, зненацька вдалося до надмірного та неадекватного використання військової сили. Російська Федерація, завжди категорично виступаючи проти незалежності Косово, практично без якихось вагань визнала незалежність Південної Осетії та Абхазії. Глава Південної Осетії неодноразово звинувачував грузинську сторону в здійс-

ненні політики геноциду щодо осетинів, однак і сам визнав факти масового вигнання грузин та руйнування їхніх осель саме за національно-етнічною ознакою підконтрольними йому військовими формуваннями.

Саме тому варто без зволікань провести міжнародну конференцію під егідою Ради Безпеки ООН задля розробки єдиних підходів, принципів та процедур поновлення прав громадян, порушених в ході конфлікту навколо Південної Осетії, вироблення правових механізмів виплати можливих компенсацій у зв'язку з похованнями, втратою здоров'я, годувальника, пошкодженням чи знищенням майна тощо.

Для України конфлікт навколо Південної Осетії має стати важливим уроком і попередженням. При цьому варто пам'ятати, що головна небезпека для територіальної цілісності української держави криється у небажанні політиків, депутатів, представників регіональних еліт почути та зрозуміти один одного, у невмінні дискутувати та зважено й неупереджено обговорювати найгостріші питання прав людини, міжнародних відносин, регіональної, внутрішньої та зовнішньої політики. Не може не дивувати також безвідповідальність заяв деяких українських політиків щодо серпневих подій у Південній Осетії, особливо з огляду на близькість Придністров'я та спроби проголосити незалежність Криму на початку 90-х років минулого століття.

*Л. М. Лобойко, д-р юрид. наук, доц.,
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1. Після внесення у червні та липні 2001 року суттєвих змін до Кримінально-процесуального кодексу України (КПК) та інших законів, якими визначається порядок провадження у кримінальних справах («малої судової реформи»), інтенсивність роботи над проектом КПК знизилася. Причиною цього є те, що зміни 2001 року суттєво розширили застосування у кримінальному процесі принципів змагальності та диспозитивності, про цінність яких для вітчизняного кримінального процесу йшлося у наукових роботах, виданих за часи незалежності України.

Чи не відпали після «малої судової реформи» підстави для реформування кримінально-процесуального законодавства? Звісно, ні. Реформування законодавства у 2001 році в основному було спрямоване на запровадження у вітчизняний кримінальний процес судового контролю у стадії досудового розслідування, скасування наглядових повноважень прокура-

тури та вищестоящих судів за нижчестоящими, запровадження апеляційного та касаційного перегляду судових рішень лише у межах поданих апеляції чи касації. У результаті запровадження цих новел у законодавство вітчизняний кримінальний процес лише частково звільнився від радянського минулого. Однак кардинальних змін кримінального процесу, особливо у частині забезпечення прав людини, не відбулося.

2. Рівень законодавчого забезпечення прав людини не відповідає європейському. Звідусіль звучить, що новий КПК України має відповідати Європейським стандартам у галузі прав людини. Але ж у теорії кримінального процесу до цього часу так і не сформульовано поняття євростандартів кримінального судочинства та їхня система. Євростандарти сприймаються юридичною громадськістю, і зокрема ученими-юристами, як якийсь позитивний орієнтир. Але ж їхня сутність не описана у вітчизняній теорії. Залишається не дослідженим питання про те, що означає «відповідність» національного законодавства європейським стандартам.

3. Найбільш заінтересованими у результатах провадження у кримінальній справі є потерпілий та підозрюваний (обвинувачений). Тому саме їм мала б бути приділено найбільше уваги у кримінально-процесуальному законі у плані забезпечення реалізації прав для задоволення їхніх інтересів. Українське законодавство у плані регламентації прав зазначених учасників процесу є одним із кращих у Європі. Проблема українського законодавства полягає у тому, що реалізувати права потерпілий і обвинувачений можуть лише тоді, коли вони набудуть відповідного процесуального статусу. А це питання повною мірою залежить від державних органів та їхніх посадових осіб, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність.

Особа не стане потерпілим чи обвинуваченим доки не буде формального рішення у вигляді постанови про визнання (потерпілий, обвинувачений) чи протоколу затримання (підозрюваний). Положення статей 43¹, 43, 49 КПК щодо формалізації рішення про надання статусу відповідним особам суперечать європейській практиці. Так, французьке законодавство знає інститут набуття статусу обвинуваченого за бажанням (письмовою заявою) особи. Німецький законодавець визначає особу як підозрювану з моменту, коли з нею починає спілкування поліцейський, якщо це відбувається навіть не у поліцейському відділку. Тобто набуття особою процесуального статусу не формалізується.

4. Виходить, що кримінально-процесуальна форма, котра традиційно розглядається як кримінально-процесуальна гарантія, стає на заваді реалізації прав людини. А, як відомо, що усе, що є зайвим, надлишковим у кримінальному процесі, є проявом формалізму. Останній же є гальмом для реалізації прав і законних інтересів людини у крими-

нальному процесі. Формалізм існує у кримінально-процесуальних системах багатьох держав. Особливістю ж формалізму у кримінальному процесі України є те, що він закладений законодавцем у норми права.

5. Форма процесу змінюється протягом тисячоліть. Чи означає це, що усі винесені вироки судів були неістинними і неправильними? Безумовно, ні. Процедурні правила мають значення лише в ту епоху, у яку вони існували. Через певний час ці правила стають на заваді вирішення правових відносин. Достатньо згадати ордалію - поєдинок. Колишья вона сприймалася як засіб провадження під час вирішення правового спору про злочин. Сьогодні включення такої форми у законодавство назвуть варварством (А.М. Баранов, С.В. Супрун).

Так само і таємна, писемна форма процесу радянського типу втратила своє значення. Комуністичний режим уступив місце іншому – перехідному до правової, соціальної держави. Форма процесу (процесуальний закон) має стати простою, зрозумілою для людей.

6. Ученим, які працюють над дослідженням проблем кримінального процесу, доцільно спрямувати зусилля на вивчення питання щодо приведення теоретичних положень щодо кримінально-процесуальної форми до оптимальної межі, яка б виключала формалізм, у першу чергу, у кримінально-процесуальному законодавстві. Глибокому дослідженню має бути піддане і питання про впровадження у кримінально-процесуальне законодавство і практику його застосування принципу верховенства права, який на відміну від принципу верховенства закону сприятиме повній реалізації прав і законних інтересів особи, а не сліпому виконанню заформалізованих процедур на користь не особи, а кримінально-процесуальній формі (точніше – формалізму).

Результатом цих досліджень мають стати рекомендації щодо удосконалення чинного українського законодавства, приведення його у відповідність до європейських уявлень (стандартів) щодо прав людини.

*П. М. Любченко, д-р юрид. наук,
доц., доц. каф. державного
будівництва та місцевого
самоврядування Національної
юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ІНФОРМАЦІЮ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Проблема інформування населення стосовно управлінських рішень, які приймаються органами місцевого самоврядування й безпосе-

редньо зачіпають інтереси громадян залишається однією з найбільш актуальних. Сьогодні процес ініціювання, підготовки, прийняття та виконання рішень в органах місцевого самоврядування залишається непрозорим. Громадяни не знають, що робить влада, і, звичайно, думають, що вона для вирішення їх питань нічого не робить, а діє лише для задоволення власних потреб та інтересів.

Відкритість влади є найважливішою ознакою демократичності суспільства. Питання відкритості влади є багатограним і складним, оскільки стосується багатьох напрямків функціонування системи органів публічної влади. Основною є проблема забезпечення інформаційної відкритості, тобто створення умов для доступу кожного громадянина до інформації щодо діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Цим зумовлена необхідність удосконалення правового регулювання забезпечення права громадян на інформацію у сфері місцевого самоврядування.

Конкуренція та прозорість найбільшою мірою сприяють відкритості влади. Конкуренція сприяє відкритості тим, що обмежує можливість окремих осіб чи груп щодо набуття ними абсолютних позицій домінування й спонукає учасників відносин до більш чесної поведінки. Прозорість уможливорює існування громадського контролю, що підвищує відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування, забезпечує зворотний зв'язок в обох напрямках: «громада - влада» і «влада - громада», підвищує довіру останньої до влади.

Гласність в роботі органів місцевого самоврядування це не лише конституційна вимога організації їх діяльності, а й основна умова подальшого розвитку інституту місцевого самоврядування в цілому. Часті органи та посадові особи місцевого самоврядування, вирішуючи велику кількість питань місцевого значення, забувають про необхідність об'єктивного відображення своєї роботи в пресі. Засоби масової інформації змушені конкурувати один з одним, а тому оприлюднюють переважно цікаву та гостру інформацію критикуючи діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування. В результаті виборці отримують більше негативної інформації про стан справ у громаді ніж позитивної, а тому досить велика ймовірність того, що голосувати вони будуть за зміну посадовців в владних органах. Таким чином, висвітлення діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування не менш важливе, ніж сам результат практичної діяльності.

Права громадян на доступ до інформації про діяльність органів місцевого самоврядування закріплені в Конституції і законах України. Норми, які визначають механізм інформування фізичних і юридичних осіб про діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування, містяться у Законах України: «Про інформацію», «Про звернення

громадян», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» й інших правових актах. Але, як показує практика, існуючий порядок регулювання відносин у цій сфері є недосконалим. Необхідне підвищення рівня відкритості (прозорості) влади та спрощення процедур громадського контролю. Задля забезпечення ефективного діалогу між громадою і владою в процесі прийняття й виконання управлінських рішень додатково має здійснюватися цілий комплекс заходів щодо впровадження відповідних положень указаних нормативно-правових актів, а особливо тих, що стосуються питань удосконалення контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування з боку громади і окремих громадян та створення відповідних режимів, для ефективної протидії зловживанням посадовців та боротьби з корупцією.

Передбачене законом право громадян на отримання всебічної, повної та об'єктивної інформації про функціонування обраної ним влади, про її плани та можливі напрями дій щодо нього самого або його прав і законних інтересів повинно забезпечуватися не лише органами державної влади та місцевого самоврядування, а усією системою інших інститутів громадянського суспільства. Запорукою відкритості влади є існування суспільного запиту на отримання достовірної та вичерпної інформації про діяльність органів місцевого самоврядування, активна позиція громадськості щодо влади. Процес забезпечення реалізації принципу гласності вимагає подальшого розвитку та формування належної нормативної бази, яка має встановлювати права й обов'язки всіх учасників суспільних відносин, а також конкретні форми та методи їх реалізації.

Важливим напрямком реформи, з метою ефективного забезпечення прозорості органів влади та їх підконтрольності територіальній громаді має бути впровадження електронного врядування, що передбачає можливість будь-якої фізичної чи юридичної особи через Інтернет звертатися із запитом до органів місцевого самоврядування по необхідну інформацію та отримання публічних послуг. Сьогодні члени громад позбавлені такої можливості. Це пояснюється нерозвиненістю вітчизняного інформаційного простору, закритістю значних масивів інформації і, знов-таки, слабким технічним забезпеченням органів місцевого самоврядування (немає сучасних комп'ютерних мереж, програмного їх забезпечення, тощо). Вся робота по створенню "електронного самоврядування" обмежується головним чином відкриттям сайтів із загальною інформацією, яка найчастіше носить рекламний, або презентаційний характер і як максимум можлива організація інтерактивного режиму спілкування за допомогою електронної пошти.

Подальший розвиток місцевого самоврядування неможливий без підняття рівня відкритості органів місцевого самоврядування. Робота в цьому

напрямку має вестися постійно й системно, адже ці органи найбільше наближені до конкретного громадянина, тому до них повинні бути підвищені вимоги й відповідальність у сфері забезпечення прозорості влади.

О. А. Мартиненко, *д-р юрид. наук, доц., помічник Міністра внутрішніх справ – начальник управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС*

ДІЯЛЬНІСТЬ МВС УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

З 2000 року у діяльності ОВС України чітко окреслюється орієнтація на європейські стандарти у сфері забезпечення правопорядку та більш широку імплементацію ратифікованих міжнародних угод з дотримання прав людини. Так, у 2000 році було підготовлено програму розвитку діяльності ізоляторів тимчасового тримання, посилені спеціально-юридичні гарантії свободи та особистої недоторканості громадян у разі затримання, арешту та утримання під вартою. З метою недопущення тортур та інших форм насильства у спецстановах міліції відомчими нормативними актами МВС України було передбачено більш суворе обмеження можливостей застосування заходів фізичного впливу та спецзаходів до правопорушників.

Пошук нових форм взаємодії залучення громадськості до охорони правопорядку призвів до розробки Програми МВС України з розвитку партнерських стосунків між міліцією та населенням на 2000-2005 роки. Передбачені Програмою заходи мали за мету підняти на новий рівень ділове співробітництво між міліцією та населенням, створити організаційно-правову систему для більш широкого залучення населення до проведення профілактичної роботи та охорони правопорядку. Принцип своєчасного інформування населення про діяльність ОВС через засоби масової інформації, покладений за одну з основ підвищення авторитету працівників ОВС, на практиці призвів до створення цілої низки аналітичних телерадіопрограм, спеціалізованих рубрик у відомчій пресі, започаткування «гарячих ліній» та перших інформаційно-рекламних кампаній.

З 2004 року забезпечення участі громадськості в діяльності органів внутрішніх справ, як один з пріоритетів відомчої політики, набуває нового наповнення. На відміну від радянських часів та перших років незалежності, акцент було зроблено на встановлення режиму відкритого співробітництва з громадськими (правозахисними) організаціями, адекватного реагування на їх запити і пропозиції, вільного доступу до

нетасмної інформації, активного залучення до заходів, що здійснюються ОВС у сфері охорони прав і законних інтересів громадян.

Для координації заходів МВС України у цій новій сфері діяльності у 2004 році було започатковано посаду радника міністра внутрішніх справ з прав людини та гендерних питань. Підпорядковуючись безпосередньо міністру внутрішніх справ, радник проводить аналіз діяльності ОВС щодо дотримання вимог законодавства в галузі прав людини, підтримує постійний контакт з Уповноваженим ВР України з прав людини, вносить пропозиції щодо дотримання працівниками ОВС прав людини. У рамках своїх повноважень радник запитує й одержує від структурних підрозділів необхідну інформацію, бере участь у перевірках службової діяльності, що стосується дотримання працівниками ОВС прав людини, координує діяльність мобільних груп з моніторингу забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ.

Одночасно з цим у тому ж 2004 році міністерством за ініціативою вчених Харківського національного університету внутрішніх справ було розпочато експеримент зі створення мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС. Правовими підставами для цього стали Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави» та угоди співробітництва, укладені між МВС України та Радою Європи. Експеримент, започаткований спочатку лише у Харківській, Сумській та Полтавській областях, вже у 2005 році було поширено на усі області України. Наразі постійно діючі мобільні групи з моніторингу забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ є одним з елементів національного механізму виконання Україною вимог факультативного протоколу Конвенції проти тортур. Моніторингові спостереження мобільних груп є первинною інформацією про стан справ у низових підрозділах міліції. Основними завданнями мобільних груп є виявлення та аналіз фактів порушень прав людини з боку працівників ОВС, зміцнення стосунків між населенням та міліцією, здійснення моніторингу спільно з представниками громадських та правозахисних організацій.

Для підвищення ефективності роботи мобільних груп, уніфікації їх діяльності за підтримки ОБСЄ впродовж 2006–2007 років було проведено навчання більше 120 членів цих груп (представники міністра, працівники Департаменту внутрішньої безпеки, члени правозахисних та громадських організацій), розроблені методичні рекомендації щодо оптимізації їх роботи, створено етичний Кодекс поведінки монітора..

Під час візиту до України наприкінці 2006 року Комісар Ради Європи з прав людини Томас Хаммарберг надав високу оцінку таким

позитивним змінам, як підвищення відповідальності та прозорості діяльності МВС України, започаткування і підтримка роботи громадських рад та мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини. Т.Хаммарберг також відзначив той факт, що запроваджений ними механізм спільних інспекцій ізоляторів тимчасового тримання доказав ефективність такої форми цивільного контролю та сприяв суттєвому покращанню умов утримання у спецустановах міліції. Так, впродовж 2006 року елементарні побутові умови було забезпечено майже у всіх ізоляторах тимчасового тримання (406, або 81% від загальної кількості), а умови тримання покращено у 269 ізоляторах тимчасового тримання (54%).

Як продовження напрямку на встановлення режиму прозорості та підзвітності українському суспільству, МВС України 27 грудня 2005 року було підписано наказ про створення Громадської Ради з питань забезпечення прав людини. Наказом затверджені Положення поро раду, Регламент роботи Громадської ради, склад Громадської ради при МВС України. Рада визначена як консультативно-дорадчий орган, який надає консультативно-методичну допомогу МВС України в реалізації завдань міністерства щодо дотримання прав людини, здійснює громадський контроль за дотриманням прав людини та діяльністю органів внутрішніх справ.

Члени Ради здійснюють розгляд заяв фізичних і юридичних осіб або їхніх асоціацій про недотримання органами внутрішніх справ прав і свобод людини, закріплених у Конституції, міжнародному праві і національному законодавстві, проводять громадські розслідування щодо порушень прав людини працівниками ОВС, дотримуючись при цьому принципу невтручання в оперативно-службову діяльність. При проведенні громадського розслідування члени Ради мають право одержувати письмові або усні роз'яснення від усіх осіб (у тому числі державних посадових та службових осіб), що можуть мати інформацію про це порушення; здійснювати інші дії, необхідні для проведення належної перевірки заяви, які не суперечать законодавству; вносити рекомендації службам і підрозділам ОВС за результатами розслідування й оцінювати їх дії.

До функцій Ради входять також моніторинг законодавства, судової й адміністративної практики в контексті дотримання прав людини в діяльності ОВС, підготовка і надання Парламенту, Уряду, іншим органам державної влади та управління доповідей, аналітичних записок, рекомендацій і пропозицій, що стосуються будь-яких питань, пов'язаних з правами людини в контексті діяльності органів внутрішніх справ

До складу Громадської Ради наразі включено 27 осіб – представники керівництва МВС України, громадських організацій правозахисного спрямування, які відомі своїй активною діяльністю в галузі захисту прав людини – Українська Гельсінська спілка, Харківська правозахисна група,

Міжнародний жіночий правозахисний центр „Ла Страда – Україна”, „Міжнародна Амністія”, представники міжнародних програм „Розбудова демократії”, „Верховенство права” та інші. Керують роботою Ради обрані співголови - міністр внутрішніх справ України та голова Харківської правозахисної групи Захаров Є.Ю. від громадськості України. За цією ж схемою обрано два відповідальних секретаря – від громадськості та від ОВС.

Оскільки діяльність Громадської ради потребує на ґрунтовну науково-методичну підтримку у сфері аналізу випадків порушень прав людини, аналізу статистичних даних, узагальнення досвіду діяльності мобільних груп та громадських рад при МВС України, у вересні 2006 року на базі Харківського національного університету внутрішніх справ було створено моніторинговий центр з нагляду за дотриманням прав людини у складі п’яти науковців.

Відповідно до Положення та Регламенту Громадська рада створює робочі та експертні групи за актуальними напрямками та запрошувати фахівців для участі в опрацюванні важливих питань забезпечення прав людини в діяльності ОВС. Для більш ефективної взаємодії Громадської ради та МВС України за кожною робочою групою закріплено по одному із заступників Міністра. Основними напрямками таких робочих груп наразі є:

- права громадян при затриманні, дізнанні та слідстві;
- дотримання прав під час виборів та виборчої кампанії;
- освіта в галузі прав людини;
- попередження домашнього насильства, жорстокого поводження з дітьми, торгівлі людьми, гендерна рівність в діяльності ОВС;
- права мігрантів та біженців;
- права неповнолітніх;
- повага на приватне життя;
- правова та соціальна захищеність працівників міліції;
- протидія ксенофобії та расизму;
- профілактика наркотизації населення України;
- нормативно-правове та науково-методичне забезпечення діяльності Ради.

З червня 2006 року розпочато роботу щодо формування громадських рад на рівні регіонів. Основними вимогами, які були при цьому поставлені МВС України, були наступні:

- обов’язкове включення до складу рад не менше двох третин представників правозахисних організацій, активістів правозахисного руху, науковців;
- закріплення членів Громадської ради при МВС України як кураторів за громадськими радами регіонів;
- недопущення до членства у радах представників бізнес-структур, політичних партій, які не мають відношення до діяльності у галузі за-

хисту прав громадян.

На початок 2008 року становлення громадських рад фактично відбулося у 21 регіоні, що є позитивним надбанням МВС України. До складу громадських рад, сформованих з переважною більшістю в них представників громадськості, наразі входять представники 8 міжнародних, 17 всеукраїнських та 100 регіональних організацій, 23 навчальних закладів, 41 ЗМІ (теле- та радіоканалів, газет, прес-центрів). Представники громадськості беруть участь у проведенні службових розслідувань та перевірок скарг громадян (Кіровоградська, Тернопільська області), працюють у складі кадрових комісій УМВС під час атестації працівників ОВС (Луганська, Миколаївська області), проводять спільних з керівництвом УМВС прийомів громадян (Вінницька, Житомирська, Київська, Луганська, Львівська, Одеська, Чернігівська області, м. Севастополь).

Робота громадських рад при ГУМВС, УМВС України з питань забезпечення прав людини активно сприяє розбудові органів внутрішніх справ з урахуванням сучасних стандартів правоохоронної діяльності, усвідомленню кожним працівником своєї особистої відповідальності за охорону прав та законних інтересів громадян, забезпечує дієвий та незалежний цивільний контроль за діяльністю органів внутрішніх справ України.

Одним з результатів плідної взаємодії з громадськістю є той факт, що у 2007 році Міністерство стало першим у країні органом виконавчої влади, яким започаткований новий напрямок у сфері правоохоронної діяльності – протидія ксенофобії та расизму. Затвердженням у травні 2007 році Планом заходів щодо протидії расизму на період до 2009 року, зокрема, передбачається організація профілактичної роботи з неповнолітніми учасниками радикально налаштованих неформальних молодіжних організацій та їх батьками, створення спеціалізованого підрозділу з протидії злочинам відносно іноземців, запровадження бази даних щодо правопорушень, учинених на расовому, етнічному або релігійному ґрунті, належного й своєчасного розслідування справ даної категорії. У цьому напрямку керівництвом МВС України підготовлено ряд вказівок та розпоряджень, проведено селекторні наради, організовано зустрічі з представниками дипломатичних установ зарубіжних країн та міжнародних організацій. Представниками громадської організації “Міжнародна амністія в Україні” були проведені заняття щодо запобігання протиправній діяльності радикальних молодіжних угруповань, які відвідало понад 700 працівників органів і підрозділів внутрішніх справ з усіх регіонів держави.

Відповідно до обраного МВС України напрямку щодо першочергового забезпечення прав людини зазнала змін професійна підготовка особового складу. В тематичні плани занять у системі службової підготовки персоналу органів і підрозділів внутрішніх справ внесено пе-

релік тем занять з питань забезпечення прав і свобод людини. Особлива увага приділяється молодому поповненню органів внутрішніх справ на курсах початкової підготовки. До змісту навчальних програм включені теми щодо забезпечення прав і основних свобод людини, гендерної політики, захисту людей від катувань та інші, що впливають з положень міжнародного та національного законодавства.

Щорічно проводиться науково-практична конференція „Дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України”. У вузах системи МВС запроваджено лекції та окремі навчальні курси, присвячені дотриманню прав людини в діяльності працівників ОВС. Забезпечено включення тем з питань дотримання прав людини до навчальних планів соціально-гуманітарної підготовки рядового та молодшого начальницького складу ОВС, а також до спецкурсу з питань правової культури, службової етики та правил спілкування з громадянами. Розроблено комплекс навчально-методичних матеріалів з викладання курсу «Забезпечення прав людини в діяльності ОВС України» у закладах освіти МВС України.

У січні 2008 року у складі Апарату Міністра створено Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ. Метою діяльності Управління є налагодження системи відомчого контролю за дотриманням прав людини в роботі органів внутрішніх справ у відповідності з міжнародними стандартами в галузі правохоронної діяльності.

З 29 помічників Міністра з прав людини, призначених на ці посади, 40% складають представники правозахисних та громадських організацій. Управлінням у своїй поточній діяльності було зроблено ставку на реалізацію наступних стратегічних напрямків:

- протидія катуванням та жорстокому поводженню;
- забезпечення прав мігрантів та шукачів притулку;
- протидія расизму та ксенофобії;
- протидія наркозлочинності;
- вдосконалення діяльності підрозділів ДАІ.

За півроку своєї роботи помічниками міністра було перевірено 281 підрозділ ОВС, прийнято понад 1340 громадян, ініційовано 274 службових перевірки за фактами порушення прав людини працівниками міліції. Одночасно було активізовано роботу мобільних груп та розширено представництво в обласних громадських радах активістів правозахисних організацій. Взагалі за безпосередньою участю помічників міністра відбулося 56 засідань громадських рад, здійснено 114 виїздів мобільних груп, з них 85 – лише за серпень 2008 р.

Означені напрямки роботи Міністерства у галузі захисту прав лю-

дини забезпечують реформування органів внутрішніх справ з урахуванням процесів євроінтеграції, а також дозволяють вибудовувати стратегію менеджменту згідно вимог Європейського суду з прав людини до дій працівників правоохоронних органів.

О. В. Марцеляк, *д-р юрид. наук,
проф., нач. навчально-наукового
інституту підготовки фахівців
міліції громадської безпеки
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ГЕНДЕРНІ КВОТИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАСИВНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА ЖІНОК

Сама ідея рівності має природно-правове походження і ґрунтується на вироблених у різні часи розвитку людства ідеях свободи і рівності індивідів, які вперше знайшли своє правове вираження в Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки 1776 р. та французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р. Хоча відповідна фіксація зазначених ідей як і в цих країнах, так і в інших не означала їх автоматичного впровадження у всі сфери практики державотворення. Доволі часто цей принцип порушувався, а у виборчій практиці, де діяв статевий ценз, сутність якого полягає в наданні виборчих прав тільки особам чоловічої статі і невизнання їх за особами жіночої статі, він взагалі тривалий час ігнорувався.

У ХІХ ст. відсторонення жінок від участі у виборах мало місце майже в усіх країнах світу. Відомий французький вчений-державознавець Леон Дюгі писав з цього приводу: “Усунення жінок від усякого роду прямої участі в публічній владі можна пояснити тільки як результат історичної еволюції; логічних обґрунтувань на користь такого відсторонення не існує; ми не бачимо причин, з яких жінки не можуть бути так само компетентними як і чоловіки у вираженні національної волі. Це усунення є результатом зятятого забобону, який, ми віримо, щезне у скорому майбутньому”[Дюгі Л. Конституционное право. Общая теория государства (Репринтное воспроизведение издания 1908 года). – Одесса: “Юридична література”, 2005. – С.125].

І дотепер, як це не дивно, в деяких країнах існують обмеження в реалізації особами жіночої статі свого виборчого права, навіть невизнання за ними такого. В основному статевий виборчий ценз має місце сьогодні в державах, де офіційною ідеологією визнається іслам, це, наприклад, Йорданія, Кувейт та ін. Обмеження виборчих прав жінок на сучасному етапі пояснюється, по-перше, тим, що зазвичай вони не

служать в армії, а тому в них відмінне від чоловіків ставлення до батьківщини; по-друге, надання права голосу жінкам має певні політичні наслідки: за своїми політичними поглядами вони більш консервативні, ніж чоловіки, тому більше зацікавлені в збереженні статус-кво, їх участь у політичному житті країни певною мірою сприяє персоніфікації влади, оскільки вони більш підвладні особистісному впливу політичних діячів.

Проте такі обмеження виборчих прав осіб жіночої статі сьогодні поодинокі. Навпаки виборчим законодавством розвинутих демократичних країн передбачаються відповідні механізми активнішого залучення жінок до політики взагалі та їх роботи у представницьких органах зокрема. Одним з таких способів є запровадження гендерної квоти для жінок при формуванні представницьких органів та їх частини у політичних партіях. Варто сказати, що першу систему квот для жінок апробувала у 1972 р. Швеція, внаслідок чого, представництво жінок у керівництві Ліберальної партії досягло 40%. З 1987 р. політичні партії Швеції застосовують таку систему, за якою 50% кандидатів у списку партії повинні бути жінки. У списку шведської Соціал-Демократичної партії по черзі розташовуються чоловіки і жінки. Квота для жінок у парламенті Норвегії запроваджена з 1976 р. Завдяки цьому Норвезька робоча партія має для жінок сорокавідсоткову квоту у всіх структурах партійного апарату. Аналогічну систему використовують політичні партії Данії й Ірландії: у Данії квоти представництва закріплені з 1977 р.: Соціалістична народна партія і Соціалістична демократична партія закріплюють 40% представництво обох статей; Ірландії квоти на участь жінок у списках політичних партій запроваджуються з 1991 р.: Робітнична партія і Партія Зелених на 40% складаються з жінок. В Австрії окремі політичні партії резервують місця для жінок у своїх списках: з 1985 р. Соціал-демократична партія Австрії 40% місць зберігає за жінками, з 1993 року списки „Зеленої альтернативи" на 50% формуються з жінок, з 1995 р. Австрійська народна партія резервує для них 33,3% місць, партія зелених настоює також на п'ятидесятивідсотковому представництві жінок в національному парламенті і органах місцевого самоврядування. Такі країни як Пакистан, Афганістан і Південна Африка мають свої системи квотування. У Пакистані 1/3 законодавчих місць на національному рівні закріплена за жінками. Законодавство Афганістану передбачає збереження 25% місць для жінок, а Південноафриканський Муніципальний Акт 1988 р. пропонує партіям гарантувати жінкам 50% місць у списку кандидатів на виборах в місцеві органи влади, хоча ніяких санкцій за недотримання цієї квоти не передбачено. Індійський національний конгрес також успішно проводить політику висунення 20% жінок-кандидатів на виборах до законодавчих органів штатів.

В ряді країн передбачено санкції за недотримання гендерного балансу при формуванні представницьких органів. Наприклад, в Греції рівне відсоткове представництво обох статей у списках партій є обов'язковим на місцевих і регіональних виборах, а списки кандидатів, в яких жінок менше ніж третина взагалі не реєструються (однак це положення не поширюється на вибори до національного парламенту). Конституційність відповідного положення була неодноразово підтверджена Державною Радою Греції (вищим адміністративним судом), яка у своїх рішеннях №№ 1933 та 1917-1929/88 вирішила, що „впровадження механізмів, спрямованих на забезпечення представництва жінок, ... не суперечить Конституції Греції, якщо такі заходи мають на меті запровадження реальної рівності чоловіків та жінок”.

У Фінляндії відповідно до Закону „Про рівність жінок і чоловіків” 1987 р. квота представництва кожної статі в органах державної влади і місцевого самоврядування повинна становити не менше 40%, крім випадків, коли ця квота може бути знижена на обґрунтованих підставах. В Італії партіям, які сприяють включенню жінок до своїх списків, держава надає фінансову компенсацію у розмірі 5%. А у Бельгії з 1994 р. законодавчо закріплене положення щодо максимально можливого представництва обох статей у виборчих списках, з 1999 р. - представники однієї статі не можуть становити більше ніж 2/3 списку, а з 2002 р. - перші три позиції списку не можуть займати особи однієї статі. Якщо ж партія не дотримується вимог щодо квот, частина місць у списках залишаються вакантними. У Франції після 2000 р., коли було введено паритетне законодавство, яке вимагало від партій рівного представництва чоловіків і жінок, для того, щоб закріпити рівну участь чоловіків і жінок у політичній системі країни, для партій, які недотримувалися гендерних балансів, були встановлені фінансові санкції у вигляді зменшення їх державного фінансування, якщо відхилення від паритету становить 2 %.

Ставиться питання щодо запровадження гендерних квот (хоча б на перехідний період) і у вітчизняну виборчу практику. Це обґрунтовується тим, що законодавче забезпечення рівного представництва обох статей, в першу чергу, потрібне для створення належних умов щодо подолання фактичної нерівності впливу жінок і чоловіків на політику; по-друге, дозволить жінкам набрати необхідну критичну масу голосів для прийняття ефективної участі у політичних процесах; по-третє, сприятиме усуненню недостатнього рівня представництва жінок у виборних органах.

Незважаючи на загальносвітову тенденцію запровадження гендерних квот при формуванні представницьких органів і її підтримку рядом вітчизняних науковців та політиків, ми не цілком розділяємо цей підхід. Оскільки, по-перше, введення гендерної квоти порушуватиме

принцип вільного вибору і така квота обмежуватиме вибір виборців, нівелізує їх право обирати кого вони хочуть.

По-друге, введення гендерних квот, на наш погляд, прямо суперечитиме ст. 24 Конституції України, яка гарантує рівність між жінками і чоловіками, і забороняє запровадження привілеїв та обмежень за ознакою статевої приналежності. Вважаємо, що Конституція України і Закон України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” створили належні умови для гарантування рівних можливостей щодо реалізації пасивного виборчого права як чоловіків, так і жінок. За таких умов результати виборів залежать виключно від особистих кваліфікацій та поглядів кандидатів, а не від їх належності певної статі.

Хоча заради справедливості слід зазначити, що пропорційна виборча система з закритими списками надає можливість виборцям голосувати лише за кандидатів, яких їм запропонували політичні партії, а формування списків кандидатів політичними партіями часто обмежується політичними чинниками, економічними підходами чи іншими суб’єктивними міркуваннями лідерів політичних партій, коли потенційні кандидати у народні депутати жіночої статі просто не можуть прийняти участі у виборчій кампанії. Фактично домінуюча роль чоловіків у вітчизняній політиці зумовлена також існуючими в українській практиці державотворення традиціями. Також можливості жінок дуже рідко адекватні можливостям чоловіків. І постійний брак жіночого представництва на виборних посадах лише посилює домінуючу роль чоловіків. Тому вихід з цієї ситуації нами вбачається у якнайскорішій відміні закритих списків або ж, як крайній і недосить ефективний засіб, у запровадженні квоти для жінок, що матиме наслідком більш сприятливі умови для досягнення бажаного рівня представництва жінок у представницькому органі, хоча і не вирішить всієї проблеми їх представництва. Ще раз зазначимо, що система квотування є не досить ефективним засобом досягнення паритету між чоловіками та жінками у формуванні єдиного законодавчого органу України. Введення таких квот без застосування заходів, які сприятимуть підвищенню політичної активності жінок, їх політичної «професіоналізації» буде простою "профанацією" ідеї гендерної рівності.

СЕКЦІЯ І
**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ РОЗВИТОК
У ГАЛУЗЕВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ**

*Ю. Г. Барабаш, канд. юрид. наук,
доц., зав. каф. конституційного
права України Національної
юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого*

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ЯК ОБ'ЄКТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ
НЕОБХІДНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ОСНОВНОГО
ЗАКОНУ УКРАЇНИ**

Проведення конституційної реформи поставило перед юридичної громадськістю цілу низку нагальних питань, одним із найпроблемніших з яких є питання об'єкту регулювання Основного Закону. Так, фахівцями та політиками досить гостро ставиться питання про необхідність проведення підчас конституційного реформування ревізії положень про конституційні права і свободи, насамперед, соціально-економічні. Стверджується, що існуючий на сьогодні каталог цього різновиду основних можливостей людини не тільки не сприяє забезпеченню нормального функціонування особи, але й завдає суттєвої шкоди становленню конституціоналізму в нашій державі через стійке несприйняття населенням Конституції як акту, що здатен задовольнити їх головні потреби в соціально-економічній сфері. Не погодитись із твердженням про те, що реалізація і захист переважної більшості позитивних прав, закріплених в Конституції України, характеризуються виключно з негативної сторони практично протягом усіх 12 років дії Основного Закону досить важко. Низький матеріальний рівень життя громадян, велике безробіття, відсутність у переважній більшості українців належного житла – все це та інші обставини сприяють усвідомленню вищезазваної тези про меншовартість конституційних соціально-економічних прав практично як аксіоматичної. Тому все частіше зі шпальт наукової періодики лунають думки про необхідність ревізії конституційних положень, які стосуються соціально-економічних прав шляхом спрощення підходів до їх регламентації.

Досить показово в цьому відношенні є позиції В.В. Речичького, який вважає, що «всюди, де йдеться про соціально-економічні права, Конституція України могла б дублювати формулу: «Держава зо-

бов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема, в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах всіх наявних ресурсів і можливостей для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення цього права усіма належними способами». «Такий підхід, - продовжує В.В. Речицький, до соціально-економічних прав дозволить зробити конституційний текст реалістичним, оскільки соціально-економічні права тлумачаться тут як напрямки зусиль у відповідній сфері [1].»

Дійсно така постановка питання заслуговує на увагу. Адже розвиток вітчизняного конституціоналізму в частині гарантування соціально-економічних прав, відверто говорячи, опинився в досить складній ситуації. Мова йде про розходження формально закріплених нормативних приписів про названі позитивні права в Конституції України із реальними економічними можливостями Української держави по їх забезпеченню. І таке розходження ілюстративно проглядається в практиці діяльності органу, що покликаний охороняти Конституції та забезпечувати неухильне дотримання її приписів усіма суб'єктами права – Конституційного Суду України. Так, за підрахунками А.О. Селіванова, «найбільша кількість рішень, прийнятих Конституційним Судом України (18 рішень), присвячена захисту прав громадян на соціальний захист та забезпечення достатнього життєвого рівня[2].» При цьому в багатьох випадках, орган конституційної юрисдикції був послідовним у відстоюванні позиції, відповідно до якої Держава, не зважаючи на наявні у неї матеріально-фінансові ресурси, повинна була забезпечувати існування всіх перерахованих в Основному Законі гарантій соціально-економічних прав, зокрема таких як, безкоштовне надання житла соціально незахищеним громадянам (ч.2 ст. 47), збереження існуючої мережі закладів охорони здоров'я та безоплатність медичної допомоги (ч.3 ст.49), безоплатність освіти (ч.3 ст.53) тощо.

Так, зокрема, питання оплати послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, неодноразово були предметом окремого розгляду Конституційним Судом. В одному із своїх рішень з цього приводу Суд, зокрема, зазначив, що «вихід з критичної ситуації, яка склалася з бюджетним фінансуванням охорони здоров'я, не в запровадженні практично необмеженого переліку платних медичних послуг, а в зміні відповідно до названих положень Конституції України концептуальних підходів до розв'язання проблем, пов'язаних із забезпеченням конституційного права на медичну допомогу, - розробці, затвердженні та впровадженні відповідних загальнодержавних програм, в яких був би чітко визначений гарантований державою (у тому числі державним фінансуванням) обсяг безоплатної

медичної допомоги всім громадянам у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, запровадженні медичного страхування та ін.» (абз. 11 п.2 мотивувальної частини Рішення КСУ від 25.11.1998р. № 15-рп/98 (справа про платні медичні послуги).

Таке розуміння переважної більшості позитивних прав, закріплених в Конституції, можемо спостерігати і в інших рішеннях цього органу конституційної юрисдикції. При цьому суд практично кожного разу, коли стає на захист вказаних позитивних прав, застосовує ще одну досить суперечливу конституційну норму про неможливість звуження змісту та обсягу існуючих прав та свобод (ч.3 ст. 22 Конституції), розповсюджуючи цю норму і на права громадян, які містяться в поточному законодавстві. Як приклад, відновлення Судом пільг та компенсацій цілій низці працівників бюджетної сфери, інвалідам і ветеранам, що були скасовані через прийняття Закону України «Про Державний бюджет на 2004 рік» (див. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004р. № 20-рп/2004 (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій).

Таким чином можемо констатувати, що конституційно-правова політика в сфері захисту соціально-економічних права громадян базується на формальному захисті таких позитивних прав при реальній відсутності економічних та матеріально-фінансових гарантій у реалізації цих прав з боку держави. Тобто, як ми бачимо, є всі підстави для поширення серед науковців та політиків поглядів щодо ревізії конституційних положень, які стосуються соціально-економічних прав, у бік зменшення гарантій їх реалізації чи викладення подібних гарантій у досить абстрактній формі.

Натомість ми застерігаємо від того, що пішовши виключно таким шляхом, ми можемо завдати суттєвої шкоди соціальному значенню Основного Закону та його політико-правовій ролі у відбудові української державності та становленні в нашій країні громадянського суспільства. І причин для цього декілька. По-перше, ми не тільки не ліквідуємо проблем із захистом соціально-економічних потреб громадян, а навпаки – лише посилимо їх незахищеність через скасування навіть формальних зобов'язань вищих органів влади щодо захисту соціально-економічних прав громадян. По-друге, тим самим зменшимо і без того низький рівень довіри і поваги пересічних громадян до Основного Закону.

При цьому, ми можемо погодитись із тим, що радикальні кроки на шляху перегляду конституційно-правової політики в сфері закріплення та захисту соціально-економічних прав громадян потенційно здатні дати і свої певні позитивні наслідки. Як, наприклад, зменшення спекулятивності навколо цього питання в українському політикумі. Однак, знову ж таки, в такому разі ми залишаємо громадянина один-на-один зі своїми матеріальним потребами.

В цьому контексті відмічаємо наявність широкого переліку соціально-економічних прав в текстах Основних Законів країн західної демократії. Достатньо подивитись на Преамбулу Конституції Франції 1946р., яка є складовою чинної Конституції 1958р. Зокрема в ній містяться такі положення, як гарантування суспільної безкоштовної та світської освіти всіх ступенів, охорони здоров'я, матеріального забезпечення, відпочинок та дозвілля, матеріальний захист соціально незахищених верств населення. Про значимість цих конституційних положень свідчить практика діяльності Конституційної ради Франції. Зокрема, в одному зі своїх рішень цей орган конституційної юрисдикції вказав на неможливість повного скасування системи соціального забезпечення чи ліквідації одного із його елементів без відповідного порушення Конституції [3].

Вважаємо, що згадувана кардинальна ревізія конституційних положень в сфері соціально-економічних прав можлива лише за умов збільшення соціальної мобільності громадян і створення ефективної та відносно самостійної від діяльності держави системи влади – місцевого самоврядування. При цьому збільшення мобільності можливе через реформування місцевого самоврядування як інституту місцевого самоврядування. Точніше кажучи, до того часу поки ми не розподілимо сфери відповідальності між Державою та владними суб'єктами місцевого самоврядування у питанні гарантування та захисту соціально-економічних прав громадян, жодна кардинальна реформа конституційної системи соціально-економічних прав не дасть очікуваного результату. Дослідники стверджують, що ефективність американської системи урядування базується, насамперед, на тому, що «не зважаючи на те, що масштаби діяльності національного уряду значно розширились (особливо у ХХ столітті), багато з проблем сфери суспільних служб – школи, безпека, санітарія, транспорт – залишаються у віданні урядів штатів і місцевих органів управління [4]». Тобто проблеми соціально-економічного характеру вирішуються громадянами, перш за все, за допомогою місцевих органів влади та через активну участь у їх діяльності та контролі за нею. Вважаємо, що саме таким шляхом має розвиватись вітчизняна конституційно-правова політика в сфері соціально-економічних прав громадян.

Література: 1. Речицький В.В. До стратегії розвитку Української Конституції// Стратегічні пріоритети. – 2008.- № 2(7). – С.164. 2. Селіванов А.О.Конституційна юрисдикція: поняття, зміст, принцип верховенства права, правові позиції по справах прав людини і конституційних конфліктів у сфері публічної влади. – К.: Ін Юре, 2008. – С.69 3. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности. - М.: Прогресс, 1993. – С.269. 4. Разделенная демократия. Сотрудничество и конфликт между Президентом и Конгрессом. – М.: Прогресс-Универс, 1994. – С.37.

С. В. Болдирєв, канд. юрид. наук,
асистент каф. державного
будівництва та місцевого
самоврядування Національної
юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого

ПРИНЦИП СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Охорона, захист, припинення порушень та поновлення порушених прав місцевого самоврядування може здійснюватися багатьма засобами правового захисту, проте центральне місце в системі правових гарантій захисту прав місцевого самоврядування посідає судовий захист. Характеризуючи роль судів у механізмі захисту прав місцевого самоврядування, перш за все, слід зазначити, що право на судовий захист прав місцевого самоврядування є конституційним принципом (ст. 145 Конституції України).

Принцип судового захисту прав місцевого самоврядування має вагомe значення в плані забезпечення правової, організаційної і фінансової самостійності місцевого самоврядування і в цілому для його становлення і розвитку як основоположного інституту громадянського суспільства. Даний принцип закріплений на конституційному рівні, в Європейській хартії місцевого самоврядування (ст. 11) і в законах України. Згідно із ст. 71 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні” органи і посадові особи місцевого самоврядування мають право звертатися до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад, повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування. На жаль, в чинному законодавстві ще не передбачено можливості звертатися до суду за захистом індивідуальних чи колективних прав у сфері місцевого самоврядування громадянам, об’єднанням громадян, що підвищило б дієвість даного принципу.

На важливість судового захисту прав місцевого самоврядування вказує багато факторів, наприклад, посилення адміністративного тиску на органи та посадових осіб місцевого самоврядування, наявність значної кількості актів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що порушують права територіальних громад, права громадян на участь у здійсненні місцевого самоврядування, права органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Судовий захист прав місцевого самоврядування здійснюють всі судові органи – Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції,

система яких побудована за принципами територіальності й спеціалізації.

Судовий захист місцевого самоврядування має першочергове практичне значення для забезпечення самостійності територіальних громад, органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Саме ефективний судовий захист прав місцевого самоврядування, як найбільш дієвий, сприяє розвитку громадської активності, підвищенню ролі та відповідальності територіальних громад у вирішенні проблем місцевого життя, наданні соціальних послуг населенню, в економічному та соціально-культурному розвитку територій.

Права територіальної громади та її окремих членів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо звернення в суд для захисту прав місцевого самоврядування значно різняться за своїм обсягом та змістом залежно як від спеціалізації, ланки та інстанції суду, до якого звертаються відповідні суб'єкти.

Процедура захисту прав та охоронюваних законом інтересів місцевого самоврядування в системі судів загальної юрисдикції регламентується відповідними процесуальними кодексами України. Крім судів загальної юрисдикції, опосередковано, захист прав місцевого самоврядування здійснює Конституційний Суд України. На підставі ч.1 ст.41 Закону України „Про Конституційний Суд України” органи місцевого самоврядування можуть безпосередньо направити до цього органу конституційне подання з питань надання висновків у справах щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України. Якщо ж орган місцевого самоврядування вважає, що прийнятий закон чи інший акт Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, правовий акт Верховної Ради Автономної Республіки Крим, що стосується прав місцевого самоврядування, не відповідає Конституції України, він може реалізувати своє право на захист у Конституційному Суді опосередковано через інших суб'єктів права на конституційне подання, які можуть звернутися в орган конституційної юрисдикції в інтересах відповідної територіальної громади чи органів місцевого самоврядування.

Таким чином, у справах пов'язаних із захистом прав місцевого самоврядування, Конституційний Суд України приймає рішення лише за конституційним поданням Президента України, не менш як 45 народних депутатів України, Верховного Суду України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховної Ради Автономної Республіки Крим. В інших випадках приймаються висновки.

*В. О. Боняк, канд. юрид. наук,
нач. каф. конституційного та
міжнародного права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРАВО ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА ВИЩУ ОСВІТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В умовах третього тисячоліття саме право на вищу освіту як невід'ємна складова конституційного суб'єктивного права кожного на освіту сприяє реалізації найважливіших життєвих потреб й інтересів особи, гарантує їй гідний рівень життя та вільний розвиток, стає в ряд першочергових проблем як світового співтовариства, так і окремих держав та особистості; вища освіта стає стратегічним ресурсом поліпшення добробуту народу, забезпечення національних інтересів, зміцнення конкурентоспроможності держави.

З кожним днем питання забезпечення права людини і громадянина на вищу освіту набуває все більшої важливості, особливо з урахуванням процесів глобалізації, поступової інтеграції України в європейський освітній простір (близько десяти років європейське освітянське співтовариство живе під знаком Болонського процесу, суть якого у формуванні в перспективі загальноєвропейської системи вищої освіти, заснованої на спільності фундаментальних принципів функціонування).

За модернізації української освіти відбуваються чисельні дискусії щодо її економічних, організаційних, правових проблем. Саме відсутність ґрунтовного аналізу як позитивних, так і негативних сторін глобалізації, її впливу на права та свободи людини і громадянина, та право на вищу освіту зокрема, і зумовлюють актуальність теми дослідження.

Мета даної статті – висвітити вплив глобалізації на забезпечення права людини і громадянина на вищу освіту в умовах модернізації в Україні системи вищої освіти.

Наукові розвідки щодо проблем реалізації конституційного права на освіту в Україні неодноразово були в центрі уваги учених О. Домаранського, І. Ластовченко, К. Корсака, С. Ніколаєнка, В. Зайчука, Є. Краснякова, Ю. Соколенка та інших; дане питання не є новим для науки конституційного права. Разом з тим, проблема забезпечення особі можливості на вищу освіту в Україні в контексті новітніх змін та приєднання України до Болонського процесу вимагають нових наукових досліджень цієї проблематики.

Зазвичай, поняття «глобальний» означає всебічне, універсальне масштабне або всесвітнє явище, факт, а глобалізація - це фактор, що

впливає на різні аспекти суспільних зв'язків, і тому звернення у зв'язку з цим до права кожного на освіту є надзвичайно назрілим. Загально визнано, що дане явище носить всеосяжний характер і поширюється на всі сторони людської діяльності, зачіпає всі сфери суспільного та індивідуального буття, включно й освіту. В цих умовах, поряд із взаємозв'язаними політичними, економічними і іншими процесами, відбуваються відповідні зміни і в галузі прав та свобод особи; механізм реалізації її прав модифікується, змінюється, набуває нових специфічних рис. Сутність глобалізації у тому, що світ стає більш єдиним.

Стосовно права особи на вищу освіту, то цей процес являє собою універсалізацію різноманітних зв'язків щодо даної можливості незалежно від просторових процесів, в тому числі і державних кордонів.

Хід глобальних змін в освітянській сфері є неоднозначним і саме тому існує потреба пошуку оптимальних шляхів та механізмів зниження негативних наслідків; головне, щоб національна правова система, пристосовуючись у цій сфері до європейських правових стандартів, не втрачала своєї специфіки, в основі якої лежить менталітет народу й накопичений вітчизняний досвід.

Європейська гармонізація вищої освіти отримала назву Болонського процесу. Слід відзначити, що в контексті Болонської угоди в Україні запроваджена двоступенева структура вищої освіти «бакалавр - магістр» і вводиться система стандартів вищої освіти, що побудована на основі компетентнісної моделі фахової вищої освіти; застосовуються прийняті у Європі критерії, механізми та методи оцінювання якості вищої освіти; передбачено завершення створення європейського освітянського простору шляхом чіткого співставлення та взаємного визнання дипломів; створення загальної системи залікових одиниць, заохочення мобільності студентів і викладачів; більш тісне співробітництво між вищими навчальними закладами. Все це відкриває перед особою нові можливості щодо здобуття нею якісної вищої освіти.

Основними проявами процесу глобалізації у освітній сфері в Україні є:

Запровадження наказом Міністерства освіти і науки України від 24.01.2008 р. № 33 при вступі абітурієнта до вищих навчальних закладів порядку проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти. Головна мета цього заходу — подолання корупції при вступі абітурієнта до вищих навчальних закладів. Але запровадження порядку оцінювання підзаконними актами є практично порушенням вимог статей 8, 19 Конституції України. Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України основи освіти визначаються виключно законами України ("Про освіту", "Про дошкільну освіту", "Про загальну серед-

ню освіти", "Про професійно-технічну освіту", "Про вищу освіту"). Ні Конституцією України, ні чинним законодавством України про освіту не передбачається проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань. Це означає, що видання Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством освіти і науки України відповідних указів, постанов і наказів не відповідає положенням Конституції України і чинним законам України в галузі освіти.

Фактично на суспільстві апробується експериментальна модель оцінювання якості освіти, у зв'язку з чим слід зазначити, що Конституція України не передбачає можливість проведення будь-яких експериментів над громадянами без їх згоди. Аналогічний широкомасштабний експеримент у Росії призвів до фіксації лікарями численних психічних розладів у абітурієнтів; у Конституційному Суді Російської Федерації оскаржується конституційність і законність проведення єдиного державного екзамену.

Отже, можна констатувати, що всупереч вимогам статей 8, 19 Конституції України, громадяни України зазнали звуження змісту та обсягу існуючих прав і обов'язків щодо конституційно гарантованого їм права кожного на освіту (ст. 53).

2. Зростання престижу рівня вищої освіти, що проявляється у збільшенні кількості як ВНЗ (сьогодні в Україні їх існує близько тисячі), так і кількості тих, хто бажає здобути вищу освіту не тільки за рахунок державного бюджету, але насамперед значної кількості таких студентів, що здобувають її на контрактній основі. При цьому у студентів цих категорій різний статус і права: існує потреба у зрівнянні статусу і наданні рівних прав як студентам - "контрактникам", так і студентам, що навчаються за рахунок бюджету. Це стосується проїзду у громадському та міжміському транспорті, наданні робочих місць тощо, адже обидві категорії студентів навчаються за загальними державними стандартами і навчальними програмами.

3. За сучасних умов для відтворення інтелектуальної напруги найвищого світового рівня існує нагальна потреба у підготовлених науково-педагогічних кадрах, котрі постійно працюють над собою та здатні постійно нарощувати свою наукову здатність. Але мати професіоналів без новітнього навчального устаткування, що коштує дуже дорого, неможливо. А з іншого боку, якщо ми бажаємо стати розвинутою країною, то потрібно вкладати кошти в освіту і, насамперед, у вищу.

4. Постійне зростання потреби у висококваліфікованих спеціалістах, які не просто засвоюють суму знань, а здатні до самоосвіти; вміють користуватись джерелами і засобами інформації, повсякчас підвищують свій освітній рівень.

Ознака сучасних глобалізаційних процесів - активні інформаційні потоки. Без комп'ютеру як засобу обробки оперативної інформації

людина приречена на соціальне аутсайдерство. На жаль, комп'ютеризація освіти в Україні здійснюється безсистемно, розпорощеними зусиллями розрізаних суб'єктів господарської, наукової і політичної діяльності.

Для вирішення цих назрілих проблем необхідно:

- відмовитися від проведення оцінювання знань до внесення змін і доповнень до законодавства України про освіту, враховуючи, що зовнішнє незалежне оцінювання викликає сумніви щодо його конституційності і законності;

- забезпечити доступ до вищого навчання всіх, хто володіє достатніми знаннями й умотивований до нього. Для забезпечення більш цільового використання бюджетних коштів і державної підтримки тих, хто дійсно спроможний до навчання, на законодавчому рівні започаткувати інститут переведення студентів, які не виконують навчальний план, з бюджетної форми навчання на контрактну, а на їх місця зараховувати відмінників з числа студентів, що навчаються за кошти;

- надавати можливість здобуття якісної вищої освіти, для чого значні зусилля слід спрямувати на формування стабільного наукового корпусу, що здатен здійснювати фундаментальні дослідження, і не тільки через збільшення бюджетного фінансування вищої освіти, а, в першу чергу, через зміни суспільного статусу професора, авторитет якого має порівнюватися до найвищих посадових авторитетів. Право на здобуття якісної вищої освіти буде гарантовано при нерозривному поєднанні освітньої і науково-дослідної діяльності. Саме поєднання навчання і наукових досліджень забезпечать суттєве підвищення якості освіти в умовах глобалізації.

- поетапно втілювати у життя цілісну, комплексну програму комп'ютеризації освіти. Без такої програми кошти (і не малі) будуть «викинуті на вітер», а школи і ВНЗ, як і раніше, будуть наповнюватися застарілою і несумісною технікою, яка не має належного програмного забезпечення. Формувати інформаційно-комп'ютерну культуру викладачів; без такої культури техніка залишається тільки іграшкою в руках студента, а не інструментом розвитку його пізнавальних здібностей, освіти і виховання.

Для формування висококваліфікованих спеціалістів перебудувати національну систему освіти, не втратити своєї специфіки, реформуватися в контексті загальних світових тенденцій, і, насамперед, процесів глобалізації; ВНЗ мають формувати особистість, конкурентоспроможну не тільки у вітчизняному, але і в світовому виробничому та соціокультурному середовищі, здатну зі здоровим прагматизмом і наполегливістю подати себе на ринку праці. Крім цього, підготовку творчих спеціалістів слід здійснювати через створення умов для реалізації їх творчого потенціалу, перш за все у нашій державі, інакше глобалізація

виведе їх на нову орбіту, але уже за межами України.

Отже, глобалізація – це інтегральний фактор, що досить часто неоднозначно, а то й негативно може впливати на всі аспекти здійснення суб'єктивного права людини і громадянина на вищу освіту. Наприклад, при реалізації основних положень Болонської угоди в Україні нерідко спостерігаються намагання можновладців прямо скопіювати правові інститути і норми в національну правову систему та вітчизняне законодавство; ідеалізувати одні освітянські системи і повністю відмовитись від інших, насамперед вітчизняної (метою ж повинно бути їх оптимальне поєднання).

Усе вищевикладене свідчить не про найкращу ситуацію щодо забезпечення людині, громадянину в Україні суб'єктивної конституційної можливості щодо здобуття освіти; право ж призване не тільки сприяти входженню держави в єдиний європейський освітянський простір з урахуванням процесу глобалізації, що розвивається, але й виконувати функцію захисту національних інтересів у цій сфері.

Відповідаючи на виклики глобального розвитку, суспільно має визнати високу цінність суб'єктивного права особи на освіту та зокрема його невід'ємної складової - права на вищу освіту; забезпечити рівень його реалізації на рівні світових стандартів. Тільки за цих умов наша держава може розраховувати на гідне місце у глобальному суспільстві, що формується.

Ф. В. Веніславський, канд. юрид. наук,
доц., доц. каф. конституційного права
України Національної юридичної
академії України ім. Ярослава Мудрого

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАБІЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Конституція України 1996 р. вперше в історії вітчизняного конституціоналізму закріпила гуманістичну спрямованість усієї державно-владної діяльності, проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. У своїй сукупності ці конституційні положення докорінно змінили акценти у правовому регулюванні системи взаємовідносин “людина – суспільство – держава”, поставивши людину, її права, свободи й гарантії їх реалізації на перше місце, адже саме вони визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Такі зміни пріоритетів конституційно-правового регулювання, постановка в його центр людини зумовили необхідність кардинального переосмислення її ролі та місця в державі і суспільстві. Виходячи з цього, уся державно-владна діяльність має бути спрямована на

створення цілісної системи дієвих засобів забезпечення проголошеного пріоритету людини, її прав і свобод. А оскільки зазначені норми Основного Закону країни є невід'ємною складовою частиною основоположних конституційних принципів, які у своїй сукупності становлять засади конституційного ладу України, забезпечення прав і свобод людини і громадянина безпосередньо пов'язане із забезпеченням стабільності й непорушності конституційного устрою держави й суспільства.

Закріплення на рівні Основного Закону України достатньо широкого переліку прав та свобод людини і громадянина зумовлює необхідність теоретичного переосмислення підходів до визначення держави як специфічної форми організації публічної влади, її головних функцій як основних напрямків державної діяльності, права як універсального регулятора суспільних відносин, до прав та свобод людини, як найвищої соціальної цінності. На відміну від існуючих уявлень про державу, владу, право, особливістю сучасних державно-правових досліджень є приділення все більшої уваги проблемам удосконалення форм і методів реалізації функцій держави саме в сфері гарантування й забезпечення прав людини й одночасно розробці ефективних засобів забезпечення стабільності конституційного ладу.

Поза всяким сумнівом формальне проголошення на конституційному рівні найдемократичніших прав та свобод без одночасної розробки дієвих правових механізмів їх практичної реалізації, призводить до того, що вони залишаються лише гарною декларацією, яка з реальним життям має дуже мало спільного. Сучасна українська практика свідчить, що за останні дванадцять років людина, її права та свободи так і не стали реальною соціальною цінністю та головною метою практичної діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування. А постійні зміни політичної системи ще більше ускладнюють ситуацію, оскільки влада все більше перетворюється на самодостатню організацію, яка намагається дистанціюватися від людини та її повсякденних проблем. На наш погляд, це становить потенційну загрозу існуючому в Україні конституційному ладу та його засадам.

Проблема забезпечення стабільності існуючого конституційного устрою держави та суспільства, чи, іншими словами, стабільності конституційного ладу на сучасному етапі державотворення в Україні набуває особливої актуальності. Так, відповідно до ч. 3 ст. 5 Конституції, право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 5 жовтня 2005 р. (справа про здійснення влади народом) постановив, що “положення частини третьої ст. 5 Конституції України

треба розуміти так, що тільки народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Конституцією України, а також змінювати конституційний лад внесенням змін до Основного Закону України в порядку, встановленому його розділом XIII". Нормативне ж визначення народу подається в Преамбулі Конституції, яка встановила, що Український народ – це громадяни України всіх національностей.

Народ доручає здійснення влади своїм довіреним особам, влада яких є їх обов'язком, а не правом, і реалізовувати цю владу носії державно-владних повноважень зобов'язані насамперед, в інтересах усього народу в цілому, та кожної конкретної людини зокрема. Адже народ не лише наділяє своєю владою державні органи та органи місцевого самоврядування, а й може їх позбавити цієї влади. Зокрема, коли дії державно-владних суб'єктів суперечать інтересам народу, народ позбавляє їх владних повноважень. Зі всієї повноти своєї влади народ доручає державним органам лише ту її частину, яка необхідна для охорони та підтримки порядку, для створення дієвого механізму практичної реалізації прав і свобод людини і громадянина, для забезпечення стабільності конституційного ладу.

У правовій науковій літературі обґрунтовано зазначається, що однією з головних тенденцій процесу розвитку державності в сучасному світі є поступове сприйняття людством напрацьованих прогресивною політико-правовою думкою надбань, особливо таких загальнолюдських цінностей, як демократія, права та свободи людини, гуманний і справедливий правопорядок. Наслідком цього процесу стало формування й конституційне закріплення концепції демократичної, соціальної, правової держави як синтезованого відбиття її загальнолюдського призначення. Іншими словами, побудова демократичної і правової держави неможлива без реального забезпечення прав і свобод людини, у чому, власне, й виявляється гуманістична спрямованість її державно-владної діяльності.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що у процесі реалізації державно-владної діяльності конституційна стабільність може бути найбільш повною мірою забезпечена лише тоді, коли держава, її органи публічної влади і їх посадові особи, не втручаючись в усі сфери життєдіяльності людини і суспільства, одночасно виступатимуть сильним, стабільним і надійним інструментом реалізації Основного Закону, закріплених ним загальних засад і принципів конституційно-правової регламентації, і, насамперед, забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

*О. В. Гейда, канд. юрид. наук,
доц. каф. конституційного та
міжнародного права
навчально-наукового інституту
права, економіки та соціології
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ГРОШОВА ЗАСТАВА ЯК ОБМЕЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ

Відповідно до Конституції України конституційні права і свободи гарантуються державою, громадяни мають рівні права і свободи та не можуть бути обмежені у своїх правах за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану або за іншими ознаками.

Серед прав та свобод людини та громадянина, закріплених Конституцією, особливо місце посідають політичні права, зокрема, виборче право – право обирати та бути обраним (активне та пасивне виборче право) до виборних органів публічної влади (органів державної влади та органів місцевого самоврядування). Виключність та особлива значимість виборчого права не викликає сумнівів, адже будь-яка демократична держава не може існувати без проведення періодичних, вільних і справедливих виборів, що є невід'ємним атрибутом демократичного суспільства. Саме шляхом виборів відбувається відтворення та легітимація владних інститутів.

Одним з основних принципів виборчого права визнається принцип загального виборчого права, який має певні обмеження – виборчі цензи. Так згідно з Конституцією України до виборчих цenzів в Україні відносять віковий ценз (18 років – активне виборче право, 21 та 35 років – пасивне виборче право); ценз дієздатності; ценз осілості; мовний ценз (вибори Президента України) та ценз судимості.

Однією з обов'язкових умов для участі в виборах до органів державної влади є внесення грошової застави, яка, на мою думку, є майновим цензом. Так для участі у виборах народних депутатів України грошова застава складає 2 тис. мінімальних розмірів заробітної плати, у виборах Президента України – 500 тис. гривень. Однак відповідно до рішення Конституційного Суду України від 30.01.2002 № 2-рп/2002 грошова застава не може розглядатися як майновий ценз, адже вони мають різну правову природу. Так застава виконує функцію стимулювання до зваженого прийняття рішення щодо використання пасивного виборчого права, а також упереджує невинуваті витрати з державних фондів, які формуються значною мірою за рахунок платників податків. Майновий виборчий ценз безпосередньо пов'язаний із майно-

вим станом особи, тобто характеризується сукупністю рухомого та нерухомого майна, певним рівнем річного доходу громадянина, які визначають його як власника. Однак на сьогодні позиція Конституційного Суду є спірною з декількох причин.

По-перше, на час винесення зазначеного рішення чинним був Закон «Про вибори народних депутатів України» у попередній редакції, відповідно до якої існувала змішана виборча система і розмір грошової застави розмежовувався. Так, для політичних партій (блоків), внесених до виборчого списку у багатомандатному виборчому окрузі розмір застави складав п'ятнадцять тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян – 255 тис. гривень. Для кандидата у депутати, який висувався в одномандатному виборчому окрузі, розмір грошової застави складав 60 неоподаткованих мінімумів доходів громадян – 1020 гривень. Виходячи з розміру середньої заробітної платні зазначеного періоду, можна дійти висновку, що середньостатистичний громадянин міг внести заставу 1020 гривень та скористатися пасивним виборчим правом.

По-друге, на момент винесення рішення Конституційного Суду України Закон «Про вибори Президента України» не містив положення про грошову заставу. У редакції зазначеного Закону від 2004 року закріплено, що грошова заставка вноситься партією (блоком), яка висунула кандидата на пост Президента України, або кандидатом на пост Президента України у розмірі п'ятисот тисяч гривень. Такий розмір застави можна вважати саме майновим цензом, і це пов'язано з тим, що законодавець не розмежовує суму грошової застави в залежності від того, хто є суб'єктом висунення кандидата на пост Президента України. У першому випадку грошова заставка вноситься партією, від якої балотується кандидат на пост Президента і, на мою думку, для політичної партії сума застави є цілком прийнятною, адже фінансування партій здійснюється декількох джерел, в тому числі передбачене державне фінансування партій. У випадку, коли кандидат на пост Президента України балотується шляхом самовисунення, викликає сумнів той факт, що пересічний громадянин матиме можливість внести грошову заставу у розмірі 500 тис. гривень, особливо враховуючи розмір середньої та мінімальної заробітної платні в Україні. Таким чином, пасивним виборчим правом не зможуть скористатися більшість громадян нашої держави, обмеження буде вже не тільки за майновою, а й за соціальною ознакою.

По-третє, законодавцю слід переглянути випадки перерахування грошової застави до Державного бюджету. Якщо брати до уваги, що перерахування є своєрідною штрафною санкцією, то його можна здійснювати тільки у випадку скасування реєстрації кандидата, що здійснюється на підставі рішення суду. В інших випадках перерахування грошо-

вої застави до Державного бюджету є неприпустимим і може бути визнаним як таким, що порушує рівність прав учасників виборчого процесу.

Таким чином, грошову заставу в існуючому вигляді можна вважати не як умову реєстрації кандидата, а як майновий ценз, запровадження якого є грубим порушенням виборчого права громадян нашої держави.

О. Г. Кушніренко, канд. юрид. наук,
доц., доц. каф. конституційного
права України Національної
юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Питання про права і свободи людини та громадянина є одним із найбільш важливих в сфері внутрішньої і зовнішньої політики всіх демократичних держав. Саме стан у сфері забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина є тим критерієм, за яким оцінюється рівень їх демократичного розвитку.

У нашій державі правам і свободам людини та громадянина присвячений 2 розділ Конституції України, який налічує 48 статей і в яких знаходять своє закріплення принципи, основні права і свободи, обов'язки, а також гарантії їх реалізації.

Безпосередньо в тексті Конституції не дається поняття прав і свобод, а лише закріплюється їх перелік, причому, як сказано в ст.22, «права і свободи людини та громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними», що означає можливість доповнення Конституції України новими правами і свободами.

Коли мова йде про права людини, то під ними звичайно розуміють її певні можливості, які необхідні людині для існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути для всіх людей загальними та рівними. І якщо йдеться саме про основні права, то слід мати на увазі такі можливості, без яких людина не зможе нормально існувати, тобто задовольняти свої біологічні та соціально обґрунтовані потреби. При цьому важливо пам'ятати, що такі потреби як результат соціального та історично-природного розвитку людини не можуть залишатися незмінними.

Для конституційних прав і свобод характерна наявність важливих юридичних властивостей:

1. Основні права і свободи людини (разом з обов'язками) складають ядро їх правового статусу. Інші ж права лише базуються на них, розвивають

їх, знайшовши своє закріплення в поточному галузевому законодавстві.

2. Основні права і свободи не отримуються і не відчужуються за волевиявленням як громадянина, так і держави. Вони належать громадянину саме в силу їх закріплення в Конституції, а головне – в силу належності особи до українського громадянства, а тому можуть бути втрачені лише з припиненням українського громадянства (наприклад, виходом із громадянства).

3. Їх характерною особливістю є загальність. Вони рівні і єдині для всіх без виключення громадян України. Звичайно, один громадянин в своєму житті може реалізувати більше прав, чим інший. Але право тому і називається «правом», а не обов'язком, що громадяни самостійно вирішують питання про використання таких прав і свобод. Загальність прав і свобод якраз і означає те принципове положення, що будь-який громадянин України може реалізувати, якщо забажає, конституційне право і свободу, причому, як правило, без будь-яких обмежень.

4. Зміст та обсяг можливостей людини залежать, насамперед, від можливостей усього суспільства, головним чином від рівня його економічного розвитку. Тому права людини і громадянина явище соціальне, так як породжуються вони самим суспільством.

5. Права людини характеризуються певними якісними та кількісними показниками. Якісні показники розкриваються змістом прав людини, кількісним їх обсягом. Прикладом закріплення змісту та обсягу прав людини є ст.22 Конституції України. Частина 3 цієї статті встановлює, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав людини. Кількісні показники можуть відображатися поняттям обсягу прав людини, тобто показниками відповідних можливостей, виражених у певних одиницях виміру, які не можуть бути універсальними для всіх і будь-яких прав людини. Їх характер зумовлюється особливостями суб'єктів прав, специфікою об'єктів, змістом можливостей. Наприклад, реалізація права на вищу освіту залежить від кількості вищих навчальних закладів, а також кількістю спеціальностей, за якими готують фахівців у цих закладах.

6. Основні права і свободи характеризуються особливим механізмом своєї реалізації. Вони реалізуються одночасно у правовідносинах двох типів – конституційних і звичайних. Тобто останні закріплюються нормами поточного галузевого законодавства. Тому порушення звичайного суб'єктивного права чи свободи громадянина одночасно посягають і на конституційне право і навпаки. Наприклад, в разі незаконного звільнення громадянина з роботи не тільки порушується відповідна норма Кодексу Законів про працю, а й конституційне право кожної людини на працю, передбачене ст.43 Конституції України.

*Л. І. Летнянчин, канд. юрид. наук,
доц., доц. каф. конституційного
права України Національної
юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого*

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Реалізація основних обов'язків як процес їх практичного втілення в життя можлива за умови існування ефективно дієвих юридичних засобів, за допомогою яких вона забезпечується. Демократизм і правовий характер держави в значній мірі визначається тим, наскільки вона створює оптимальний режим реалізації конституційних норм, особливо в частині забезпечення правового статусу людини і громадянина. Важливо не тільки закріпити демократичні права, свободи і обов'язки, а й створити ефективні механізми їх реального втілення. “Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є її головним обов'язком”, – проголошується у ст. 3 Конституції України.

Однак не слід забувати, що правовий статус людини і громадянина втілюється в життя не лише через права і свободи, але й конституційні обов'язки. Але чи потрібні для здійснення обов'язків гарантії? Оскільки суспільство і держава зацікавлені у виконанні громадянами їх обов'язків, а їх невиконання чи неналежне виконання має наслідком відповідальність, остільки проблема гарантій тут ніби “втрачає” своє значення. Мабуть, удаваною простотою механізму реалізації правових обов'язків пояснюється те, що більшість авторів проблему гарантій стосовно обов'язків зовсім не ставлять. Лише деякі вчені вели мову про гарантії не тільки прав і свобод, але й обов'язків. Разом з тим це була лише акцентуація уваги на необхідності гарантування і обов'язків без детального розгляду самих гарантій.

Вважаємо, що гарантувати і забезпечувати потрібно не тільки права і свободи особи, але й її обов'язки, особливо конституційні. Оскільки без цього здійснення багатьох прав і свобод приречені на суттєві труднощі. До того ж виконання обов'язків є необхідним елементом демократії. Адже без стабільного конституційного ладу і належного правопорядку, без відповідальності, дисципліни демократія нездійсненна, а розбудова правової держави в Україні стикатиметься з труднощами.

Гарантуванню конституційних обов'язків держава повинна приділяти належну увагу з огляду й на те, що в деяких випадках в їх здійсненні зацікавлена в першу чергу саме вона. Адже на відміну від реалі-

зації прав і свобод, виконання громадянами та іншими суб'єктами права покладених на них обов'язків, часто за своїм змістом можуть і не співпадати з їх волею і бажанням. Особливо це стосується обов'язку сплачувати податки і збори та військового.

Викладене свідчить про доцільність і необхідність гарантування конституційних обов'язків. Методологічною основою розгляду проблеми гарантування конституційних обов'язків може стати розуміння цієї проблеми стосовно прав і свобод особи. Важливо, однак, що принцип єдності прав і обов'язків передбачає, що гарантії прав і гарантії обов'язків мають свою специфіку, яка втілюється в різних механізмах їх реалізації та гарантування.

На наш погляд, під гарантіями реалізації основних обов'язків людини і громадянина слід розуміти сукупність правових засобів, за допомогою яких забезпечується їх практичне здійснення. З огляду на те, що формами реалізації основних обов'язків є дотримання (пасивна поведінка) і виконання (активна дія), уявляється можливим поділ гарантій реалізації конституційних обов'язків на гарантії їх виконання і гарантії дотримання. Оскільки не всі правові засоби, які гарантують виконання, в такій же мірі є гарантіями і дотримання.

До гарантій реалізації конституційних обов'язків слід включати, по-перше, правову основу, по-друге, інституційний елемент, а їх сукупність складатиме механізм реалізації конституційних обов'язків.

До гарантій реалізації конституційних обов'язків слід, насамперед, віднести положення Конституції України, які закріплюють принципи. Так, важливою гарантією реалізації основних обов'язків особи є положення ч. 4 ст. 35 Основного Закону України, де встановлено, що “ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою”.

До гарантій реалізації конституційних обов'язків слід віднести і принцип рівності основних обов'язків. Згідно ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи і є рівними перед законом. Однак рівність в правах одночасно вимагає і рівності в обов'язках. Зміст принципу рівності основних обов'язків полягає в тому, що Основний Закон України не допускає “імунітету” для соціальних груп і окремих осіб в частині несення ними встановлених обов'язків, якщо при цьому наявні юридичні і фактичні підстави. Всі громадяни України і кожен з них окремо – незалежно від походження, соціального та майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання, політич-

них переконань та інших обставин – повинні поводитися у відповідності з вимогами, які містяться в Конституції України. Винятки у несенні певних обов'язків повинні встановлюватися виключно законами і повинні бути обґрунтованими. Так, військова служба для чоловіків не визнається дискримінацією за статевою ознакою (ст. 6 Закону). Рівність обов'язків також означає відсутність не передбачених законодавством обов'язків.

На наш погляд, як принцип і гарантію реалізації основних обов'язків слід розглядати такі положення Основного Закону України:

- кожному гарантується право знати свої права і обов'язки (ч. 1 ст. 57), тим більше, що “законодавчі та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом” (ч. 2 ст. 57). Отже, обов'язок органів державної влади становить доводити до відома населення нормативно-правові акти, що стосуються основних обов'язків людини і громадянина. Це сприятиме більшій освіченості громадян про свої обов'язки, і в кінцевому рахунку належній їх реалізації;
- закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є не чинними (ч. 3 ст. 57);
- закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (ч. 1 ст. 58);
- кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55);
- кожен має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (ч. 3 ст. 55);
- кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень;
- кожен має право на правову допомогу (ч. 1 ст. 59);
- держава забезпечує доступність і безоплатність повної загальної середньої освіти (ч. 3 ст. 53).

Правова основа механізму реалізації конституційних обов'язків крім норм-принципів Конституції України включає а) конкретизуючі в поточному законодавстві норми, за допомогою яких встановлюється процедурно-правовий механізм їх реалізації (юридична процедура), зміст конституційних обов'язків, межі здійснення. Із прийняттям Конституції України 1996 р. почався новий етап у розвитку механізму реалізації конституцій-

них обов'язків. Процес його удосконалення в порівнянні з радянським періодом визначається тим, що основні обов'язки встановлюються лише законами, що, в свою чергу, слід розглядати в якості гарантій їх реалізації; б) юридичну відповідальність як в позитивному, так і в негативному розумінні; санкції за їх невиконання чи неналежне виконання; в) пільги та заохочення, які виконують як стимулюючу, так і гарантуючу функцію; г) високий рівень правової культури і правосвідомості громадян; д) режим законності в державі взагалі і конституційної, зокрема.

Здійснення основних обов'язків забезпечується усією системою органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні. Їх можна поділити на органи загальної компетенції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, правоохоронні органи) та органи спеціальної компетенції (військові комісаріати, призовні комісії, військові частини; органи податкової служби, заклади освіти, дирекції, педагогічні кадри).

Для обов'язків, які реалізуються в ініціативному порядку, достатньо діяльності органів загальної компетенції, суть якої в основному зводиться до: законодавчого регламентування конституційних обов'язків; забезпечення законності і правопорядку як в державі, так і на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці; здійснення контрольних (наглядових) функцій; превентивним впливом на потенційних правопорушників; вихованням громадян України у дусі відданості Батьківщині, точного і неухильного виконання Конституції і законів України, додержання дисципліни праці, поваги до прав і свобод, честі і гідності інших громадян.

В окремих випадках органи загальної компетенції беруть безпосередню участь у забезпеченні реалізації громадянами основних обов'язків, зокрема тих, які здійснюються в процедурно-правовому порядку (органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації).

Для обов'язків, які реалізуються в процедурно-правовому порядку, важливою є діяльність як органів загальної компетенції, так і спеціально утворених для цього органів, завдання яких полягає у безпосередньому забезпеченні реалізації такого роду обов'язків.

На сьогодні в Україні створена і законодавчо забезпечена діяльність цілісної системи органів державної влади і місцевого самоврядування, яка спрямована на гарантування реалізації громадянами конституційних обов'язків.

*С. Ю. Лукаш, канд. іст. наук, доц.,
доц. каф. конституційного права
України Національної юридичної
академії України
ім. Ярослава Мудрого*

ЩОДО УМОВ УЧАСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ, США ТА В УКРАЇНІ

Кожна історична епоха народжує свої цінності. Поступово деякі з них стають суспільними, а ті, що витримали випробовування часом – загальнолюдськими. Формування Західноєвропейської традиції відбувалося в тому числі шляхом, як правило, почергового набуття все нових суспільних цінностей. Так, період Відродження став часом народження національних держав. Важливі цінності виникли в періоди Реформації та Просвітництва. Буржуазні революції стали поштовхом для прийняття Конституцій. Саме в них були закріплені такі цінності, як права людини, рівність всіх перед законом, народовладдя, поділ державної влади, місцеве самоврядування, верховенство права і закону, політичний, економічний й ідеологічний плюралізм, парламентаризм та інші. Тому Конституції самі по собі стали цінностями, які неможливо перебільшити.

Спираючись на закріплені в Конституціях цінності, соціалістичні, соціал-демократичні, неоліберальні та інші політичні партії країн Західної Європи і США, виборовши державну владу, здійснювали взаємозв'язок між громадянським суспільством в цілому і парламентом. У такий спосіб вони сприяли реалізації як природи парламентаризму, так своєї власної. І таким чином змогли домогтися не тільки рівних політичних, соціально-економічних та інших прав для найманих робітників і жінок, але й забезпечити доволі дієву участь політичних партій у захисті прав і свобод людини й громадянина, як складової частини загального механізму захисту прав і свобод людини й громадянина країн Західноєвропейської традиції.

Дієвість участі політичних партій країн Західної Європи і США у захисті прав і свобод людини й громадянина обумовлюється багатьма умовами. Але через брак місця зупинимось лише на декількох з них, як уявляється, найбільш суттєвих. По-перше, право ще в період Відродження стає частиною культури, перетворюючись в синтезуюче начало суспільства, а наприкінці XVIII ст. в суспільній свідомості вкоріняється думка про те, що удосконалення суспільства є не тільки невід'ємним від удосконалення права, але, більш того, може бути досягнуто лише шляхом права; по-друге, невід'ємною складовою частиною

культурного прогресу був процес звільнення людини. Він супроводжувався обмеженням влади монархів, появою і підвищенням ролі парламентів, народженням доктрини природних, невідчужуваних прав людини тощо. В результаті під час Великої французької буржуазної революції 26 серпня 1789 року була прийнята Декларація прав людини. Таким чином були вперше знайдені не тільки універсальні цінності для Франції, але й для всього людства. У другій половині ХХ-го ст. основні положення Декларації знайшли свій розвиток у багатьох міжнародних нормативно-правових документах, сформувавши міжнародно-правові стандарти прав людини; по-третє, політичні партії, що народилися і визріли в надрах громадянського суспільства і є його невід'ємною частиною, ведуть боротьбу за державну владу та її використання, як правило, з урахуванням таких умов: 1) додержання і втілення в життя принципів конституційного ладу; 2) визнання людини й громадянина з їх правами і свободами найвищою соціальною цінністю. Зусилля партійних організацій і партійних активістів, а також парламентських фракцій багатьох політичних партій значною мірою зосереджуються саме на цьому принципі. Багатьма з них накопичено цікавий досвід ефективного використання можливостей політичних партій як в парламентах, так і поза ними для захисту прав і свобод людини й громадянина; 3) розвиток парламентаризму; 4) реалізація політичними партіями своєї соціально-політичної й політико-правової природи тощо.

Іншими словами, мова йде про те, що політичні партії, як органічні складові частини громадянського суспільства, що ведуть боротьбу за державну владу або реалізують її, приймають участь у вирішенні завдань, що органічно необхідні як для такого суспільства, так і для правової держави.

Сказане зовсім не означає, що в Україні, незважаючи на молодість Української держави та слабкість демократичних традицій, політичні партії не можуть відігравати роль в механізмі захисту прав і свобод людини й громадянина. Філософ М.Мамардашвілі з цього приводу говорив, що Європа взагалі не є географічним поняттям. Вона може бути в Гонконгу і може не бути у Москві. При цьому він попереджав усе ж таки не забувати, що європейська культура є якимось іншим зрізом людського буття. Виходячи з того, що основні положення Конституції України щодо закріплення прав і свобод людини і громадянина, гарантій їх реалізації зорієнтовані на міжнародно-правові стандарти, сказане філософом може означати, що європейські цінності є цінними і для нас, але втілення їх в життя буде відбуватися з урахуванням українських особливостей. Так, політичні партії України, які виборили державну владу, свої завдання щодо участі в механізмі захисту прав і свобод людини й громадянина повинні, як уявляється, узгоджувати з дія-

льністю, спрямованою на формування як української нації, так і Української національної держави, втіленням в життя принципів конституційного права з такими цінностями як верховенство права, рівності всіх перед законом та іншими, з вирішенням багатьох, не менш пекучих проблем, які є у молодій державі в силу об'єктивних і суб'єктивних причин. В рівній мірі це стосується і політичних партій, які мають набути властивостей соціально-політичного й політико-правового інструменту в руках суспільства, взаємозв'язку між суспільством і парламентом та іншими органами державної влади.

О. І. Радченко, *канд. юрид. наук,
заст. нач. відділу організаційно-
аналітичної роботи та контролю
ХНУВС*

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Одним з найбільш резонансних питань, з приводу якого в українському суспільстві останнім часом точиться жвава дискусія, є внесення змін до чинної Конституції України. Наразі, жодна з провідних політичних сил не ставить під сумнів необхідність такого кроку. Основні суперечності виникають через наявність різних поглядів, різних підходів до вирішення низки питань концептуального характеру.

По-перше, залишаються суттєвими розбіжності серед найбільш впливових суб'єктів суспільно-політичних відносин стосовно процедури затвердження цих змін і набуття ними чинності. Як відомо, в залежності від політичних уподобань і кон'юнктури поточної ситуації в українському суспільстві, пропонується декілька шляхів ухвалення змін. Перший – це затвердження змін до Конституції або, навіть, її нової редакції громадянами країни на всеукраїнському референдумі. Цей спосіб легітимізації змін має низку вад. Основною серед них є відсутність конституційного підґрунтя для його здійснення, оскільки у розділі XIII чинного Основного Закону передбачено чіткій порядок внесення змін, із залучення до цього процесу парламенту, президента та Конституційного Суду України. Другий – це внесення змін у порядку, передбаченому Основним Законом. І, нарешті, останній спосіб – це так званий компромісний або комбінований. Він передбачає прийняття змін на референдумі з наступною імплементацією волі народу парламентом – Верховною Радою України. Або, навпаки, прийняття змін до Конституції парламентом з подальшою організацією всеукраїнського референдуму з приводу їх затвердження. Однак, цей шлях відзначається тією ж вадою, що й пер-

ший, тобто відсутністю достатнього конституційного підґрунтя.

По-друге, основна увага українського політикуму і громадськості прикута до вдосконалення розділів Основного Закону, якими регламентується організація і діяльність вищих органів державної влади України – парламенту, президента, уряду. Іншими словами триває боротьба за перерозподіл владних повноважень між зазначеним суб'єктами, від результатів якої, врешті-решт, залежить майбутня форми модель державного правління.

Наразі, вищезазначена ситуація сприяє відволіканню уваги українського суспільства від нормативного вдосконалення інституту прав людини та механізму їх забезпечення в нашій країні. Проте, такий напрям конституційний процес мав місце і у минулому.

Ретельний аналіз положень розділу II чинного Основного Закону нашої держави засвідчує наявність низки проблем, які дедалі частіше відзначаються своїм системним характером.

По-перше, деякі конституційні права мають явно неоднозначний, обтічний, занадто узагальнюючий, а інколи відверто декларативний характер, бо не підкріплені дієвим механізмом їх впровадження у життя. Так, ст. 48 чинної Конституції України передбачає право кожного громадянина на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Реалізація цієї норми ускладнюється відсутністю чіткого законодавчого визначення терміну «достатній життєвий рівень». Це оціночна категорія, і цілком очевидно, що за різних соціально-економічних умов і для різних прошарків населення вона буде різною.

По-друге, суттєвою проблемою Конституції є не стільки зміст її норм, що встановлюють основні права і свободи українських громадян, скільки їх недотримання, ігнорування, у окремих випадках свідоме порушення з боку держави в особі її органів публічної влади і посадових осіб цих органів. На існуванні в Україні цієї ж проблеми наголошують й представники іноземних держав і міжнародних організацій, насамперед, правозахисних. Особливо складна ситуація має місце з дотриманням конституційних прав і свобод людини в системі функціонування правоохоронних органів – міліції, Державного департаменту з питань виконання покарань, Служби безпеки України тощо. Причини такого стану речей, вочевидь, мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер і криються не лише в недосконалій моделі контролю за дотриманням прав і свобод громадян, а у свідомості тих громадян, які обіймають відповідні посади у вищезазначених державних органах.

І, нарешті, по-третє, окремі конституційні права мають так би мовити всеохоплюючий абсолютний характер, тобто розповсюджуються у повному обсязі на всіх без винятку громадян України. Хоча реалії

нашого теперішнього життя засвідчують, що ці норми не можуть бути реалізовані у тому вигляді, у якому вони відображені в Основному законі держави. У іншому випадку це може призвести до низки негативних явищ в українському суспільстві: розбалансувати механізм державного управління, призвести до порушення або обмеження прав інших громадян тощо. Яскравим прикладом тому є норма ст. 44 Конституції України, відповідно до якої ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Дія цієї норми розповсюджується на всіх громадян України, що працюють, без винятку, у тому числі і працівників правоохоронних і судових органів держави. Але реалізація ними цього права, за певних обставин, може призвести до порушення права громадянина на захист і відновлення раніше своїх порушених конституційних прав. А саме це є одним із головних завдань усіх правоохоронних і судових органів держави. Отже, у даному випадку, Основний закон, мав би містити норму, яка б встановлювала виняток із загальнообов'язкового правила і не розповсюджувала дію цього правила на певні категорії громадян.

Підсумовуючи вищесказане, можемо констатувати, що поряд з необхідністю удосконалення конституційних норм, що регламентують статус і діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, функціонування і застосування інститутів безпосередньої демократії тощо певних змін потребують і розділи Основного закону, що встановлюють конституційні права і свободи громадян і визначають механізм їх реалізації.

В. О. Серьогін, канд. юрид. наук,
доц., нач. каф. конституційного та
міжнародного права Харківського
національного університету
внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАЙВЕСІ

Право на недоторканність приватного життя – прайвесі – є одним з фундаментальних загальноновизнаних прав людини, що отримало закріплення як у переважній більшості сучасних конституцій, так і в основних міжнародно-правових документах. Воно складається з ряду правомочностей, що стосуються різних сфер життєдіяльності людини. Відповідно в конституційно-правовій науці розрізняють чотири види (аспекти) прайвесі – інформаційне, фізичне, комунікаційне й територіальне. Проте тільки перший з названих аспектів – інформаційне прайвесі – отримав на сьогодні достатньо ґрунтовне закріплення у міжнародно-правових актах, національному законодавстві та піддається судовому захисту в переважній більшості країн світу.

При цьому варто зауважити, що у переважній більшості країн (у тому числі в Німеччині, Росії, Україні, Франції, Японії та ін.) законодавче забезпечення інформаційного прайвесі здійснюється в межах загального законодавства про захист інформації. І лише в окремих країнах, що належать до англо-саксонської системи права (Австралії, Канаді, Новій Зеландії, США та ін.) прийнято спеціальні закони про прайвесі, які встановлюють спеціальний порядок збору, обробки, використання та зберігання персональних даних, тобто орієнтовані на захист саме інформаційного прайвесі.

Динамічний процес інформатизації суспільства породжує необхідність подальшої диференціації інформаційного законодавства, у тому числі й стосовно захисту інформаційного прайвесі. Розробка такого законодавства має розпочинатися з вироблення відповідних принципів, які б відображали міжнародно-правові стандарти щодо прайвесі та найкращі здобутки зарубіжного законодавства. Порівняльно-правовий аналіз американського (1974 р.), канадського (1985 р.), австралійського (1988 р.) та новозеландського (1993 р.) законів про прайвесі, а також Директиви ЄС щодо захисту інформації (1998 р.) і так званих „Принципів безпечної гавані” (1999 р.), розроблених Міністерством торгівлі США для обміну інформацією між суб’єктами США та ЄС, дає змогу зробити висновок, що попри певні відмінності всі названі документи спираються на низку спільних принципів, які, власне, відображають сучасне ставлення світової спільноти до того, яким чином має бути забезпечене інформаційне прайвесі. У підсумку, залежно від виду інформаційної діяльності, система загальних принципів забезпечення інформаційного прайвесі може бути представлена у наступному вигляді:

Принципи щодо збору персональних даних:

- а) спосіб і мета збору інформації про особу мають бути законними;
- б) установа може збирати інформацію тільки для реалізації своїх завдань і функцій;
- в) особа, за загальним правилом, має бути повідомлена про те, ким, навіщо та яка інформація про неї збирається;
- г) установа, що збирає інформацію про особу, має забезпечити, щоб ця інформація була домірною, доцільною і не могла зашкодити правам та законним інтересам особи;
- д) не можуть бути предметом збору так звані „вразливі дані” (дані про віросповідання, національність, стан здоров’я, сексуальну орієнтацію, політичні переконання тощо);
- е) не можуть бути предметом збору так звані „унікальні дані”, тобто відомості, які не збираються в аналогічних випадках щодо інших осіб;
- є) у стосунках з установою особа має право максимально зберігати

ти свою анонімність, наскільки це є можливим;

Принципи щодо використання персональних даних:

а) інформація про особу має використовуватися тільки з метою, заради якої вона була зібрана („первинне використання”), крім випадків, передбачених законом;

б) установа, що володіє інформацією про особу, не може використовувати її на шкоду правам, свободам та законним інтересам цієї особи;

в) перш ніж використовувати інформацію про особу, установа, що володіє такою інформацією, повинна перевірити її достовірність, доцільність і домірність;

Принципи щодо поширення персональних даних:

а) установа, що зберігає інформацію про особу, не може без її згоди передавати цю інформацію третім особам, крім випадків, передбачених законом;

б) не дозволяється передача інформації про особу третім особам, які не здатні забезпечити її адекватне зберігання і захист;

в) не дозволяється поширення інформації про особу в комерційних цілях без попередньої згоди даної особи;

г) не дозволяється поширення „вразливої інформації” про особу без її попередньої згоди;

Принципи щодо зберігання персональних даних:

а) установа, що зберігає інформацію про особу, має забезпечити належний облік та управління щодо цієї інформації;

б) особа повинна мати вільний доступ до інформації про себе, якою володіють відповідні установи, крім випадків, передбачених законом;

в) інформація про особу, якою володіють відповідні установи, має своєчасно виправлятися з метою забезпечення її достовірності, доцільності та домірності;

г) установа, що збирає інформацію про особу, має забезпечити належне її зберігання й захист від доступу до неї з боку третіх осіб;

Вважаємо, що названі принципи мають бути покладені в основу вітчизняного закону про захист інформаційного прайвесі (Закону „Про захист персональних даних”) і здатні забезпечити його відповідність кращим світовим стандартам у даній сфері, надійно захистити інформаційну складову конституційного права громадян на недоторканність приватного життя.

С. Г. Серьогіна, канд. юрид. наук,
доц., зав. каф. державного
будівництва і місцевого
самоврядування Національної
юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого

„ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР” СУЧАСНИХ ФОРМ ПРАВЛІННЯ

З кінця ХХ ст. „людський вимір”, тобто ступінь забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина, став одним головних критеріїв цивілізованості й ефективності держав. У підсумковому документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ підписаному 29 червня 1990 р., визнано, що для існування правової держави необхідна наявність низки політичних інститутів і здійснення певних принципів, у тому числі: вільні вибори, представницька форма правління, відокремлення держави від політичних партій, контроль цивільних властей над силовими структурами, гласна процедура прийняття законів та їх обов’язкова публікація, а також публікація адміністративних рішень, незалежність суду й адвокатури, гарантія додержання процесуальних прав підозрюваного й підсудного, додержання міжнародних стандартів у галузі прав людини тощо.

У науковій та навчальній літературі (як вітчизняній, так і зарубіжній) тривалий час вважалося, що республіканська форма правління є більш прогресивною, ніж монархічна. Такий підхід зумовлений низкою факторів як об’єктивного, так і суб’єктивного характеру. Достатньо пригадати, що протягом кількох століть аж до середини ХХ ст. боротьба з монархічними режимами була ідейною віссю політики і відбувалася іноді з неймовірною жорстокістю (страсти монархів в Англії, Франції, Португалії, Мексиці, Росії, Іраку; тотальне знищення залишків королівських династій у Франції). Проте події кінця ХХ – початку ХХІ століття змушують по-новому поглянути на цю проблему: монархії не тільки вижили в умовах модернізації, але й виявили дивовижну життєздатність і спроможність пристосовуватися до нових соціально-економічних та суспільно-політичних умов, органічно поєднуючи стабільність суспільного ладу з демократизацією політичного життя і модернізацією економіки та відвойовувати собі чільне місце навіть в умовах глобалізації.

Варто пригадати, що найбагатші й наймогутніші монархи сучасного світу – це „блискуча шістка” Перської затоки. Саудівська Аравія, Оман, ОАЕ, Кувейт, Катар і Бахрейн стали сьогодні одним з головних джерел фінансових ресурсів сучасного світу. За три десятиліття, здійснивши стрибок зі стану багатівкової стагнації й жебрацтва, ці країни виявилися

острівцем стабільності у неспокійному регіоні. Саме стійкість політичного керівництва і збереження традиційної структури суспільства забезпечили дивовижні результати в соціальній та економічній сферах. Різкий контраст являє сучасна дійсність тих сусідніх країн, де монархи були повалені в результаті військових заколотів і революцій (Ірак, Іран, Лівія, Єгипет, Ємен), хоча за розмірами нафтового багатства деякі з них порівняні з арабськими монархіями, а про стартові умови (рівень культурного й соціально-економічного розвитку) й говорити не потрібно.

Доволі цікавими й нетривіальними в даному контексті виявляються характеристики сучасних монархій і республік за різними соціально-економічними та суспільно-політичними показниками, що безпосередньо відображають „людський вимір” відповідних форм і моделей правління.

Так, за даними досліджень, які щорічно проводяться групою незалежних учених на замовлення ПРООН, починаючи з 1990 р., уже шостий рік поспіль монархічна Норвегія утримує титул найкращої країни світу для проживання. Середня тривалість життя у цій скандинавській країні складає 79,6 років, усе доросле населення має середню чи вищу освіту, а ВВП, розрахований за паритетом купівельної спроможності, складає 38,4 тис. доларів на рік на кожного норвежця. До цього варто додати, що з 1993 по 2000 роки перший рядок цього рейтингу займала теж монархічна Канада. Загалом, на сьогодні у „десятці” найкращих для проживання країн одразу шість монархій: Норвегія, Австралія, Швеція, Канада, Японія і Нідерланди. Водночас до десятки країн з найнижчим рівнем життя експерти помістили виключно африканські республіки (Нігер, Сьєрра Леоне, Малі, Буркіна-Фасо, Гвінея-Бісау, Центрально-Африканська Республіка, Чад, Ефіопія, Бурунді, Мозамбік).

До „десятки” найбагатших країн світу входять вісім республік (США, Китай, Індія, Німеччина, Франція, Італія, Росія, Бразилія) і лише дві монархії (Японія і Великобританія). Проте сумну „п'ятірку” найбідніших країн світу складають тільки республіки: Замбія, Чад, Ліберія, Гаїті і Молдова. Виключно республіки є абсолютними світовими аутсайдерами й за рівнем безробіття: Науру – 90%, Ліберія – 85%, Зімбабве – 80%; і навпаки – безумовним лідером за цим показником є князівство Андорра, де безробіття відсутнє взагалі (0%).

За даними міжнародної неурядової організації „Transparency International” серед десяти найменш корумпованих країн світу шість є монархіями, тоді як з десяти найбільш корумпованих вісім є республіками. Всесвітній банк і Міжнародна фінансова корпорація у 2005 р. провели дослідження у 155 країнах щодо зручності ведення бізнесу. У „десятці” країн з найкращими умовами для ведення бізнесу виявилось одразу сім монархій (Нова Зеландія, Канада, Норвегія, Австралія, Данія, Великоб-

ританія, Японія) і тільки три республіки (Сінгапур, США і Гонконг).

Аналогічна ситуація виявилася й за підсумками дослідження найбільш криміналізованих країн світу: за даними інформаційного сервера „Nationmastery” у „двадцятці” найбільш криміналізованих – тільки одна монархія (Таїланд – 14-е місце), тоді як у трійці лідерів за цим показником – виключно монархії (Японія, Саудівська Аравія і Катар). Найбільша загроза життю людини існує в Колумбії, де на тисячу жителів припадає 0,618 вбивств; на другому місці за небезпечністю стоїть Південно-Африканська Республіка, де відповідний показник складає 0,496, на третьому опинилась Ямайка (0,324 вбивства на тисячу жителів).

Двома провідними експертними організаціями „The Fund for Peace” і „Carnegie Endowment for International Peace” у 2005 р. було проведено дослідження, на базі якого було складено рейтинг держав, що мають тенденцію до розпаду. У „двадцятці” країн, найбільш схильних до розпаду, виявилися виключно республіки (Кот-д’Івуар, Конго, Судан, Ірак, Сомалі, Сьєрра-Леоне, Чад, Ємен, Ліберія і Гаїті), тоді як серед монархій найбільш схильною до розпаду визнано Бутан (26-е місце в рейтингу).

І на завершення, ще одна яскрава ілюстрація: у звіті міжнародної правозахисної організації „Human Rights Watch” про становище з правами людини у світі за підсумками 2007 р. ситуація в таких країнах, як Чад, Колумбія, Демократична Республіка Конго, Ефіопія (регіон Огаден), Ірак, Сомалі, Судан (регіон Дарфур) визначається як „звірства”. Варто звернути увагу, що всі без винятку перелічені країни є республіками! Водночас у переліку „закритих репресивних режимів”, згаданих у названій доповіді, проміж шести республік (Бірма, Китай, Куба, Еритрея, Північна Корея, В’єтнам) фігурує тільки одна монархія (Саудівська Аравія).

Наведені факти переконливо свідчать про те, що з точки зору „людського виміру” в світовому масштабі монархії поки що показують кращі результати, ніж республіки. Зрозуміло, що справа не тільки, а можливо – й не стільки у формі правління; рівень забезпечення прав людини значно більше визначається реально існуючим політичним режимом, ніж формально проголошеною формою правління. Однак можна цілком упевнено стверджувати, що монархії в сучасному світі посідають чільне місце і в переважній більшості забезпечують досить високий і, що важливо, стабільний рівень забезпечення основних прав і свобод в усіх сферах суспільного життя.

*Т. М. Слинко, канд. юрид. наук,
доц., доц. каф. конституційного
права України Національної
юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Принцип рівності прав і свобод особи є важливою умовою існування правової, демократичної держави, який набуває важливого значення серед інших конституційних принципів, які складають правовий статус людини й громадянина. Він являє собою універсальну форму виразу юридичної рівноваги, поєднання інтересів окремих людей, окремих соціальних верств та груп населення, а також національностей. Конкретний зміст принципу рівності є багатограним, проте й дотепер залишається предметом наукових дискусій.

Слід зазначити, що конституційному праву відомі два схожих поняття: “рівність” і “рівноправ’я”. Саме вони були основними лозунгами перших демократичних революцій. З принципу рівності і рівноправ’я починається викладення прав і свобод людини у Загальній декларації прав людини. Рівність означає однакове юридичне положення громадян (і не громадян), тобто співпадання усього комплексу прав і обов’язків для усіх осіб. Рівноправ’я – це співпадання тільки обсягу прав, у Конституції це поняття виражається також терміном “рівність прав і свобод”.

Необхідно зауважити, що Конституція може надати лише рівні права і свободи, однакові юридичні (а не фактичні) можливості користування ними, а також установити рівні для усіх обов’язки. Взагалі, обидва ці поняття застосовуються як синоніми для позначення однакової міри свободи кожної людини. Разом з тим, зміст рівності і рівноправ’я припускає відсутність не узаконених привілеїв і заборону дискримінації за будь-якими підставами. Проголошення прав і свобод людини і громадянина має ценз тільки у тому випадку, коли держава гарантує рівність і рівноправ’я, саме тому в усіх конституціях розділи про права і свободи починаються із закріплення гарантій рівності і рівноправ’я.

Згідно з Конституцією в Україні встановлена принципова рівність усіх громадян в усіх галузях життя. Можна виділити наступні аспекти прояву принципу рівності:

а) рівноправ’я громадян, незалежно від етнічного, соціального положення, майнового й посадового положення, а також роду занять (ст. 24 ч. 2). Принципу рівності суперечить дискримінація у користуванні правами і свободами, у виконанні обов’язків із тих чи інших причин

залежним від істотних особливостей особи, її правового статусу;

б) рівноправ'я усіх громадян, незалежно від переконань, світоглядних позицій, приналежності до громадських організацій або політичних партій. Суть цього демократичного положення знайшла своє відображення у статті 34 Конституції України: “Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань”. Ця стаття в цілому відповідає міжнародно-правовим стандартам (Міжнародному пакту про громадянські і політичні права (ст. 18, 19), п. 1 статті 10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини). Конституція у статті 36 встановлює, що “усі об'єднання громадян рівні перед законом”. Тобто, держава створює рівні можливості для діяльності громадських організацій, політичних партій, релігійних організацій та іншим об'єднанням. Політичні партії рівноправні у своїй діяльності при проведенні виборчих компаній: “Будь-яке втручання державних органів та службових осіб у їх діяльність не допускається, крім випадків, передбачених законом;

в) рівноправ'я жінки і чоловіка (ст. 24 ч. 3). Необхідність закріплення цього положення на рівні Конституції обумовлена тим, що Україна ратифікувала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – 1979 року. Проблема рівноправ'я жінки і чоловіка все ще є невирішеною, як у нашій державі, так і в інших країнах. Загострюється дана проблема в умовах переходу до ринкової економіки, коли становище жінок ускладнюється. Сьогодні вже добре відомі такі визначення, як “фемінізація безробіття”, “фемінізація бідності”. Жінки недостатньо представлені на керівних посадах, їх мало серед депутатів, підприємців. У зв'язку з цим особлива увага у ч. 3 ст. 24 Конституції надана вимогам, умовам, пільгам, які повинні допомогти розв'язати дуже складне становище, в якому опинилася жінка у нашому суспільстві;

г) рівноправ'я, незалежно від національності і мови, віросповідання та відношення до релігії. Даний принцип є непорушним принципом правового положення громадян у демократичній, правовій державі (ст. 24 ч. 2). Рівноправність українських громадян різних національностей гарантується статтею 11 Основного Закону. У даній конституційній нормі визначається характер та мета політики держави щодо корінних народів і національних меншин. Мова йдеться про сприяння з боку держави розвитку їх “етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності”;

д) рівність усіх перед законом і судом. Цей принцип означає, що закон, його приписи у рівній мірі обов'язкові для всіх його адресатів, що суд є доступним для всіх, і при здійсненні судочинства повинен керуватися тільки законом. Дане положення означає: наявність єдиної для всіх судової системи, яка б забезпечила кожному справедливий і

відкритий розгляд справи компетентним і незалежним судом; справедливий розгляд його справи незалежним і підкореним тільки закону судом; рівне для всіх застосування норм матеріального права у процесі вирішення справи; процесуальна рівність сторін у судовому засіданні.

Таким чином, основоположним принципом інституту прав і свобод людини і громадянина є принцип рівності. Конституція України приділила значну увагу забезпеченню прав і свобод людини й громадянина, традиційно підтвердила положення попередньої конституції щодо принципу рівності прав, свобод і обов'язків у всіх головних сферах життєдіяльності.

Р. Б. Тополевський, канд. юрид.
наук, доц. каф. теорії та історії
держави і права Львівського
державного університету
внутрішніх справ

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ В УКРАЇНІ: КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Право на приватність гарантується в ст.32 Конституції України: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України». Разом із тим у Конституції передбачено захист окремих аспектів приватності. Так, ст. 30 захищає недоторканність житла (територіальну приватність), ст. 31 – таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (комунікаційну приватність), ст. 32 передбачає заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (інформаційна приватність), а ст. 28 передбачає заборону піддавати особу без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим дослідям (захищаючи певні елементи фізичної приватності).

Конституційні норми визначають вичерпний перелік підстав для втручання в право на приватність і умови для такого втручання. Проте залишається багато не відповідностей галузевих норм права вимогам Конституції. Законодавство є частково суперечливим та не відповідає поняттю «відповідно до закону» в розумінні практики Європейського суду з прав людини. Іншим важливим фактором, що частково походить з недосконалого законодавства, залишається правозастосовча практика, наприклад, правоохоронних органів, котра значною мірою має наслідком порушення права на приватність.

Хоча ситуація в цій сфері в Україні містить окремі позитивні факти, однак загальна тенденція вказує на посилення втручання держави, зокрема, щодо комунікаційної та інформаційної приватності. З іншої

сторони, Україна не залишається осторонь глобального наступу на приватність у контексті боротьби з тероризмом і запровадження нових процедур стеження за особами (збір біометричних даних, введення електронних паспортів з біометричними даними тощо). Проте, якщо в інших демократичних країнах існують правові механізми захисту від зловживань в цій сфері, то в Україні цих механізмів практично немає або вони малоефективні. Тому розвиток у цій сфері в загальному є одностороннім, коли впроваджується все більше обмежень права на приватність без впровадження ефективних механізмів захисту.

Слід додати, що Україна навіть не розпочала виконання загальних заходів, пов'язаних із виконанням рішення Європейського суду з прав людини Волохи проти України, хоча в цьому рішенні достатньо чітко вказано на невідповідності українського законодавства вимогам Європейської Конвенції про захист прав людини.

Законодавство не встановлює чітких підстав для зняття інформації з каналів зв'язку (прослуховування телефонів, мобільних телефонів, відстеження електронних повідомлень, контроль за переглядом інформації в мережі Інтернет), чіткий строк, протягом якого здійснюється зняття такої інформації, а також обставини, за яких така інформація повинна знищуватися, і як вона може бути використана. Гарантії законності при здійсненні зняття інформації з каналів зв'язку явно недостатні. Внаслідок цього ніхто не може контролювати кількість дозволів та необхідність здійснення прослуховування, а особи, щодо яких здійснювалися такі заходи, не знають про це і, відповідно, не можуть оскаржити такі дії в суді чи іншим чином захистити своє право на приватність. [1, с.92]

Публічні особи неодноразово заявляли, що їх прослуховують, наприклад, Мороз О., Луценко Ю., члени ЦВК, Тимошенко Ю. тощо.

26 вересня 2007 р. Кабінет Міністрів ухвалив постанову №1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації». У цьому Порядку визначається процедура отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, зокрема, на негласне проникнення до житла чи іншого володіння особи, застосування технічних засобів добування інформації, зняття її з каналів зв'язку, установлення контролю за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією особи, а також використання інформації, добутої під час здійснення заходів.

Однак, ані постанова Кабінету Міністрів №1169, ані Закон України «Про оперативну-розшукову діяльність» не містять переліку таких заходів, які тимчасово обмежують права людини. Прийняття такої постанови фактично легалізує слабко контрольоване таємне спостереження, надаючи

правоохоронним органам необмежений доступ до особистої інформації.

За європейськими стандартами подання на доступ до приватної інформації повинно бути достатньо обґрунтованим. У ньому вказуються обставини справи та пояснюється чому лише таким способом можна отримати потрібні відомості. У той же час, після закриття кримінальної справи або передачі її до суду, людину повідомляють про те, що за нею велося спостереження. Це дозволяє оскаржувати дії правоохоронних органів у суді. Крім того, повинен існувати незалежний контроль за цією діяльністю (зазвичай, з боку омбудсмена). Проте нічого з переліченого в Україні немає.

Слід зазначити, що обмеження прав можливе лише на основі закону. Однак, власне, саме підзаконним актом фактично розширюються можливості для правоохоронних органів обмежувати права людини.

Так, подання за підписом керівника оперативного підрозділу або його заступника вноситься на розгляд голови апеляційного суду області, м. Києва та м. Севастополя, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим або уповноваженого ним заступника за місцем провадження справи. Відповідно, про видачу дозволу чи відмову в його видачі керівник підрозділу або його заступник повідомляє протягом доби прокуророві, який здійснює нагляд за дотриманням закону органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність.

Таким чином, Порядок, затверджений Урядом, не узгоджується із статтею 97 КПК («проведення визначених у законодавчих актах України окремих оперативно-розшукових заходів проводиться з дозволу суду за погодженням з прокурором поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника»), і дозволяє отримати постанову суду, без попереднього погодження з прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням законодавства відповідним оперативним підрозділом.

У цій ситуації деякі адвокати рекомендують своїм колегам дотримуватися «презумпції незаконності» дій працівників оперативних підрозділів та негайно спрямовувати скарги на їх дії до органів прокуратури, яка здійснює прокурорський нагляд за цими підрозділами.

У жовтні 2007 р. Інтернет Асоціація України заявила про вимогу до Президента призупинити дію постанови Кабінету Міністрів від 26 вересня «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання інформації» і направила відповідні листи про незаконність та необхідність негайного скасування даної постанови КМУ до Міністерства юстиції, Державного комітету України з питань підприємництва, Генеральної прокуратури, Верховного Суду, Кабінету Міністрів, Уповноваженого з прав людини, а також відкритого листа до Президента.

Згодом, Уповноважений Верховної Ради з прав людини Н.І. Карпачова спрямувала подання Прем'єр-міністру України В.Ф. Януковичу з вимогою скасувати згадану постанову КМУ № 1169 від 26 вересня 2007 р. На її думку, постанова суперечить як національному законодавству, так і ст. 8 Європейської Конвенції про захист прав людини. Вона вважає, що якщо у вищенаведених законодавчих актах уряд вбачає певні прогалини з питань, про які йдеться у зазначеному Порядку, то ці недоліки можна усунути лише шляхом внесення до Верховної Ради України відповідних законодавчих пропозицій. [4]

Натомість, Міністерство юстиції відкинуло ці заперечення, надавши розгорнутий коментар щодо застережень до цієї постанови. Більше того, Мін'юст стверджував, що КМУ «не лише уніфікував порядок отримання дозволів оперативними підрозділами різних органів виконавчої влади, а, знявши гриф обмеження доступу з вказаних відомчих актів, зробив значний крок у напрямку покращення відкритості та прозорості діяльності правоохоронних органів, надавши можливість суспільству здійснювати більш ефективний демократичний контроль за діяльністю оперативних підрозділів, що, в свою чергу, сприятиме їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій». [5]

Разом із тим, очевидно, що вирішення питання захисту комунікаційного аспекту права на приватність стане можливим внаслідок прийняття Закону України «Про перехоплення телекомунікацій», який має передбачати незалежний контроль за діяльністю Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, СБУ та іншими правоохоронними органами щодо зняття інформації з каналів зв'язку, оприлюднення щорічного звіту зі знеособленими даними відносно зняття інформації з каналів зв'язку в порядку оперативно-розшукової діяльності.

Необхідно внести зміни до законодавства, які би чітко визначали в процедурі зняття інформації з каналів зв'язку (прослуховування телефонів, мобільних телефонів, відстеження електронних повідомлень, контроль за переглядом інформації в мережі Інтернет):

- порядок отримання рішення суду на такі дії та терміни, протягом яких це може здійснюватися;
- процедуру періодичного перегляду судом винесеного рішення;
- повідомлення особи про факт зняття інформації з каналів зв'язку після закінчення цієї процедури й відмови від порушення кримінальної справи або закриття кримінальної справи;
- право особи оскаржити ці дії до суду та вимагати відшкодування в разі необґрунтованих дій органів влади;
- процедуру зберігання та подальшого використання отриманих даних.

Література:1. Права людини в Україні – 2004. Доповідь правозах. орга-

нізації— Х.: Фолю, 2005. — С.92. 2. Ніна Карпачова: «Урядова постанова, що дозволяє втручатися в особисте життя, суперечить не лише Конституції України, а й Конвенції Ради Європи». Повідомлення Прес-служби Уповноваженого Верховної ради України з прав людини //: http://www.ombudsman.kiev.ua/pres/releases/rel_07_11_09.htm. 3. Коментар Мін'юсту щодо постанови Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 р. № 1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації» // <http://www.minjust.gov.ua/0/11296>

С. В. Шестаков, канд. юрид. наук.,
доц., зав. каф. конституційного і
міжнародного права навчально-
наукового інституту права,
економіки та соціології Харківського
національного університету
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Одне з центральних місць в системі конституційних прав та свобод людини і громадянина займають політичні права, які відіграють вирішальну роль у побудові держави, а тому рівень їх гарантованості (в т.ч. від різного роду зловживань правом з боку суб'єктів виборчого процесу) визначатиме рівень зрілості громадянського суспільства.

Часто під час виборчого процесу його учасники вчиняють діяння, які формально не є правопорушеннями, але створюють неправомірні переваги та спричиняють шкоду іншим особам: використання пасивного виборчого права для завуальованої агітації, фактичний підкуп виборців під виглядом формальних агітаційних договорів, фінансування виборчої кампанії з протиправних джерел через низку посередників тощо. Уявляється, що зазначені діяння представляють собою зловживання правом у виборчому процесі.

Семантика слова „зловживання” вказує на те, що відповідна особа здійснює своє право на шкоду іншим. Тобто зловживання правом можливе тільки у разі, якщо особа таким правом володіє. Якщо ж особа відповідним правом не володіє, то й зловживати ним вона не може.

Стосовно виборчого процесу зазначене зауваження означає, що зловживання правом можливе тільки з боку учасників виборчого процесу – тобто осіб, які мають певні права у виборчому процесі. До таких осіб безумовно відносяться виборці, кандидати, виборчі об'єднання,

політичні партії, їх представники та довірені особи, виборчі комісії, спостерігачі, суб'єкти агітації, організації, що здійснюють випуск засобів масової інформації тощо. Таким чином, зловживання правом у виборчому процесі від інших зловживань правом відрізняє, передусім, особливий суб'єктний склад.

В ході виборчого процесу його суб'єкти можуть здійснювати не тільки свої виборчі права (наприклад, активне та пасивне виборче право, право проводити нагляд за процесом виборів та ін.), але й інші права, наприклад, право на свободу слова, право на заняття підприємницькою або благодійною діяльністю, право на працю тощо. При цьому, зазначені особи можуть зловживати як власно виборчими правами, так і іншими правами, пов'язаними з виборчою кампанією. Відповідно, наступною особливістю зловживання правом у виборчому процесі є предмет зловживання – права, якими зловживають.

Враховуючи відсутність у виборчому законодавстві заборони щодо зловживання правом, доцільно вважати зловживаннями правом тільки ті діяння, які не порушують правових обмежень та заборон. Правопорушення, в тому числі ті з них, які в силу історичної традиції, або юридико-технічної помилки називаються зловживаннями правом мають досліджуватись у роботах присвячених відповідальності. Отже, на підставі викладеного можна виділити таку відмінність зловживань правом у виборчому процесі від інших зловживань правом як формально правомірний характер.

Істотною ознакою будь-якого зловживання правом є шкода, яку спричиняє відповідне здійснення права правам та свободам інших суб'єктів або суспільним інтересам. Зазначена шкода зазвичай є комплексною, виражається у створенні необґрунтованих переваг одному з кандидатів, перешкоджанні реалізації своїх прав іншими особами та спричиненні шкоди суспільним відносинам, пов'язаним з виборами.

Необхідно відзначити, що несвідомо, випадково використовувати право не за призначенням навряд чи можливо. Правові норми стимулюють, підштовхують особу здійснювати своє право тим, або іншим чином. Випадки зловживання правом у виборчому процесі дивують своєю витонченістю та розробленістю, тобто необхідними є значні розумові зусилля, щоб реалізувати своє право таким чином, щоб не порушити встановлені законом обмеження та не причинити неправомірну шкоду іншим особам або суспільним відносинам. Більш того, правова система конструює свої правові інститути таким чином, що їх розміщення та зміст однозначно визначають їх мету, яка виводиться не тільки з букви, але й з духу закону. При цьому, вочевидь, жодна з правових норм не має цілі спричинення шкоди або невинуватого обмеження прав.

Слід також враховувати, що окрім використання права не за призначенням іншою ознакою зловживання правом є використання його з метою завдання шкоди або обмеження прав інших осіб.

Із зазначеного можна зробити висновок, що особа може вчинити зловживання правом, тільки маючи на те умисел. При зловживанні правом особа ставить за мету зловживати правом та усвідомлює це. Як вказував В.П. Грибанов, з яким варто повністю погодитись, „вочевидь зловживання правом має місце тільки тоді, коли таке здійснення права уповноваженою допускається особою свідомо. Однак при цьому ступінь усвідомлення ... може бути різною” [Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. – М.: Статут, 2001. – С. 43].

Виходячи з викладеного, можна сформулювати визначення зловживання правом у виборчому процесі, під яким доцільно розуміти умисні діяння суб'єктів виборчого процесу з реалізації своїх суб'єктивних прав всупереч їх призначенню, які формально не підпадають під ознаки правопорушення, проте спрямовані на спричинення шкоди іншим суб'єктам виборчого процесу. Наведене визначення охоплює всі суттєві ознаки зловживання правом у виборчому процесі, які дозволяють виділити їх в окрему групу в межах правомірної поведінки. Крім того, викладене допомагатиме виявленню нових форм зловживань правом у виборчому процесі та виробленню шляхів протидії (в т.ч. встановлення правової відповідальності) певним зловживанням правом у виборчому процесі.

М. М. Баймуратов, аспірант
Маріупольського державного
гуманітарного університету

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК СУБ'ЄКТ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: АКСІОЛОГІЧНІ ТА ТЕЛЕОЛОГІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

У процесі демократичного соціального відновлення держави і суспільства об'єктивується становлення і прояв тенденції до децентралізації державної влади. Ця тенденція знаходить своє вираження в зростанні ролі і значення територіальних громад, у рамках яких органи місцевого самоврядування (далі – ОМСВ) здійснюють управлінські функції. На локальному рівні такі процеси самоорганізації і управління, насамперед, складаються у формуванні компетенції та внутрішніх структур муніципального організму, призначених для вирішення задач, що стоять перед ним, в ординарних умовах – вирішення питань місцевого значення в інтересах територіальних громад та її членів, а також зміни цих структур у перспективі, якщо вони змінюються або

модифікуються умови вирішення питань, що входять до їх компетенції – вирішення питань місцевого значення в умовах екстраординарного функціонування державності – військовий стан, епідемії та епізоотії, інші види надзвичайного стану. Таким чином, діяльність ОМСВ щодо реалізації своєї компетенції напряму пов'язане з реалізацією та захистом прав людини у різних сферах соціального буття.

В цьому сенсі слід зазначити, що представники багатьох галузей правничої науки, особливо адміністративного права, виказують точку зору про неможливість існування компетенції у місцевого самоврядування (далі - МСВ) й навпаки, про можливість існування компетенції тільки у органів місцевого самоврядування. У контексті зазначеного об'єктивно зростає теоретичне та практичне значення загальної компетенції інституту місцевого самоврядування (далі - ІМСВ) та профільної компетенції його органів, а також науковий аналіз статутарних та функціональних процесів становлення феномену «компетенція МСВ» особливо у процесі реалізації та захисту прав людини.

Систематичний аналіз безлічі трактувань, доктринальних та прагматичних думок і поглядів, що існують відносно МСВ, вказує на таку істотну ознаку як самоврядування, що виступає в якості складного соціального феномена, що базується на локальному управлінні соціальними процесами.

МСВ у цьому ракурсі досліджується багатьма суспільними науками, причому кожна з них має свій специфічний аспект дослідження. У правовій науці питання та проблематика МСВ актуальні насамперед для представників державознавства, які характеризують його по-різному залежно від цілей дослідження. Так, МСВ називають формою народовладдя, основою конституційного ладу, способом організації публічного керування на місцях, інститутом громадянського суспільства, елементом механізму національної безпеки та ін. Більш того, різняться саме конституційно-змістовне тлумачення ІМСВ. Так, наприклад, Є.В. Гриценко, називає біля чотирьох аспектів конституційної інтерпретації МСВ – як основи конституційного устрою, як форми народовладдя, як права громадян та населення і як гарантії реалізації цих прав. І все ж комплексний підхід до МСВ, як до явища соціальної дійсності демонструє тільки муніципальна наука, засновником якої є Л.А. Веліхов.

Проте, сам термін «самоврядування», як і більшість термінів у соціальних науках, не має цілком точного і єдиного наукового значення. Як справедливо відзначає Т.М. Говоренкова, у різних країнах і різних авторах він розуміється по-різному. Найбільш повне й широке тлумачення названого терміна виникає ще у XVII столітті в Англії (selfgovernment), звідки він був запозичений в 50-х рр. XIX ст. Німеччи-

ною (selbstverwaltung) і в 60-х рр. XIX ст. Росією. У Франції відповідного терміна не існує зовсім, його замінено поняттями «децентралізація» або «муніципальна робота» (pouvoir municipal). Тому вважаємо методологічно та гносеологічно важливим розглядати МСВ з позицій саме децентралізації, процес якої є прикладом виділення з масиву державних повноважень кола відповідних прав, що передаються саме державою на локальний рівень управління соціуму. Уявляється вірним, що саме здійснення діючої політики децентралізації є основною умовою становлення ефективної системи МСВ і, природно, його компетенції. По суті, МСВ – є найефективніший організаційний спосіб і засіб, алгоритм децентралізації державної влади на місцевий рівень. Звідси децентралізація нарівні з іншими формами державного управління (централізація, деконцентрація, деволуція), дає можливість побачити гносеологічні корені компетенції МСВ та її роль у захисті прав людини та громадянина на локальному рівні функціонування соціуму.

Слід зазначити, що у сучасному державознавстві поки не розроблено єдиної загальновизнаної теоретичної концепції місцевого самоврядування. Це пояснюється як відносною новизною ІМСВ, так і постійним пошуком оптимальних шляхів розвитку Української держави, що проявляється у диверсифікації управлінських моделей МСВ – від зміцнення державою «управлінської вертикалі» у сполученні з демократичними принципами організації влади на місцях до визнання, легалізації, легітимації, декларування захисту, гарантування нею МСВ.

Однак відсутність цілісної теорії для правової науки неприпустимо, оскільки право, насамперед, виступає регулятором соціальної дійсності, а невизначеність правової матерії призводить до нестабільності й криз у розвитку відповідних соціальних інститутів, зруйнування правової системи, оскільки право є найважливішим регулятором соціальної дійсності, основних питань життя суспільства. Це підтверджується наявним положенням МСВ, що за всі 17 років свого існування в сучасній Україні практично не виходить зі стану «перманентного реформування». Відсутність ясності в розумінні сутності даного інституту, цілей муніципальної реформи як такої, й серед політичного керівництва країни, регіональних еліт, так й в науковому співтоваристві, призвело до наростання й поглиблення цілого ряду проблем.

Глибоко переконані, що багато теоретичних, методологічних, правових колізій, що пов'язані з визначенням сутності й природи МСВ, можна успішно вирішити, якщо розглядати МСВ як суб'єкт компетенції, тобто у якості інституту держави, що є відповідальним за здійснення певної частини її справ. Те, що МСВ є частиною держави, її інститутом, що представляє собою владну політичну організацію народу

України та населення держави, не підлягає сумніву. В ч. 2 ст. 5 Конституції України закріплюється, що носієм суверенітету і єдиним носієм влади в Україні є її народ, що здійснює свою владу безпосередньо, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Таким чином, органи державної влади, і органи МСВ є структурами, через які реалізується єдина по суті публічна влада народу, але у її різних формах: через органи держави – публічна державна влада, а через ОМСВ – публічна самоврядна (муніципальна) влада (М.О. Баймуратов).

Стаття 7 Конституції України закріплює, що в Україні визнається й гарантується МСВ. Тобто дана стаття закріплює, що МСВ створюється усередині держави, що носить назву Україна, звідсіля воно є вписаним в його структуру, виступає елементом системи держави. Тому для з'ясування сутності МСВ треба, насамперед, визначити його телеологічну мету. Систематичний аналіз ст. 140 Конституції України свідчить, що основним призначенням цього інституту - є забезпечення ефективного, демократичного керування безпосередньо на локальному рівні соціуму, тобто в місцях проживання людей, з метою максимального наближення до населення управлінської діяльності щодо вирішення питань місцевого значення, постановка стратегічного завдання зробити місцеві територіальні громади основним суб'єктом вирішення своїх проблем, які вони можуть вирішувати самостійно, або через сформовані ними органи – ОМСВ, з метою забезпечення системи нормальної та стабільної життєдіяльності населення, тобто задля реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Таке аксіологічне тлумачення телеологічної домінанти ІМСВ надає змогу твердити, що для вирішення вказаного системного комплексу питань та завдань МСВ необхідна відповідна компетенція. Наведене твердження має під собою об'єктивну основу, бо саме місцевий рівень соціального управління, який наближений до населення та є до нього самим найближчим рівнем державного чи самоврядного керування, може вирішувати важливі питання існування місцевої спільноти та кожного окремого її члена. Саме він здатен забезпечувати захист тих інтересів мешканців відповідної території, які продукуються ними та засновані на спільному їхньому проживанні на такій території, на неминучій взаємодії жителів цієї території. Як підкреслював Президент України В.А. Ющенко, «Україна бачить своє майбутнє у посиленні місцевого самоврядування – важливого фактора забезпечення добробуту населення, зміцнення народовладдя, утвердження європейських та світових стандартів життя».

О. А. Богашов, викладач каф. теорії та історії держави і права Кіровоградського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ ТА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ В УКРАЇНІ

Забезпечення прав та свобод людини і громадянина є безперечно одним з найважливіших питань сьогодення в Україні. Особливо це стосується проблем їх захисту у процесі правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ.

Розвиток демократичних інститутів у нашій державі призвів до підвищення уваги з боку громадськості та органів публічної влади до виборчого процесу. Особливу увагу приділяють нині забезпеченню виборчих прав та свобод громадян.

Одним з напрямків функціонування виборчих комісій, як органів, що здійснюють організацію та проведення виборчого процесу, є захист виборчих прав громадян. У силу особливостей правової природи виборчих органів реалізація даної групи повноважень власними силами неможлива. У зв'язку з цим, існує потреба здійснення тісної співпраці з правоохоронними структурами, які мають право та реальні функціональні можливості здійснення такої діяльності. Насамперед, цією системою правоохоронних органів є органи Міністерства внутрішніх справ України.

Підрозділи МВС уповноважені проводити ряд заходів для захисту активних виборчих прав громадян у день проведення голосування. У зв'язку з цим, законодавець визначив їх, як систему органів державної влади, що має відігравати провідну роль у забезпеченні прав громадян під час виборчого процесу, а особливо на стадії голосування. Так, співробітники міліції, що за статусом є представниками правоохоронних органів, не будучи суб'єктом організації та проведення виборчого процесу, наділені повноваженнями приймати участь у деяких виборчих процедурах.

Аналіз чинного виборчого законодавства дає підстави стверджувати, що органи МВС здійснюють правоохоронну діяльність під час виборчого процесу у двох основних напрямках. Першим з цих напрямків є забезпечення громадського порядку у приміщеннях виборчої комісії та забезпечення безпеки учасників виборчого процесу. Другим є попередження, припинення, розкриття та профілактика правопору-

шень, що можуть мати місце при проведенні голосування. З приводу цього слід зазначити, що ця проблематика не будучи новою для вітчизняної науки не розроблена на належному рівні.

Здійснення правоохоронних повноважень виборчими комісіями та органами внутрішніх справ є одним з проявів взаємодії цих органів. Така, спільна робота має супроводжуватися концептуально-узгодженими діями з боку обох сторін. Нинішнє правове положення працівників органів внутрішніх справ, що здійснюють охорону громадського порядку у рамках виборчого процесу є неоднозначним та у деяких питаннях не визначеним [1]. А це в свою чергу впливає не лише на продуктивність співпраці з виборчими органами, але і на саму якість виконуваних ними обов'язків.

Одним з негативних явищ, що знижує якість забезпечення виборчих прав та свобод громадян є низький рівень знань працівників ОВС у сфері виборчого законодавства. Підвищення рівня поінформованості працівників міліції у питаннях національного виборчого законодавства, що закріплює виборчі права громадян, слід здійснювати разом з поясненням існуючих міжнародних стандартів. Центральній виборчій комісії та Міністерству внутрішніх справ України було б доцільно взаємоузгоджено та централізовано розроблювати та розповсюджувати у всіх підрозділах ОВС спеціальні пам'ятки працівникам ОВС щодо застосування виборчого законодавства, які враховували б практику виборчих кампаній останніх років, орієнтували їх на те, у яких формах необхідно здійснювати співпрацю з виборчими комісіями.

Вся ця діяльність співробітників міліції є досить складним процесом, що і вимагає від них високого рівня правової культури, професійної етики та ґрунтовних знань у сфері забезпечення та захисту прав людини. Крім цього, їх діяльність ускладнюється необхідністю дотримуватися абсолютної аполітичності, що передбачено чинним Законом України "Про міліцію".

З цього приводу вдало зауважують В.Н. Бровченко та А.А. Єригін, що важливим для ефективності правоохоронної діяльності, під час виборчого процесу, є запобігання втягуванню співробітників міліції у політичну боротьбу. Оскільки, як наслідок, діяльність цих співробітників буде не об'єктивною та направленою не на захист прав та свобод громадян, а на змагання з "політичними конкурентами" [2, с. 30].

Іншим видом взаємодії ОВС з виборчими органами України у питаннях забезпечення та захисту прав громадян є здійснення роз'яснювальної роботи серед населення, що стосується основних положень виборчого процесу. Тому, можна припустити, що підвищення рівня правосвідомості та обізнаності громадян у власних правах може призвести до зниження кількості правопорушень.

Приклади подібної взаємодії приводить Макушев П.В., який за-

значає практичні основи цієї співпраці у Дніпропетровській області під час виборів Президента України 2004 року. Корисним у цьому сенсі є практика застосування як знань так і досвіду вчених закладів освіти системи МВС для підвищення рівня поінформованості у цій сфері співробітників практичних підрозділів [3, с. 379-383].

На основі всього викладеного вище можна стверджувати, що сфера взаємодії виборчих комісій з органами внутрішніх справ у питаннях забезпечення та захисту прав та свобод громадян, у рамках виборчого процесу, є настільки широкою, настільки і проблемною.

Підвищення ефективності діяльності ОВС та системи виборчих комісій органів має стати невід'ємною частиною системи заходів, направлених на підвищення рівня законності та дотримання виборчої дисципліни в Україні. А тому, сфері взаємодії між даними органами слід приділяти більшої уваги як при проведенні виборчого процесу так і в ході здійснення юридичних досліджень.

Література: 1.Ярмиш О.Н., Серьогін В.О. Актуальні проблеми правового регулювання участі органів внутрішніх справ у забезпеченні виборчого процесу в Україні // Вибори Президента України - 2004: проблеми теорії та практики. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 9-10 червня 2005 р. - К.: Атіка, 2005. – 640 с. 2. Бровченко В.Н., Ерыгин А.А. Органы внутренних дел и избирательные комиссии – формы взаимодействия // Журнал о выборах. – 2006. – № – 5. –С. 30-34. 3. Макушев П.В. Проблеми вдосконалення виборчого законодавства та забезпечення громадського порядку органами внутрішніх справ під час проведення виборів Президента України 2004 року / Вибори Президента України - 2004: проблеми теорії та практики. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 9-10 червня 2005 р.- К.: Атіка, 2005.- С. 379-383.

Л. Д. Варуниц, викладач каф.
*конституційного та міжнародного
права Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ПОЛІЦІЯ КАНАДИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини, політична демократія і верховенство права є спільними загальнолюдськими цінностями, залежними одна від одної. Одним із засобів захисту і розбудови зазначених спільних цінностей є практика правоохоронної діяльності, оскільки поліцейська діяльність забезпечує громадський порядок. Це уможливує здійснення прав людини, панування в суспільстві верховенства права, а політичні процеси набувають демократичного характеру.

Значна роль у досягненні досить високих результатів суспільного

розвитку Канади належить федеральній поліції (Королівській Канадській кінній поліції).

Середовище, в якому функціонує поліція, не лишається незмінним. З часом країна переживає зміни в політичному, соціальному та економічному житті. Перед усіма інститутами держави і, особливою мірою, перед правоохоронними органами, зокрема, поліцією, постають величезні вимоги. Вони мають відгукуватись на політичні, соціальні та економічні чинники сьогодення. Від поліцейських відомств, як і від усіх інших державних органів, вимагається функціонування відповідно до все вищих стандартів. Плани і програми мають базуватись на передовому досвіді в усіх видах правоохоронної діяльності, на принципах захисту прав людини, політичної демократії та верховенства права.

Саме тому поліцейські підрозділи діють з урахуванням загальновизна-них міжнародно-правових норм і стандартів в сфері прав людини. Права людини є пріоритетом при вирішенні питань юридичного нормування повноважень поліції, хоча розширення повноважень поліції часто викликає побоювання громадськості з приводу можливого порушення прав людини. Ця проблема є важливою і постійно обговорюється на різних рівнях як в Канаді, так і в інших країнах. Науковцями різних країн ретельно досліджуються випадки порушень прав людини поліцейськими. Найбільш розповсюдженими фахівці називають такі протиправні діяння поліцейських: необгрунтоване використання зброї на ураження, побиття, перевищення повноважень, погроза зброєю, виконання обов'язків під впливом алкогольного або наркотичного сп'яніння, незаконні обшуки, відмова реєстрації злочину, управління службовим транспортом зі створенням небезпечної ситуації на дорозі, відмова виконання своїх службових обов'язків, корупція.

Разом з тим, метою діяльності кожного поліцейського є попередження злочинності і боротьба з нею, а профілактична робота є одним із найбільш важливих напрямків діяльності поліції.

Культура поліцейської діяльності деколи характеризується ознаками, котрі не в усьому відповідають захисту прав людини чи верховенства права. Непрості завдання, які стоять перед поліцейськими, та їх власне бачення своєї ролі та функцій можуть призводити до неналежного ставлення до законів, процесуальних норм чи інструкцій, котрі, на думку самих правоохоронців, лише заважають їм у роботі і натомість допомагають злочинцям. Звідси й таке доволі поширене явище, як недотримання законів, процесуальних норм чи службових інструкцій, які захищають права людей, підозрюваних у вчиненні злочинів. Цьому складникові поліцейської культури надається чимало уваги в рамках інтернаціоналізації правоохоронної діяльності. Це свідчить про важливість міжнародних утворень, які прагнуть до зміцнення цінностей, що служать захисту прав людини і верховенству права в

рамках правоохоронних структур; важливу роль їх керівників .

Проаналізувавши організацію діяльності поліції Канади, слід зазначити, що базовою умовою успішної роботи поліції на загальнодержавному рівні є наявність достатньо широкої мережі для швидкого обміну інформацією між різними підрозділами поліції, взаємодія з населенням. **По суті, права людини являють собою ключовий елемент функціонування поліції, оскільки від поліції вимагається не лише повага до прав людини при виконанні службових обов'язків, але й активний захист таких прав.** Слід відмітити, що діяльність поліції Канади здійснюється на основі принципів поваги й дотримання прав і свобод людини, законності, гуманізму, поєднання гласних і негласних методів і способів діяльності, взаємодії з органами державної влади, громадськістю, відповідними органами іноземних держав.

Сьогодні проблеми поліції і поліцейської служби привертають загальну увагу та є важливими для багатьох країн, в тому числі і України.

Створюючи поліцейські органи, вдосконалюючи їх структуру і діяльність, суспільність і держава повинні враховувати те, що методи контролю і боротьби зі злочинністю не повинні входити в протиріччя з основними правами і свободами людини і громадянина, що містяться в „Загальній Декларації прав людини” та інших міжнародно-правових актах. Кандидати на службу в поліцію (міліцію) повинні проходити відбір у відповідності з їх особистими характеристиками й отримати кваліфіковану, професійну підготовку, дотримуватись етичних норм. Адже діяльність поліції стосується практично всіх сфер внутрішньодержавного життя. На відміну від збройних сил, судової системи і т.д. поліція діє повсякденно й повсюдно безпосередньо серед населення, тому важливим є професіоналізм, а основними напрямками діяльності повинні бути: підтримання порядку; охорона життя і власності; переслідування і арешт злочинців; попередження злочинів; участь в суспільному житті; охорона прав та свобод громадян. Це забезпечить зміни в роботі як правоохоронних відомств взагалі, так і поліції (міліції), зокрема.

*Т. І. Гудзь, викладач каф.
конституційного та міжнародного
права Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В МЕЖАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Після проголошення незалежності Україна стала на шлях побудови правової держави і громадянського суспільства, де людина, її життя

і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. За даних умов проблема забезпечення прав і свобод людини і громадянина, їх захист від протиправних посягань є однією з безумовних пріоритетів державної політики.

Оскільки сьогодні Україна є фактично сукупністю муніципальних утворень, забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян має розглядатися як завдання не тільки держави, але й місцевого самоврядування. Адже питання забезпечення прав і свобод людини мають і „місцевий аспект” – у тому плані, що вирішуються на конкретній території й відповідними місцевими органами публічної влади (у тому числі й органами місцевого самоврядування), безсумнівно залишаючись при цьому частиною загальнодержавної проблеми забезпечення правопорядку в країні. Така практика є типовою і для багатьох зарубіжних країн, що стоять на позиціях децентралізації публічної влади (Великобританія, Польща, США та ін.).

Практика управління на місцевому рівні показує, що для ефективною реалізації правоохоронної функції місцевого самоврядування необхідні такі правоохоронні структури, які б знаходилися у підпорядкуванні органів місцевого самоврядування. Зарубіжний досвід свідчить, що провідна роль у забезпеченні законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян належить спеціальним – муніципальним органам охорони громадського порядку, які безпосередньо займаються даними напрямками діяльності в системі місцевого самоврядування. Так, у Сполучених Штатах майже 80-90 % особового складу уніформованої поліції складають працівники місцевих поліцейських формувань.

Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” відніс до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад створення муніципальної міліції, яка утримується за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету, затвердження і звільнення керівників та дільничних інспекторів цієї міліції; вирішення питань про чисельність працівників такої міліції, про витрати на їх утримання, здійснення матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, створення для них необхідних житлово-побутових умов. Крім того, виконавчим органам місцевого самоврядування Законом „Про місцеве самоврядування в Україні” делеговані окремі повноваження органів виконавчої влади, пов'язані із забезпеченням законності, правопорядку, охорони прав і законних інтересів громадян. Обсяг цих повноважень досить значний: від забезпечення порядку при проведенні масових заходів до здійснення контролю за дотриманням земельного та природоохоронного законодавства. Проте на даний час їх реалізація не забезпечена належними організаційними, правовими, матеріальними, фінансовими, кадровими та ін-

шими засобами. Однією з найбільш суттєвих проблем у цьому плані є відсутність у системі місцевого самоврядування органів, які б мали право вживати примусові заходи для реалізації рішень усіх інших суб'єктів місцевого самоврядування і таким чином забезпечувати законність і правопорядок на території муніципального утворення.

На наш погляд, такими органами в системі місцевого самоврядування мали б бути підрозділи місцевої міліції. На жаль, у 2004 р. діяльність таких підрозділів було припинено у зв'язку зі скасуванням п. 39 ч.1 ст. 26 Закону „Про місцеве самоврядування в Україні”. І хоч уже через рік дію цього пункту було відновлено, місцеву міліцію не „реанімовано” досі. Для створення (точніше – відновлення) таких підрозділів на сьогодні в Україні наявні всі необхідні передумови, серед яких: 1) існування двох рівнів управління – загальнодержавного та місцевого, на кожен з яких покладасться завдання щодо забезпечення законності й правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; 2) необхідність забезпечення прав і свобод людини на конкретній території спеціальними підрозділами, що найбільше наближені до населення; 3) можливість фінансування цих органів за рахунок місцевого бюджету; 4) наявність позитивного зарубіжного досвіду формування та функціонування муніципальної поліції; 5) наявність позитивного досвіду створення та функціонування в ряді міст України (Бердянськ, Київ, Мукачеве, Харків) підрозділів муніципальної міліції, яка за своїми організаційно-правовими та функціональними особливостями відрізнялася від звичайних підрозділів міліції; 6) надання законодавством України органам місцевого самоврядування права формування муніципальної міліції; 7) можливість покладання органами місцевого самоврядування на муніципальну міліцію функцій та завдань, що самостійно визначаються органами місцевої влади, виходячи з місцевих потреб у межах власної компетенції.

Сукупність наведених вище умов свідчить на користь відновлення підрозділів муніципальної міліції, яка повинна стати соціальним інститутом, що гарантує ефективне забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод, законних інтересів громадян в територіальних громадах. Однією з суттєвих перепон на цьому шляху є те, що статус місцевої міліції дотепер на законодавчому рівні не визначено, в силу чого їх можна залучати до реалізації досить обмеженого кола завдань та функцій, до того ж не виключена можливість використання подібних структур для виконання неправомірних рішень окремих керівників муніципальних органів. Це зумовлює нагальну потребу в прийнятті законодавчого акту, який би врегулював питання створення та статусу міліції, яка утримується за рахунок відповідних місцевих бюджетів. Створення правоохоронних органів місцевого самоврядування, що функціонують поряд з підрозділа-

ми МВС України і взаємодіють з ними, дозволить сформувати оптимальну модель правоохоронної системи, здатної забезпечити розумне поєднання інтересів держави і муніципальних утворень.

*М. М. Денісова, викладач Донецького
юридичного інституту Луганського
державного університету внутрішніх
справ ім. Е. О. Дідоренка*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МИРНІ ЗБОРИ

Становлення в Україні інститутів демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства обумовлює потребу забезпечення права на мирні збори, як невід'ємної складової системи конституційних прав та свобод людини й громадянина. При цьому актуальним стає аналіз міжнародних, зокрема, європейських стандартів реалізації права на мирні збори, дослідження питань відповідних європейських актів та прецедентної практики з прав людини; вивчення досвіду європейських країн у конституційно-правовому забезпеченні цих актів та встановлення можливості імплементації цих стандартів у національне законодавство України.

Відповідно до п. 9.2. Документу Копенгагенської зустрічі Конференції з людського вимірювання Наради з безпеки та співробітництва у Європі від 29 червня 1990 р. кожна людина має право на мирні збори і демонстрації, будь-які обмеження відносно здійснення цього права можуть бути встановленими лише за умов їх обґрунтованості, законності та відповідності міжнародним стандартам. У Паризької Хартії для Нової Європи, ухваленій 21 листопада 1990 р. держави-учасниці підтвердили, що кожна людина має право на свободу мирних зборів без будь-якої дискримінації. Відповідно до ст. 11 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод від 4 вересня 1950 р. «Свобода зібрань та об'єднання», кожен має право на свободу мирних зібрань, а здійснення цього права не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом в інтересах національної або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб і є необхідними в демократичному суспільстві. Водночас у зазначеній нормі підкреслюється, що таке закріплення свободи зібрань не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції або органів державного управління.

Слід зазначити, що хоча серед матеріальних та процесуальних рі-

шень ЄСПЛ по заявах проти України (яких сьогодні налічує приблизно 570) досить велика кількість відноситься саме до порушень прав ст. 11 Європейської конвенції 1950 р., переважна більшість відповідних справ містить у собі випадки обмеження свободи асоціацій, а не свободи зібрань. Це, на нашу думку, можна пояснити тим, що діяльність ЄСПЛ не може привести до відновлення порушеного державою права на мирні збори в силу тривалої процедури розглядання справи; як правило, відповідні заяви подаються, коли потерпілий хоче отримати компенсацію або відновити порушені права.

Окремі нормативні акти міжнародних європейських організацій з приводу права на мирні збори прямо присвячені ситуації в Україні. Слід особо згадати про наявність спеціального висновку Венеціанської комісії (висновок № 385\2006) щодо проектів законів України «Про свободу мирних зібрань», реєстраційний номер 7819 від 15 липня 2005 р., та законопроектів щодо права на мирні зібрання, які були розроблені Міністерством юстиції України. Наведений акт є унікальним прикладом зворотного зв'язку, інтерактивності міжнародних стандартів у сфері свободи мирних зборів.

Крім того, про ситуацію з правом на мирні збори йдеться у окремих актах Ради Європи, адресованих Україні. Так, у Рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи № 1466 (2005) від 5 жовтня 2005 р. вказується факт мирних масових зборів в знак протесту, спровокованих порушенням прав громадян України у жовтні-листопаді 2004 р, та зазначається, що українські громадяни тим самим продемонстрували свою прихильність демократичним цінностям і прагненням. У п. 7 Рекомендацій асамблея рекомендувала владі України «гарантувати свободу виразу і свободу зборів всюди в Україні».

Важливе значення у контексті окреслення міжнародних стандартів у сфері свободи мирних зборів має діяльність Бюро демократизації та прав людини Організації безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). Відповідний заклад, серед інших завдань у сфері людського виміру та прав людини, здійснює інкорпорацію міжнародних стандартів права на мирні збори, що існують у не лише у формах розглянутих норм міжнародних угод, декларацій та прецедентів ЄСПЛ, але й в рамках правової доктрини. Крім того, при цьому надається допомога у розробці законопроектів про свободу зборів в регіоні ОБСЄ.

Особливе значення у контексті розвитку права на мирні збори мають Керівні принципи щодо свободи мирних зборів, розроблені ОБСЄ. На нашу думку цей документ є унікальним джерелом європейської міжнародно-правової доктрини, який ґрунтується на національному досвіді держав регіону, норм міжнародних угод та прецедентної

практики ЄСПЛ. Ці принципи разом із роз'яснюючими примітками були розроблені групою експертів у сфері свободи мирних зборів Бюро демократизації та прав людини ОБСЄ у взаємодії з Венеціанською Комісією. Учасники цієї кодифікації урахували думки представників країн регіону ОБСЄ: поліцейських, неурядових груп захисту прав людини, національних міністрів, організаторів мирних зборів, академічних коментаторів, практикуючих адвокатів.

У Керівних принципах мирні збори визначаються, як навмисна і тимчасова присутність ряду індивідумів на певному місці, який не є будівлею або спорудою для виявлення загальних інтересів. Водночас наведене визначення, як зазначається у принципах, не слід інтерпретувати, у контексті обмеження можливості проведення інших видів мирних зборів, як наприклад збори, що мають місце у державних чи приватних спорудах. У принципах чітко підкреслюється, що тільки мирні збори підлягають захисту, відносно збори є мирними, якщо їх організатори мають мирні наміри. Водночас термін «мирний» має бути інтерпретованим з включенням поведінки, яка може драгувати чи кривдити осіб, що не згодні з підтриманими зборами ідеями й ствердженнями, також він може включати до себе навіть дії, пов'язані із умисним створенням перешкод третім особам; участь у зборах має бути добровільною.

У Керівних принципах виділяються шість провідних принципів у сфері проведення мирних зборів. Першим принципом є презумпція на користь проведення зборів. Як основне право, свобода мирних зборів повинна, в міру можливості реалізовуватися без регулювання, все що не забороняють відповідні закони слід вважати дозволеним. Другим принципом є обов'язок держави захищати мирні збори, створити адекватні механізми і процедури, щоб гарантувати, що свобода зборів реалізується на практиці без надмірного бюрократизму. Третім принципом автори зазначеного акту називають законність. Отже, будь-які накладені на мирні збори обмеження повинні мати формальну основу в законі, а сам закон має бути сумісним із міжнародними стандартами прав людини та достатньо чітко сформульованим.

Наступним принципом є домірність, тобто обмеження свободи зборів, повинні бути пропорційними, при досяганні владою законних цілей перевага має віддаватися заходам з найменшим рівнем участі, обмеження не мають бути автоматичними. Іншим встановленим принципом є належна практика адміністративного регулювання. Громадяни мають знати, який орган відповідає за ухвалення рішень у сфері проведення мирних зборів, і це повинно бути ясно заявлено в законі. Громадськість повинна мати адекватний доступ до відповідної достовірної інформації, і це повинно відбуватися у доступній і прозорій фо-

рмі. Останнім, шостим, принципом автори зазначеної кодифікації європейської правової доктрини називають недискримінаційність. Вона означає, що право на реалізацію свободи мирних зборів повинно бути у кожного. З певними обмеженнями свобода мирних зборів повинна гарантуватися дітям, поліцейським та військовослужбовцям.

Додамо, що на щорічних нарадах з людського виміру ОБСЄ свобода зборів, нарівні із свободою об'єднань, стає предметом спеціальних дискусій та відповідних рекомендацій конференцій. Так, у Звіті доповідача за наслідками обговорення теми «Свобода зборів і об'єднань», що став частиною Консолідованого звіту про роботу наради ОБСЄ з питань розгляду виконання, присвяченого Людському виміру (4-15 жовтня 2004 р., Варшава) були констатовані основні положення щодо прав на мирні збори. Велика увага проблемі мирних зборів приділялася під час проведення Конференції ОБСЄ «Ефективна участь і представництво в демократичних суспільствах» (Варшава, 16-18 травня 2007 р.), та Наради ОБСЄ 2007 р. з розгляду зобов'язань щодо людського виміру (Варшава, 25 вересня – 5 жовтня 2007 р.). Так, під час 17 сесії останнього заходу думки з наведеного приводу були висловлені урядами Росії, США, а також Радою Європи і Європейським Союзом.

Отже, слід вказати, що міжнародні, зокрема, європейські стандарти в сфері права на мирні збори та його реалізації є комплексним міжнародно-правовим феноменом, до якого входять норми міжнародних угод та актів м'якого права стосовно прав людини, рішення та звернення міжнародних європейських організацій, прецеденти ЄСПЛ, міжнародна правова доктрина. Ці стандарти виникли в останні роки й динамічно розвиваються, їх взаємодія призводить до певної уніфікації та можливості кодифікації, хоча б на рівні правової доктрини.

В. М. Гльїна, *викладач каф.
інноваційних педагогічних технологій
Харківського національного
педагогічного університету
ім. Г. С. Сковороди*

ПРАВОВИЙ ІМУНІТЕТ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ

Правовий імунітет є одним із найбільш давніх інститутів права. Його початки містяться ще у звичаях, що існували в додержавному суспільстві. Вже на стадії родового ладу, коли між окремими племенами і між цілими племінними союзами, не дивлячись на переважаючий стан війни, відбуваються відомі мирні зносини хоч би для укладання

перемир'я, викупу полонених, розподілу спірної території і т.д. В такому випадку виникає потреба, в тому, щоб особи, які їх здійснюють, коли відправляються у ворожий табір, користувались там недоторканністю. Ця недоторканність охороняється родовими звичаями, які одночасно є і нормами релігії.

Слово "іmunітет" походить від латинського "immunitas" та означає звільнення від повинностей, податків.

У феодальному праві іmunітет відомий як право феодала виконувати в своїх володіннях деякі державні функції без втручання представників центральної влади, що оформлювалося королівськими грамотами.

Важливою є спроба закріплення іmunітету в Україні в «Пактах й Конституції законів та вольностей Війська Запорізького» гетьмана Пилипа Орлика 1710 року.

Разом із посиленням державної влади роль іmunітетів починає все більше обмежуватись. Інститут правового іmunітету трансформується в інший юридичний засіб – інструмент, що звільняє від певних обов'язків та юридичної відповідальності окремих суб'єктів (дипломатів, консулів, депутатів та ін.) з метою виконання ними відповідних соціально корисних функцій.

В сучасному розумінні правові іmunітети являють собою особливі пільги і привілеї, що, здебільшого, пов'язані зі звільненням конкретно встановлених в нормах міжнародного права, Конституції та законах осіб від певних обов'язків і відповідальності, покликані забезпечувати виконання ними своїх функцій.

Сучасні правові іmunітети досить різноманітні. Так, в залежності від природи функцій, що ними реалізуються, правові іmunітети підрозділяють на міжнародні, державні та суспільні; в залежності від сфери їх дії – на міждержавні та внутрішньодержавні; в залежності від їхнього характеру – на матеріально-правові (наприклад, звільнення посадових осіб Ради Європи від обкладання податками окладів та винагород, що виплачуються Радою Європи; право безмитного ввозу особистого майна первинному занятті посади, так звані фіскальні іmunітети) і процесуально-правові (недоторканність депутатів, іmunітет суддів); в залежності від того, які об'єкти забезпечує іmunітет, - на особисту недоторканність, недоторканність службових та житлових приміщень, недоторканність майна, службової переписки, архівів і т.д.

Найбільш розповсюджена класифікація проводиться за суб'єктами.

1. Іmunітет держави від іноземної юрисдикції - загально визнаний принцип міжнародного права виходить із принципів суверенітету та суверенної рівності держав, що закріплено в статуті ООН. В силу суверенної рівності держав і їхньої незалежності ні одна держава не мо-

же здійснювати свою владу по відношенню до іншої. Іноземна держава не може бути притягнута до суду іншої держави в якості відповідача, окрім випадку, прямо вказаної нею на це згоди.

2. Дипломатичний імунітет, під яким розуміють вилучення голів держав, голів і членів урядів, парламентів і представників іноземних держав, майна таких держав і осіб, а також іноземних військових сил і державних кораблів за кордоном від примусового впливу з боку суду, фінансового апарату і служб безпеки країни, де такі іноземні особи і майно знаходяться, вилучення, зокрема, від позовів, арештів, обшуків, допитів, ембарго і реквізиції.

3. Імунітет глави держави передбачає право недоторканності на час виконання повноважень.

4. Депутатська недоторканність, як додаткова гарантія, зумовлена особливим характером статусу народних депутатів складається з депутатського (парламентського) індемнітету – принцип невідповідальності парламентарія за висловлювання в парламенті, результати голосування, законопроекти, поправки та інші документи, внесені чи підготовлені під час депутатської діяльності, та депутатського (парламентського) імунітету, відповідно до якого парламентарій може бути заарештований або притягнутий до кримінальної відповідальності лише за згодою палати (при двопалатному парламенті) або парламенту (при однопалатному парламенті) за окремими винятками.

5. Наявність імунітету свідків є важливою ознакою гуманізації та демократизації суспільства. Представляє собою право свідка відмовитись від надання таких свідчень, що можуть бути використані в кримінальному процесі на шкоду його родичу або іншій близькій особі.

Отже, правовий імунітет можна вважати важливим історичним явищем; особливим механізмом, що звільняє від виконання певних обов'язків, звільняє від відповідальності при наявності відповідних обставин; важливою та необхідною гарантією виконання суспільно корисних функцій.

*А. Ю. Кожевников, здобувач
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ГАРАНТУВАННЯ ІМУНІТЕТУ СУДДІВ

Проголошення ст. 1 Конституції України нашої країни демократичною, правовою та соціальною державою вимагає якнайскорішого правового оформлення визначених Основним Законом параметрів такої держави. Перш за все мається на увазі подальше законодавче

врегулювання механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, статусу органів державної влади, їх посадових осіб і т. ін., які б відповідали стандартам передових розвинутих демократичних країн.

Безумовно, що в цьому переліку важливе місце відводиться реформуванню судової гілки влади та удосконаленню статусу суддів. По-перше, це пов'язано з тим, що неупереджений, справедливий суд – це найважливіша умова демократії та формування правової держави; по-друге, відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом і кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; по-третє, ефективне здійснення правосуддя можливе лише за наявності відповідної законодавчої бази, яка в тому числі гарантує і імунітет суддів, що забезпечує незалежність суду та захист прав самих суддів.

Таким чином недоторканність суддів виступає важливою гарантією здійснення правосуддя в нашій країні і вона стосується всіх суддів незалежно від того, яку вони займають посаду чи ланку судової влади і поширюється на всі сфери діяльності суддів незалежно від категорії справ. Це дуже важливо, оскільки особливість судової влади полягає у тому, що, на відміну від інших гілок влади, вона здебільшого надається судді особисто і це вимагає особливих гарантій його діяльності особливо щодо прийняття ним рішень без втручання сторонніх осіб.

В Україні суддівський імунітет закріплений ст. 126 Основного Закону, яка проголошує: «Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом...». Такий же порядок затримання чи арешту судді передбачений і відповідними законами України.

В цілому така форма конституційного гарантування недоторканності судді відповідає світовій практиці. Наприклад, ст. 122 Конституції Російської Федерації зазначає: «Судді недоторканні. Суддя не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності інакше як у порядку, визначеному федеральним законодавством». Аналогічна норма міститься в Конституції Азербайджанської Республіки. Це означає, що судді не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані, піддані обшуку, особистому огляду і до них в судовому порядку не можуть бути застосовані заходи покарання. В Азербайджані суддя, затриманий в якості підозрюваного у вчиненні кримінального злочину чи адміністративного правопорушення відповідно до законодавства негайно звільняється як тільки буде встановле-

на його особа і про це письмово повідомляється Генеральний прокурор країни. В подальшому при наявності в діях судді ознак злочину він може бути звільнений зі своєї посади і після цього зі згоди дисциплінарної колегії Верховного Суду і на основі рішення Генерального прокурора республіки, суддя може бути притягнутий до кримінальної відповідальності і заарештований. У випадку винесення такому судді виправдовувального вироку чи відсутності складу злочину у його діях або ж недоведеності його вини такій особі відновлюються повноваження судді.

Дещо інший порядок діє в Грузії, де також Основний Закон більш детально регулює імунітет суддів. Зокрема, ст. 87 Конституції Грузії закріплює: «Суддя недоторканий. Не допустиме притягнення його до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт, обшук робочого місця, машини, житла без згоди Голови Верховного Суду Грузії. Виняток становить затримання на місці скоєння злочину, про що терміново повідомляється Голова Верховного Суду Грузії. Якщо Голова не дає своєї згоди, затриманий чи заарештований суддя повинен бути негайно звільнений». В Казахстані Конституцією закріплюється, що суддя не може бути заарештований підданий приводу, заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку без згоди Президента Республіки Казахстан, що ґрунтується на висновку Вищої Судової Ради Республіки, а Голова та судді Верховного Суду – без згоди Сенату, крім випадків затримання на місці скоєння злочину чи вчинення тяжких злочинів (ч. 2 ст. 79). В Таджикистані відповідно до Конституції суддя не може бути заарештований і притягнутий до кримінальної відповідальності без згоди органу, який його обрав чи призначив, також він не може бути затриманий, за винятком випадку затримання його на місці скоєння злочину (ст. 91). За законодавством Республіки Вірменії кримінальна справа щодо судді може бути порушена тільки Генеральним прокурором країни. Суддя не може бути заарештований, підданий в судовому порядку адміністративній чи кримінальній відповідальності без згоди на те Президента Республіки, даної ним на основі подання Ради правосуддя. У випадку арешту, приводу судді, обшуку його самого або його квартири відповідний орган негайно повідомляє про це Президента, Міністра юстиції і голову Ради правосуддя.

На наш погляд, виходячи з досвіду цих та інших країн слід в Конституції України теж дещо уточнити, деталізувати імунітет суддів, наприклад, зазначивши, що судді не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, піддані заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, без згоди органу, який призначив чи обрав суддю на посаду. Варто напевно також чітко визначити хто має право порушити справу проти судді та вести досудове слідство і т. ін.

*О. В. Козир, ад'юнкт Харківського
національного університету
внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ ЖИТЛА ЯК СКЛАДОВА ПРАВА

НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА Необхідно зазначити, що умовою ефективного існування права на недоторканність житла є чітке визначення поняття житло. Питання пов'язані з різним тлумаченням терміну «житло» на законодавчому рівні, достатньо часто піднімаються в науковій літературі. Так, у тлумачних словниках житло визначається як жилий будинок, квартира інше приміщення, призначені й придатні для постійного проживання фізичних осіб, або як приміщення, пристосоване для життя людей, дім, оселя.

В радянський період під житлом розумілось приміщення, призначене для постійного чи тимчасового проживання чи перебування людей (постанова Пленуму Верховного Суду СРСР №11 від 5 вересня 1986 р. «Про судову практику в справах про злочини проти особистої власності»). Поняття житла охоплювало такі об'єкти: індивідуальний будинок, квартира, кімната в готелі, гуртожитку, санаторії, будинку відпочинку, садовий будиночок, туристична палатка тощо.

На теперішній час в правозастосовчій практиці (Постанова Пленуму Верховного Суду від 25 грудня 1992 р. «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності») склалась позиція, відповідно до якої житлом визнається приміщення, яке призначене для постійного чи тимчасового проживання людей (приватний будинок, квартира, кімната в готелі, дача, садовий будинок тощо), а також ті його складові частини, які використовуються для відпочинку, зберігання майна або задоволення інших потреб людини (балкони, веранди, комори тощо). Не можуть визнаватися житлом приміщення, не призначені і не пристосовані для постійного чи тимчасового проживання (відокремлені від жилих будівель погреби, гаражі, інші будівлі господарського призначення).

Законодавче визначення досліджуваного поняття встановлено у ст. 379 ЦК України: «житло – це жилий будинок, квартира, інше приміщення, призначені та придатні для постійного проживання в них». Поняття житла можна знайти і в науково-практичних коментарях до Цивільного кодексу України. В Науково-практичному коментарі до Цивільного кодексу України під редакцією В.М. Коссака пояснюється, що під житлом, виходячи зі змісту чинного законодавства України, слід розуміти квартиру або інше ізольоване житлове приміщення, одноквартирний будинок, чи його частину. Інший колектив авторів, під керівництвом Є.О. Харитонова, висловлює точку зору, що житло є поняттям,

яке включає в себе житловий будинок, квартиру, садибу, котедж, дачу, які розраховані на тривалий час служби та призначені для проживання.

Є.О. Мічурін в своїх дослідженнях дотримується позиції, що житло – це квартири багатоквартирних будинків, одноквартирні будинки, кімнати в квартирах чи однокімнатних будинках, а також інші приміщення, призначені для постійного або тимчасового проживання людей, що завершені будівництвом та віднесені у встановленому порядку до житлового фонду. Одночасно науковець виділяє ознаки житла: 1) житло є приміщенням; 2) воно призначене для проживання людей; 3) завершеність споруди; 4) віднесення до житлового фонду

Думки авторів збігаються щодо таких ознак житла: житло є приміщенням; приміщення повинне бути призначене і пристосоване для проживання в ньому людей. Під приміщенням розуміється певна споруда, частина простору, відмежована від навколишнього світу стінами, підлогою, стелею. Призначення приміщення для проживання людей визначається під час планування будівництва споруди. Його пристосованість – відповідністю санітарним та технічним вимогам, визначеним для житла в даній місцевості

Однак слід висловити деякі зауваження до наведених Є.О. Мічуріним ознак житла. Так, автор до них відносить завершеність споруди. Виділення такої ознаки як завершеність споруди не є доцільним, оскільки таку споруду неможна віднести навіть до приміщення у зв'язку з незавершеністю будівництва. Подібна ознака може бути застосована до загальнішого поняття приміщення, але це не робить її ознакою, яка здатна відокремити житло серед інших приміщень.

Також, на нашу думку, є хибним виділення такої ознаки як віднесення до житлового фонду. Адже, згідно ст. 4 ЖК України, до жилого фонду відноситься будь-яка будівля яка призначена для проживання. Тобто, якщо будівля відповідає другій ознаці - призначена для проживання в ній людей, то вона автоматично включається до житлового фонду.

Крім зазначених вище ознак при формулюванні поняття житла необхідно враховувати існування приміщень, які не являючись за своєю суттю житловими визначають придатність приміщення для проживання і є нерозривно пов'язаними з ним (балкони, веранди тощо). Така необхідність зумовлена двома факторами. По-перше, подібне приміщення виконуючи певні функції по забезпеченню потреб проживаючих в житлі людей тим самим забезпечують його пристосованість для їх проживання. По-друге, таке приміщення зводиться як правило разом з житлом, або безпосередньо після нього і основним його призначенням є забезпечення певних функцій житла, так би мовити його доповнення.

Отже, підсумовуючи висловлене вище можна стверджувати, що

житло – це приміщення, призначене та придатне для проживання в ньому людей та нерозривно пов'язані з ним приміщення, що визначають його придатність для проживання людей.

Сформульоване визначення дає змогу окреслити межі реалізації права на недоторканність житла.

Б. Я. Кофман, аспірант
*Мариупольського державного
гуманитарного університета*

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ В ФОРМИРОВАНИИ ГЛОБАЛЬНОГО КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА

Среди факторов, определяющих степень гуманизма, демократичности и правового развития современного государства и общества, ведущее место занимает сложнейшая в социальном, политическом, правовом и гуманитарном аспектах система отношений, возникающих между государством и гражданином в процессе обеспечения и защиты политических прав и свобод личности.

В контексте современных подходов и оценки воззрений и взглядов представителей конституционной и международной правовой доктрин, главным назначением государства и его институтов, выступает, прежде всего, служение обществу, создание нормальных и оптимальных условий для жизни и деятельности всех его членов. Именно поэтому актуализируется необходимость выявления, выделения и обоснования важнейшей роли государства по обеспечению реализации политических прав граждан, большая часть из которых проявляется в процессе различных выборов, направленных на систематическое обновление государственной, региональной и местной публичной власти, и, фактически, либо на новацию всех государственно-правовых и локально-правовых институтов, либо на активизацию их деятельности по реализации задач и функций государства и территориальных общин. В этом отношении важное методологическое значение приобретает дефинитивное определение выборов, данное М.И. Кукушкиным и А.А. Юговым, полагающим, что выборы - это такое политико-правовое состояние общества, которое можно характеризовать как динамичную форму постоянной активности избирательного корпуса, всех его участников, а также как непрерывный процесс осуществления суверенной политической воли народа, являющейся неиссякаемым источником реальной политической и юридической силы всех властных структур, независимо от их форм и персонального состава.

Международно-правовое признание существования у личности категории неотчуждаемых, естественных прав и свобод, посредством принятие международных норм, содержащихся в международных актах, привело к формированию и четкому определению, не снижаемого на национальном уровне их минимума, получившего впоследствии название международных стандартов прав человека, т.е. международно-правовых норм, которые категорическим образом трансформирует сферу социально-правовых отношений, которая всегда находилась в исключительной компетенции конкретного государства. Она формировалась, регламентировалась, гарантировалась, реализовывалась и контролировалась исключительно его профильными институтами, на его территории. Именно отсюда вытекает важный методологический вывод о том, что выборы, их правовая оболочка – избирательное право и их процессуальная основа – избирательный процесс, становятся не только важным фактором формирования власти, обеспечения ее позитивной преемственности и стабильности в социуме отдельных государств, но занимают все более весомое место и приобретают все более существенное значение в международном праве, становясь одним из мегатрендов мирового развития.

В этом аспекте следует сослаться на позицию Н. Миронова, отмечающего, что «выборы и другие электоральные процессы рассматриваются мировым сообществом как один из ключевых факторов внутригосударственных властеотношений, имеющих системообразующий характер и определяющих весь «облик» национальной правовой и политической систем». Отсюда возможно сделать логический вывод о том, что в зависимости от того, как организованы в государстве выборы, насколько они свободны и позволяют выразить волю нации или территориального коллектива, отразить реальный расклад политических сил, учесть сложившиеся в обществе идеологические и иные интересы системного характера, зависит демократический характер государственного правления и управления, а также фактическое обеспечение верховенства закона, что в конечном итоге, влияет на институционализацию и структурирование реальной системы защиты прав каждого конкретного человека.

Именно в этом аспекте проявляется роль международных правовых стандартов, в том числе и избирательных, с глобальным конституционализмом. В контексте глобального демократического управления международные правовые стандарты стали связывающим звеном между национальным и глобальным конституционализмом. Они обеспечивают, по мнению болгарского конституционалиста Е. Танчева, взаимное соответствие разных правовых принципов в условиях современного конституционного плюрализма. В настоящее время

правовые иерархические структуры наиболее развиты на уровне национального конституционализма. Они также весьма зримо присутствуют в сфере федерализма и утверждаются в области взаимодействия Конституции ЕС и конституций его государств-членов. В глобальном конституционализме существует определенная совместимость демократических стандартов, но о полностью построенной иерархии конституционных принципов пока речь не идет, так как сама глобализация пока находится в поиске своего собственного конституционного порядка. Поэтому власть закона и взаимодействие глобальных стандартов с национальными конституционными порядками все еще основываются на принципе *pacta sunt servanda*. В этих условиях растет значение международных правовых стандартов, компенсирующих юридическую слабость наднационального формирующегося глобального конституционализма.

Немецкий исследователь М. Мадуро в этом контексте идет дальше и выдвигает идею трех ключевых опор конституционного развития в национальном и глобальном масштабе. По его мнению еще формирующийся глобальный конституционализм, уже оказывает влияние на конституции национальных государств, ставя под вопрос их статус носителей высшего суверенитета и безусловность легальности их правовых систем. Глобальный конституционализм влияет на национальное конституционное самоопределение в части идеи самоуправления, *форм демократического участия* (выделено авт.), распределения властных компетенций и демократического представительства. Правовые стандарты, закрепленные в международных договорах, и «рекомендательное право» («мягкое право» - авт.) (*soft law*) также могут играть роль опоры, с помощью которой возникающие ограничители применения власти проникают на уровень национального конституционализма как универсальный критерий конституционного порядка.

Развивающееся в рамках глобального конституционализма конституционное управление, на глобальном уровне весьма четко соотносится с так называемым социальным конституционализмом. Существуют, по крайней мере, два основных толкования этой концепции. Одно из них связывает социальный конституционализм с расширением сферы нормативной регуляции – одним из важнейших явлений жизни четвертого поколения, которое живет при конституционализме. Другое – акцентирует основное внимание на то, что социальный конституционализм задевает интересы все большего количества международных и национальных акторов, которые непосредственно участвуют в процессе принятия решений, и

ограничивает свободу их действий. Представляется, что именно такую важную роль международных избирательных стандартов следует отметить в контексте глобального управления.

Приведенные в обобщенном виде факторы, демонстрируют важную и системную роль соответствующих международных норм и правовых институтов, которые возникли, сложились и сформировались в современном международном публичном праве и регулируют внутригосударственные общественные отношения, складывающиеся по поводу: а) назначения, подготовки, проведения и определения результатов выборов; б) а также отношения, определяющие процессуальную и полипредметную (субъектно-объектную) инфраструктуру выборов. По мнению многих представителей международно-правовой да и конституционно-правовой доктрин, эти отношения демонстрируют устойчивую, системную взаимосвязь, что дает возможность говорить о формировании в рамках международного публичного права новой нормативной системы – системы международных избирательных стандартов, которые, по мнению Генерального секретаря Ассоциации организации выборов стран Центральной и Восточной Европы З. Тота (Венгрия), привели к значительному обогащению современного избирательного процесса, расширению демократического избирательного пространства.

С. В. Маликов, аспирант
*Мариупольского государственного
гуманитарного университета*

ПРИНЦИПЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ИНСТИТУЦИОННОГО МЕХАНИЗМА ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Становление и развитие в Украине местного самоуправления (далее – МСУ), как одного из видов публичной власти, получило свою конституционную легализацию, легитимацию (ст.ст. 5, 7, раздел XI Конституции Украины 1996 г.) и законодательное закрепление и регламентацию (Закон Украины «О местном самоуправлении в Украине» от 21.05.1997 г.). Однако огромный комплекс социальных, политических и экономических процессов, связанных с эффективным развитием института локальной демократии в нашей стране и требующих своего решения, объективно не может быть реализован в ближайшей перспективе, ввиду их достаточной сложности и внутренней противоречивости. Отсюда решение указанной проблематики должно осуществляться на основе определенных принципов, помогающих субъектам права (как правотворчества, так и правоприменения) видеть и опреде-

лять социальную и законодательную стратегию и тактику такого развития. Ввиду этого актуализируется и объективируется роль и значение системы принципов МСУ, способствующих предсказуемому и позитивному, в русле положений Конституции Украины и профильного законодательства, развитию и совершенствованию института локальной демократии, как важнейшего социально-политического и правового феномена человеческого сообщества, а также целостного механизма защиты прав человека, функционирующего на определенной территории конкретного государства.

В философской литературе принцип (от лат. *princĭpĭum* — начало) определяется, во-первых, как непосредственное обобщение опыта и фактов, результатом которых является основная мысль, идея, служащая для построения теории, и, во-вторых, как закон науки, поскольку в нем выражаются существенные и необходимые отношения действительности. Иными словами, принцип рассматривается как основное начало, на котором построена научная теория как определенная методологическая или нормативная установка, правило и постулат. В логическом смысле принцип есть центральное понятие как основание системы, представляющее обобщение и распространение какого-либо положения на все явления этой области, из которой данный принцип абстрагирован. Принципы имеют объективный характер, они обусловлены природой и обществом. Не природа и человечество соотносятся с принципами, а наоборот, принципы верны лишь постольку, поскольку они соответствуют природе и человеческой истории.

Последнее положение является весьма актуальным для МСУ, как важнейшего социально-политического и социально-правового феномена человеческой цивилизации. Системный характер локальной демократии и, следовательно, принципов ее генезиса, организации и функционирования, достаточно убедительно подтверждает проведение теоретического исследования процессов самоорганизации общества на уровне территориального коллектива (территориальной громады, местного сообщества). Его наиболее приемлемо и целесообразно проводить на базе общепризнанной общей теории систем, основанной на системном подходе к изучению явлений окружающего мира.

Представляется, что такой методологический подход способствует адекватному отражению и концептуальному обоснованию не только системного характера МСУ, но и принципов его организации, что позволит осуществить их структурно-функциональный анализ, доказав, что МСУ выступает в виде функции – подфункции социального управления, даст возможность продемонстрировать, что принципы

организации МСУ позволяют придать такому виду управления прогностический, стабильный и позитивный характер для локального социума и его конкретного субъекта – человека.

Основываясь на выводах общих элементарных подходов к формированию самоорганизующих систем, можно экстраполировать их положения на МСУ, которое является подлинно самоорганизующейся системой, как с позиций его возникновения, так и функционирования. Население, проживающее на определенной территории, даже при наличии существенных демографических, этнических отличий и вариативности форм ментальности, в процессе взаимодействия обретает системное единство, формирует системное сообщество, трансформируясь постепенно в территориальный коллектив (территориальную громаду, местное, локальное сообщество), который осознает, представляет и проявляет себя вовне общими интересами, выступая во взаимоотношениях с государством как единое целое. Отсюда возможен вывод о том, что процесс самоорганизации обладает достаточно высокой степенью устойчивости и надежности, в отличие от других процессов, более подверженных деградации и разрушению. Именно здесь проявляется конституирующая и главенствующая роль принципов – основных начал, подходов, концептов, доминант, алгоритмов к формированию системы, что определяет и предопределяет ее экзистенциальность (жизненность) и фактическую выживаемость. Более того, территориальные коллективы (громады, сообщества) формируют муниципальные организмы, обеспечивающие самосохранение и развитие соответствующей среды для обитания своих жителей.

Однако сам факт существования некоторого учреждения или формальной общности людей, отнюдь не означает автоматически наличие социального организма, способного функционировать в качестве самоорганизующей системы. Если в ее структуре отсутствуют некоторые существенные элементы (в нашем случае, отсутствуют принципы – авт.) либо нарушены некоторые необходимые взаимосвязи (отдельные принципы, или системные связи между ними – авт.), то эта система будет лишена жизнедеятельности, она будет способна только ее имитировать, реализуя не внутренний, сущностный потенциал и предназначение системы, а ее внешнюю форму обеспечения и регулирования. Такая характеристика, к сожалению, полностью применима не только к процессу конституирования МСУ в Украине (в этом процессе принципы МСУ играют определяющую роль - авт.), но и к процессам его институционализации - становлению самой системы МСУ, системы реализации его принципов и системы его органов. Как правильно отмечает М.А. Баймуратов, варибельность централистских

тенденций, проявляющаяся в них, а также при нормативно-правовой регламентации МСУ, фактически лишает "самоуправление" естественного назначения и смысла, "размывает" его основы.

Если подобная структура системы МСУ будет формироваться только на базе конструирования механических устройств, устанавливаемых извне (в данном случае со стороны государства – авт.) и требующего подробного описания всех параметров элементов и связей между ними, то это может привести к нарушению процессуальных и материальных правил проектирования и практического построения самоорганизующих систем, в процессе которого требуется лишь определение необходимых предпосылок и граничных условий, ведущих к возникновению соответствующего "запускающего" механизма самоорганизации, который, в свою очередь, обеспечивает весьма предсказуемый результат. Иными словами, как отмечал М.А. Баймуратов, система МСУ в Украине будет легализована, легитимирована, признана, охраняема и защищаема, а принципы ее построения будут сформированы и запущены в действие, лишь при признании государством, как самих местных сообществ, так и их специфических интересов, отличных от государственных, но и не противоречащих им.

В указанном аспекте представляет практический интерес позиция, согласно которой принципы МСУ в Украине выступают в качестве элемента институционального механизма защиты прав человека в контексте такого элементного набора: глобального свойства – а) октроирование государством и признание им системы МСУ, б) создание такой системы на основе принципов, установленных государством; в) реализация правовых принципов МСУ как путь к его легализации и дальнейшему функционированию системы; локального свойства – а) наличие общей системы местных интересов (в совокупности - локальный интерес – авт.), б) конституирование интересов территории, в) конституирование и институционализация интересов территориального коллектива (в совокупности – коллективный интерес – авт.), г) конституирование и становление системы интересов конкретной личности-члена такого местного сообщества через призму коллективного интереса (в совокупности – индивидуальный интерес – авт.).

Отсюда, становление и развитие в Украине МСУ невозможно без учета реалий и закономерностей становления и развития социальных систем, в рамках которых действует система принципов генезиса, построения и функционирования таких систем, создающая в институциональном аспекте механизмы защиты прав человека.

С. О. Осятинський, т.в.о. нач.
відділу міжнародних зв'язків
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ ПОЛІЦІЄЮ (МІЛІЦІЄЮ) ПРАВ ДИТИНИ: ДОСВІД ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

Діти – найбільш вразливі громадяни будь-якого суспільства та найбільша наша цінність.

Нельсон Мандела

Згідно з Конституцією Південної Африки дитиною вважається будь-яка особа віком до 18 років. Права дитини захищаються на всій території Південної Африки і застосовуються до всіх дітей, які мешкають у державі, включаючи іноземців, біженців та не громадян Південної Африки. Діти мають додаткові права, оскільки вони є головними жертвами порушень прав людини і найбільш схильні до правопорушень.

Важливим аспектом дотримання прав людини – є гідне поводження з дитиною. Підтвердженням цього є підписання та ратифікація Південною Африкою 16 червня 1995 року Конвенції ООН „Про права дитини” від 20 листопада 1989 року. Ця Конвенція присвячена основним правам, які є у дітей щоб існувати, бути захищеними, розвивати та брати активну участь у житті суспільства. Країни, що підписали Конвенцію ООН „Про права дитини” зобов'язалися поважати гідність, рівність та права усіх людей, включаючи дітей. Африканська Хартія також є важливим документом щодо захисту прав дитини. Конституція Південної Африки має норми, якими захищаються права дитини, і які не суперечать міжнародним принципам захисту прав людини.

Завданням поліції у демократичному суспільстві є служіння народові. Поліція повинна підтримувати та забезпечувати принципи демократії та права людини, принципи, на яких заснована Конституція Південної Африки, і в той же час підтримувати правопорядок.

Діти як жертви.

Працівники поліції повинні приділяти особливу увагу та захист дітям, які стали жертвами злочинів. Поліцейські повинні ставитися однаково до всіх дітей незважаючи на їх соціальний статус, а також поважати їх гідність. Як зазначається у ст. 28 ч.1 п. „d” Конституції Південної Африки: „... дитина має право на захист проти поганого ставлення, зневажання, правопорушення або погіршення рівня життя”; ст. 28 ч. 2 „інтереси дитини повинні бути пріоритетними”. Ці положення співпадають зі ст. 19 Конвенції ООН „Про права дитини”. Також права

дитини можна побачити у деяких інших статтях Конституції Південної Африки: ст. 37 „Захист проти правопороджучого покарання”; ст.ст. 25, 34 „Захист проти сексуальної експлуатації та сексуального насильства”; ст. ст. 33, 36 „Захист проти шкідливих речовин та експлуатації взагалі”.

Дитина в багатьох випадках не розуміє, що вона стала жертвою злочину. Поліція не повинна ставитися до дитини як до свідомого учасника злочину, навіть якщо дії по відношенню до дитини були вчинені за його/її згодою, наприклад проституція. Працівник поліції згідно з Конституцією Південної Африки, Актом „Про піклування за дитиною” та Внутрішнього Акту проти насильства, в будь-якому випадку повинен захищати права дитини, навіть коли дитина цього не бажає. Працівник поліції повинен встановити довірливі стосунки з дитиною. Встановлення таких відносин є дуже важливими для подолання страху у дитини, який він/вона відчуває, спілкуючись з поліцейським. Налагодження дружніх стосунків також дуже важливо при з’ясуванні деталей сексуальних злочинів.

Працівник поліції повинен бути дуже витриманим та спокійним, спілкуючись з дитиною, оскільки діти, зазвичай, дуже повільно відновлюють факти. Дитина також могла отримати моральну травму. Злочинець також міг залякати дитину, кажучи, що вб’є її або її домашню тварину. Також дитина може злякатися злочинця, якщо останній присутній або на допиті, або в судовій залі. Таким чином, працівник поліції повинен бути дуже обережним у спілкуванні з дитиною, щоб не травмувати дитину під час слідчих дій, оскільки дитина вже переживає серйозну емоційну напругу.

Діти як правопорушники (неповнолітні злочинці).

Неповнолітніми злочинцями зазвичай стають діти, які відчували насильство у сім’ї або які відчували недостатню увагу від батьків (як емоційну, так і фізичну), або були покинуті батьками. В результаті вони часто беруть участь у злочинах, таких як: проституція, продаж та зберігання наркотиків, крадіжки тощо. Їх часто називають „вуличні діти”.

Затримання дітей поліцією у Південній Африці регулюється законодавством, яке співпадає з міжнародними стандартами захисту прав дитини:

поводження з дітьми має бути таким, щоб зберігати їх гідність; сприяти їх входженню до суспільства; зберігати інтереси дитини; враховувати потреби дитини;

діти не повинні стати суб’єктами тортур, жорстокого, принижуючого поводження або суб’єктами покарань, тілесних покарань, а також суб’єктами довічного ув’язнення без права на звільнення;

затримання або ув’язнення дитини повинно бути крайнім заходом.

Будь-яке затримання має проводитися на найкоротший проміжок часу;

дитину треба утримувати окремо від дорослих;

затримані діти повинні мати побачення з рідними або отримувати

від них листи;

усі матеріали допитів повинні зберігатися у конфіденційності і не розголошуватися;

використання фізичної сили до дітей має бути як винятковим заходом, коли усі інші заходи були використані й вони не принесли ніяких результатів;

поліцейські, які працюють з неповнолітніми, повинні мати спеціальні навички, а також мати відповідні риси характеру, що підходять до роботи з дітьми;

батьки або опікуни повинні бути одразу повідомлені у разі затримання, арешту, переводу, хвороби, ушкодження або смерті дитини. Неповнолітній має право на юридичну допомогу, і поліцейський повинен одразу проінформувати про це право дитину;

до затриманих дітей безперешкодно повинні допускатися працівники Червоного Хреста, інспектори з дитячих закладів, представники організацій щодо захисту прав людини тощо з метою вивчення побутових умов затриманих, а також їх морального стану.

„Вуличні діти” завдяки обставинам, що склалися, є більш уразливі ніж ті діти, у яких є батьки. Поліцейські, маючи справу з „вуличними дітьми”, не беручи до уваги чи вони жертви злочину, чи правопорушники, повинні ставитися до них так само як до інших дітей. Але поліцейські повинні пам’ятати, що такі діти не мають батьків, які б могли відстоювати та захищати їх інтереси.

Вивчивши досвід Південної Африки щодо дотримання поліцією прав людини, та зокрема прав дитини, а також законодавства, що регулює захист прав дитини, можна зробити висновок, що Конституція Південної Африки покладає обов’язок на поліцію поважати та захищати фундаментальні права людини. Основні принципи прав людини, викладені в Конституції Південної Африки, засновані на міжнародних стандартах.

В. О. Панкратова, викладач
*Сумської філії Харківського
національного університету
внутрішніх справ.*

ОМБУДСМАН З ПРАВ ДИТИНИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Використання специфічних інститутів і механізмів захисту прав дитини – це особлива вимога правозахисної діяльності в рамках загального захисту прав людини. Протягом останнього десятиліття тема захисту прав дитини набула великих обертів, про що свідчать праці як

зарубіжних науковців (П. Ярош, М. Стефан, О. Головань) так і вітчизняних (О. Марцеляк, Н. Козачинська, В.Маковей та ін.).

Одним із ефективніших механізмів захисту прав дитини є запровадження посади Омбудсмана з прав дитини (далі – Омбудсман), який є незалежним та діє з метою максимального захисту прав дітей.

У запропонованій роботі зроблений аналіз інституту захисту прав дитини в європейських країнах (Польща, Швеція, Росія), ефективність його функціонування та можливість застосування світового досвіду з питань захисту прав дитини в Україні.

Омбудсмани з прав дитини покликані домагатися не тільки дотримання законодавчо закріплених прав дітей, але й розширення і більш повного дотримання своїх обов’язків батьків перед дітьми. Діяльність дитячих омбудсманів зосереджується виключно на питаннях забезпечення прав дитини. Функції та повноваження цих спеціалізованих омбудсманів у різних країнах різні.

Заслугує на увагу досвід Швеції, Польщі, Російської Федерації в формуванні та розвитку інституту омбудсмана з прав дитини. У роботі пропонується зробити схематичний порівняльний аналіз правового статусу, завдань та результатів діяльності уповноважених (омбудсманів) з прав дитини в цих країнах.

	Польща	Росія	Швеція
Назва посади	Омбудсман у справах дітей.	15 уповноважених на рівні суб’єктів і 52 на муніципальному рівні	Уповноважений з прав дитини
Завдання	Створення дитині необхідних умов для повного та гармонійного розвитку, поваги до її гідності, захист її від насильства, жорстокості, експлуатації.	Захист прав дитини, права якої порушено органами державної влади, органами місцевого самоуправління, посадовими особами, співробітниками установ. Сприяння відновленню порушених прав дитини. Проведення незалежного контролю з боку суспільства за діяльністю державних структур, органів місцевого самоуправління по забезпеченню прав дітей, дитячих закладів у сфері забезпечення прав	Діяльність, спрямована на контроль за тим, щоб уряд, центральна та місцева влада використовували Конвенцію про права дитини як основу для прийняття рішень, що стосуються дітей та молоді, він не контролює діяльність інших органів влади, а працює на стратегічному рівні , тобто займається моніторингом реалізації положень та принципів Конвенції про права дитини в інтересах усіх дітей Швеції.

		дітей;	
Рік заснування	Впроваджений в дію з 2000 року	Впроваджений в дію з 1998 року	Впроваджений в дію з 1993 року
Особи, які можуть звернутись	Діти та дорослі, можуть звертатися з питаннями, що мають відношення до захисту дітей та їх прав.	Діти та дорослі, можуть звертатися з питаннями, що мають відношення до захисту дітей та їх прав.	Зацікавлена особа чи група осіб, і фізичних, і юридичних; безпосередньо зацікавлена дитина; особа, яка є опікуном дитини або здійснює нагляд за нею; третя сторона, якій особисто відомо про порушення прав дитини.
Результати діяльності	У 2006 році Омбудсманом у справах дітей було розглянуто 9061 справу. Залежно від типу справи вживаються заходи, передбачені Законом: звернення до відповідних інституцій заради здійснення ними належних дій, що знаходяться в їх компетенції. Омбудсман у справах дітей займає рішучу та тверду позицію, але це не настроює дітей проти батьків і батьків проти дітей, адже в його діях перш за все лежить дружба, доброта.	На багатьох територіях за ініціативою та підтримки дитячих омбудсманів на найвищому рівні виконавчої влади впроваджені та діють Ради з прав дитини, на розгляд яких виносяться найгостріші питання, пов'язані з порушенням прав та інтересів неповнолітніх. Дитячі омбудсмани розробляють та реалізують у своїх регіонах багато програм, проводять конференції, акції, семінари, навчання з дитячих проблем. Наприклад, програми: „За ґратами – дитячі очі”, „Дитяче право”, конкурс „Журналіст на захист дитинства” (Волгоградська область); правова просвіта дітей через ЗМІ.	Інститут Уповноваженого приділяє досить багато часу та зусиль розробці та запровадженню нового законодавства, яке б гарантувало надання дітям та молоді права на участь: наприклад, під час прийняття рішень про опіку та роль місцевого самоврядування. Робота з дітьми-біженцями Покращення положення дітей в рамках імміграційної політики тощо

Сьогодні здобутий світовий досвід діяльності омбудсманів є досить вагомим і достатнім для узагальнення та вироблення основних напрямків розвитку в Україні інституту уповноваженого з прав дитини.

Пропонуємо розглянути, які позитивні та негативні сторони має інститут Уповноваженого з прав дітей.

Плюси:

Можливість конкретного й виключного розгляду справ з точки

зору дитини.

Діти мають можливість звернутися до високопосадової особи.

Гарантування окремого бюджету, направленою на рішення питань з прав дитини.

Діяльність направлена саме на проблеми дітей – беруться до уваги думки та почуття дітей.

Мінуси:

Недостатній зв'язок із «загальним» рухом по просуванню прав людини.

Можливість обмеження повноважень в порівнянні з національними установами з прав людини.

Можлива недостатність необхідних ресурсів.

Світовий досвід діяльності дитячих омбудсманів повинен підштовхнути наше суспільство до думки про необхідність його запровадження і в Україні. Основними критеріями доцільності його запровадження повинні бути його здатність впливати на поліпшення життя дітей та той фактор, що існуюча в країні система органів опіки та піклування не гарантує належного забезпечення прав дітей перш за все тому, що виконання функцій захисту прав неповнолітніх доручається, як правило, відомчим структурам, обсяги роботи яких достатньо великі і вони неспроможні ефективно охороняти права дітей. Повинен бути вагомий спеціалізований інститут із захисту прав дітей. Його формування – це проблема, яка вимагає уваги всіх гілок влади, всього суспільства.

Ю. М. Перерва, викладач каф.
конституційного і міжнародного
права навчально-наукового
інституту права, економіки та
соціології Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ПОРЯДКУ РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ПРО ВИЗНАННЯ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМ ЗАКОНУ

Забезпечення прав, свобод та обов'язків людини і громадянина багато в чому залежить від правильної організації роботи Конституційного Суду України. На сьогодні однією з основних проблем конституційної юриспруденції є механізм реалізація рішень Конституційного Суду України щодо визнання неконституційними закону або окремої його частини.

Як справедливо відзначається у спеціальній літературі, в Україні до теперішнього часу не відпрацьовано чіткий механізм втілення в життя таких рішень Конституційного Суду України, у зв'язку з чим вони іноді

не виконуються або їх виконання затримується. Пояснити це можна тим, що Конституційний Суд, згідно з принципом поділу влад, не може законодавствувати, тому виконання рішень багато в чому залежить від взаємодії Конституційного Суду і суб'єктів права законодавчої ініціативи.

Виходом із ситуації, що склалася щодо реалізації рішень Конституційного Суду України у вітчизняному законотворенні, на наш погляд, є формування та закріплення особливої законодавчої процедури з виконання рішень єдиного органу конституційної юрисдикції.

Процедура виконання рішень Конституційного Суду має бути прискорена та скорочена, адже його рішення є остаточними і не можуть бути оскаржені, а не усунення колізії в законодавстві призводить до виникнення прогалин у ньому та порушує цілісність його структури.

З метою скорочення процедури виконання рішень Конституційного Суду України про визнання неконституційним закону або його частини пропонується право законодавчої ініціативи із цих питань покласти лише на одного суб'єкта законодавчої ініціативи, а саме на Президента України, що повністю відповідає його статусу як гаранта дотримання Конституції України (ст.102 Конституції України). Для цього копія рішення про визнання неконституційним закону або його частини повинна надсилатися наступного робочого дня після його офіційного оприлюднення, крім інших суб'єктів, зазначених у ст. 70 Закону України „Про Конституційний Суд України”, також і Президентів України.

Для прискорення виконання рішень Конституційного Суду України необхідно встановити чіткий строк з дати отримання рішення, протягом якого Президент України зобов'язаний вийти із законодавчою ініціативою до парламенту, зазначивши при цьому, що інший строк може бути визначений у самому рішенні; законопроекти мають визнаватися Президентом як невідкладні (ст.96 Тимчасового регламенту Верховної Ради України) та розглядатися Верховною Радою України позачергово.

Що стосується стадії розгляду у Верховній Раді України законопроектів щодо приведення законів або окремих їхніх положень у відповідність із Конституцією України, то процедуру трьох читань необхідно спростити. Так, слід переходити до остаточного прийняття законопроекту відразу після першого читання.

Крім того, хотілося б звернути увагу на процедуру обговорення зазначених законопроектів на засіданні Верховної Ради України. Враховуючи, що рішення припиняють дію неконституційних положень, Верховна Рада України повинна оперативного на них реагувати. У зв'язку з чим, пропонується для обговорення таких законопроектів у Регламенті Верховної Ради України встановити особливу процедуру „голосування без обговорення”. Вона має включати виступ голови або

представника від головного комітету – 5 хв., після чого головуючий повинен оголосити про перехід до голосування.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що запропоновані зміни в процедурі втілення в життя рішень Конституційного Суду України про визнання неконституційними закону або окремої його частини, у разі закріплення їх на законодавчому рівні, сприятимуть неухильному та своєчасному виконанню таких рішень. Це слугуватиме запорукою ідентифікації України як правової та демократичної держави, що дотримується у взаємостосунках між владою і людиною задекларованого в Конституції України принципу верховенства права, який є домінуючою цінністю сучасного цивілізаційного процесу.

Ю. В. Рудяшко, здобувач
*Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ПРО ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ

На зламі століть Україна стикнулася із серйозними загрозами у багатьох сферах життя суспільства. Центральним і найбільш проблемним напрямком у забезпеченні загальнонаціональної безпеки є формування безпечного середовища для реалізації прав і свобод людини і громадянина. Сьогодні до традиційних загроз людині (природні й техногенні катастрофи, злочинність тощо) додалися нові: масове знедолення населення та його поляризація за майновим критерієм, негативні демографічні тенденції, підвищення рівня смертності серед працездатного населення, особливо серед чоловіків. За даних умов на перший план виходять соціально-економічні аспекти безпеки людини, що покладають на будь-яку державу, а тим більш державу соціальну і правову, обов'язок забезпечення соціально-економічних прав своїх громадян.

У сучасній науковій літературі під безпекою особи прийнято розуміти: 1) захищеність умов, що забезпечують реалізацію прав і свобод особи, можливості для її саморозвитку; 2) стан захищеності особи від факторів небезпеки на рівні її особистих інтересів і потреб; 3) соціальну захищеність людини, що забезпечує збереженість самої людини і його окремих життєво важливих функцій згідно з можливостями суспільства.

Забезпечення безпеки особи, у тому числі реальне забезпечення прав і свобод громадян, духовного та інтелектуального розвитку, гідного й гарантованого державою мінімуму умов існування, належить до життєво важливих інтересів держави. Ні міжнародна, ні національна безпека не є можливими, якщо не забезпечена безпека особи. Важливою складовою безпеки особи є економічна безпека як стан захищено-

сті особи у зв'язку зі вступом її у сферу економічних відносин. Вона покликана забезпечити виживання людини, її адаптацію до існуючої системи суспільного виробництва та розвиток в історичній динаміці.

Безпека особи невід'ємна від соціально-економічних умов, що забезпечують гідне проживання, добробут і свободу. Такого роду уявлення ми знаходимо у масі документів ООН та інших міжнародних організацій, а також численних західних публікаціях, що так чи інакше зачіпають тему прав і свобод людини. Синтезуючи положення названих джерел, скажемо, що характерним висновком для них є думка про те, що концепція безпеки особи має включати в себе наступні компоненти:

1. Потрібне дедалі більше співробітництво на міжнародному рівні держав, міжнародних урядових і неурядових організацій, органів місцевого самоврядування, громадських рухів, груп громадян, незалежних експертів з метою заохочення і розвитку всього комплексу прав громадян.

2. Слід створити механізм для нейтралізації потенційних загроз, що підривають формування вільної й гідної особи.

3. Доцільно створити умови для розширення можливостей і вибору прав та свобод людини

Наприкінці ХХ ст. концепція безпеки особи була визнана на національному рівні. Її положення включили до своїх офіційних доктрин чимало країн (Канада, Норвегія, Японія та ін.). Генеральний секретар ООН Кофі Аннан відзначав, що концепція безпеки особи гармонійно вписується у програму миру, безпеки і розвитку. „Безпека особи в широкому сенсі, – заявляв К. Аннан, – значно ширша, ніж номінальна відсутність збройних конфліктів. Три напрямки, а саме захист від злиднів, захист від страху і право майбутніх поколінь успадкувати екологічно чисту планету – являють собою взаємопов'язані складові безпеки особи, а отже й національної безпеки”.

Безпека особи – це можливість доступу до різних видів благ і можливість вибору при реалізації своїх потреб та інтересів, а також упевненість у тому, що ці можливості існуватимуть і в подальшому. Загроза безпеці людини – позбавлення її даних можливостей у різних формах прояву і способах дії. Так, низька якість життя людини, що характеризується як бідність чи відсутність статку, визначається не кількістю благ, а можливістю людей отримати доступ до цих благ. Позбавлення такого доступу внаслідок безробіття, приватної власності, глобалізації як формування анклавної конкурентоспроможної економіки окремих регіонів світу робить людину заручником власних щоденних матеріальних мрій і дій, що призводить до деградації його духовної сфери, до деградації особистості.

Підкорення окремої людини суспільним інтересам з необхідністю

впливає з наявного рівня розвитку виробничих сил суспільства, що вимагають колективних зусиль щодо забезпечення як простого, так і розширеного відтворення суспільства і людини. При цьому нижня межа його стійкості – можливість простого відтворення населення за відсутності зовнішньої загрози. Таке відтворення включає в себе: а) фізичне відтворення людини (дітонародження, відновлення життєвих сил через охорону здоров'я, забезпечення матеріальних умов життя), б) відтворення людини як виробничої сили суспільства і носія певних економічних відносин, в) відтворення соціального суб'єкта через завоювання продуктів певної культури і цивілізації. Усі три аспекти відтворення населення відображають змістовну сторону безпеки кожної людини і потребують відповідного економічного базису та його належного правового оформлення.

Конституційно-правовими засадами економічної безпеки особи в сучасних умовах, на наш погляд, мають бути підтримка і розвиток малого та середнього підприємництва, рівний захист приватної власності, повноцінна реалізація і захист права на отримання і збереження житла, повернення виробничій праці функції джерела фінансового забезпечення людини тощо. Досягнення економічної безпеки особи потребує організації процесів перерозподілу прибутків на справедливих засадах, що дозволяють забезпечити безпеку особи через задоволення її суспільних інтересів. Усі ці засади відображені у конституційних приписах про соціальну функцію власності та право кожного на достатній життєвий рівень. Однак вони повинні отримати деталізацію і продовження у чинному законодавстві, у тому числі у Законі „Про основи національної безпеки України”. Метою наукового юридичного аналізу в даній сфері має стати не лише власне формування адекватної політики забезпечення економічної безпеки України, а й здійснення комплексної оцінки ефективності економічної стратегії держави, рамковим критерієм якої є стан економічної безпеки на національному, регіональному, місцевому та індивідуальному рівнях.

*А. Є. Стрекалов, старший викладач
кафедри правознавства
Східноукраїнського національного
університету ім. Володимира Даля*

ЦІЛІ ОБМЕЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ І КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Ефективне забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина нерозривно пов'язане з необхідністю певних обмежень в їх реаліза-

ції. Звернення до міжнародно-правових актів, які передбачають цілі таких обмежень, свідчить про наявність у них норм, які хоч і є багато в чому близькими за змістом, але не повністю співпадають за буквальними формулюваннями. Так, у Загальній декларації прав людини (п.2 ст.29) закріплено, що „при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина має піддаватися тільки таким обмеженням, котрі встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав інших та задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та спільного добробуту в демократичному суспільстві”. Цілі, що містяться в інших міжнародно-правових актах (ст. 4, 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права; ст. 12, 18, 19, 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права; ст. 8-11 Європейської конвенції про права людини) можна умовно розподілити на три групи:

1. загальні – зустрічаються у тій чи іншій редакції в усіх названих документах: інтереси державної (національної) безпеки, громадського добробуту, громадської безпеки та громадського порядку (або попередження безпорядків чи злочинів), моралі (моральності), здоров'я, додержання прав і свобод інших осіб;

2. спеціальні – містяться принаймні в кількох міжнародно-правових документах, наприклад закріплена Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (п.3 ст.19) та Європейською конвенцією про захист прав та основних свобод (п.2 ст.10) специфічна мета у вигляді захисту репутації інших осіб (в частині обмеження права на свободу висловлення думки);

3. особливі – додаткові (спеціальні) порівняно з Декларацією й Пактами цілі, що зустрічаються лише в окремих міжнародно-правових актах; прикладом такого роду можуть слугувати деякі цілі, передбачені Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод: а) інтереси економічного добробуту країни (в частині обмеження права на повагу приватного й сімейного життя, житла і кореспонденції); б) охорона територіальної цілісності; захист репутації інших осіб; попередження розголошення конфіденційної інформації; забезпечення авторитету й неупередженості правосуддя (в частині обмеження права на свободу висловлення своєї думки); в) громадський спокій (в частині обмеження права на свободу думки, совісті та релігії).

Конституція України, як і переважна більшість зарубіжних конституцій, не містить єдиного переліку цілей обмеження основних прав і свобод; такі цілі формулюються щодо кожного права чи свободи окремо. Стаття 64 в частині першій містить тільки застереження, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених самою Конституцією, а в час-

тині другій – наводить перелік тих прав і свобод, які взагалі не підлягають жодним обмеженням. До того ж частина друга статті 24 забороняє будь-які обмеження дискримінаційного характеру (за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі тощо). За даних умов з'ясування усіх можливих цілей обмеження основних прав і свобод за Основним Законом нашої держави вимагає аналізу всього нормативного масиву другого розділу названого документу. Проведений нами аналіз відповідних статей чинної Конституції дав змогу виокремити наступні види цілей обмеження основних прав і свобод в Україні:

- запобігання злочинів (ч.3 ст.29, ст.31, ч.3 ст.34, ч.2 ст.39);
- припинення злочину (ч.3 ст.29);
- врятування життя людей та майна, безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (ч.2 ст.30);
- з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи (ст.31);
- інтереси національної безпеки (ч.2 ст.32, ч.3 ст.34, ч.2 ст.39, ч.2 ст.44);
- інтереси економічного добробуту (ч.2 ст.32);
- забезпечення прав і свобод людини (ч.2 ст.32, ч.3 ст.34, ч.2 ст.35, ч.2 ст.39, ч.2 ст.44);
- забезпечення територіальної цілісності (ч.3 ст.34);
- забезпечення громадського порядку (ч.3 ст.34, ч.2 ст.35, ч.2 ст.39);
- запобігання заворушенням (ч.3 ст.34, ч.2 ст.39);
- охорона здоров'я населення (ч.3 ст.34, ч.2 ст.35, ч.2 ст.39, ч.2 ст.44);
- захист репутації інших людей (ч.3 ст.34);
- захист запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно (ч.3 ст.34);
- підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ч.3 ст.34);
- захист моральності населення (ч.2 ст.35).

Порівняння наведених вище норм міжнародного права і Конституції України дозволяє стверджувати, що вони за своєю сутністю принципово співпадають. Більше того, самі формулювання можливих обмежень в Основному Законі 1996 р. максимально наближені до тих, що використовуються в міжнародно-правових актах, аби уникнути певних непорозумінь і колізій у правозастосовчій практиці. Головним орієнтиром для вітчизняного законодавця, як видно, стала Європейська конвенція про захист прав та основних свобод. При цьому норма про захист прав і законних інтересів інших осіб кореспондує з редакцією частини першої ст. 68 Конституції України, згідно з якою кожен зобов'язаний не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Поряд із тим, враховуючи певну відмінність переліку й формулювань цілей припустимих обмежень основних прав і свобод, яка спостері-

гається в найважливіших міжнародно-правових актах в галузі прав людини, вбачається доцільним вироблення єдиного розуміння таких цілей в якості обов'язкового до виконання стандарту. Зрозуміло, що дана пропозиція навряд чи може бути реалізована в найближчій перспективі, проте організація такого процесу (на першому етапі, принаймні, на рівні наукової дискусії) з метою вироблення методологічно правильних і спільних підходів до вирішення цього завдання уявляється доцільною й актуальною. Важливість розгляду цього питання підвищується, проміж іншого, й тим, що згідно зі ст. 18 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод обмеження, що допускаються в Конвенції стосовно зазначених у ній прав і свобод, не повинні застосовуватися для інших цілей, аніж ті, для яких вони були передбачені.

Г. Г. Танаджі, аспірант
*Маріупольського державного
гуманітарного університету*

РОЛЬ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ОСОБИСТОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Є загальновідомим, що права людини на сучасному етапі розвитку міжнародної спільноти та правової демократичної державності виступають у якості своєрідного «лакмусового» паперу, який визначає рівень гуманітарного потенціалу, причому, як всього міжнародного співтовариства держав, так й конкретної держави. Виходячи саме з цього, права людини стають однією з ключових і домінуючих наукових проблем, які вивчаються з самих широких та різноманітних позицій – як філософсько-гуманістичних, так й суто прагматичних - сутності та функціональної характеристики феномену публічної влади, реалізації різних її рівнів – державної та самоврядної (муніципальної) на теренах держави; принципів побудови та трансформації політичної та правової системи; формування і реалізації соціально-економічної та культурної політики; вивіреної боротьби з екологічними загрозами, злочинністю тощо. Звідсіля, у прагматичному аспекті, сьогодні проблематика прав людини, фактично виступає у якості гуманістичної парадигми розвитку демократичної державності та є телеологічною домінуючою розвитку людської цивілізації, тобто мегатрендом світового розвитку.

Хоча права і свободи людини визнаються міжнародною спільнотою, свідоцтвом чого є їх закріплення в численних міжнародно-правових актах, все ж основним суб'єктом, який їх встановлює, визнає, легалізує, гарантує їх реалізацію, здійснює їх охорону та захист, виступає держава та її органи. Однак в процесі реалізації прав і свобод

людини виникає проблема простору та його рівня, в межах яких людина може фактично ними скористатися. У цьому сенсі виникає так званий локальний рівень функціонування соціуму та простір в межах якого існує та діє місцеве самоврядування.

Становлення та розвиток в державі реального інституту локальної демократії і повноцінної системи місцевого самоврядування нерозривно пов'язано з проблематикою прав і свобод людини. Бо саме локальна демократія створює найбільш оптимальні умови для продукування мешканцями – членами територіальних громад відповідних індивідуально-колективних інтересів щодо реалізації майже всього спектру прав людини і громадянина, що відбувається у сфері місцевого самоврядування на локальному рівні функціонування соціуму. Як зазначає М.Ю. Каверзін, саме інститут місцевого самоврядування відіграє значну роль в поєднанні в єдине ціле інтересів держави, суспільства та особистості, оскільки головний сенс та сутність місцевого самоврядування полягають у тому, щоб на рівні кожної окремо взятої особистості, здійснювати гармонізацію прав та свобод людини і громадянина з інтересами держави та суспільства. Саме така спрямованість місцевого самоврядування відповідає ідеям сучасної демократичної правової соціальної держави, вищою цінністю якої є людина, її права та свободи.

Саме з принципу існування та локальної реалізації прав і свобод людини впливає інституціоналізація феномену «муніципальних прав особистості». В основу визначення такого феномену М.О. Баймуратовим було вперше покладено такі аргументи: а) практично всі життєві інтереси та устремління людина реалізує саме на локальному рівні функціонування соціуму в якості члена територіальної громади (за винятком прав на громадянство, на власність, обов'язків щодо воєнної служби тощо, де вона вступає в прямий контакт з державою); б) саме на локальному рівні функціонування соціуму людина індивідуально чи разом з іншими в рамках територіальної громади продукує так звані локальні інтереси, що торкаються широкого розмаїття індивідуальних та групових, колективних прав і свобод, та знаходять своє відображення і виступають саме як права і свободи людини, що вона потребує і здійснює в різних сферах життєдіяльності чи особисто, чи разом з іншими мешканцями відповідної території держави.

Дійсно, феномен «муніципальних прав особистості» найбільш ре-
льефно проявляється та знаходить свою апробацію саме на локальному
рівні – у межах місцевого самоврядування, де особистість об'єктивно
функціонує в обов'язковому порядку, бо на теренах держави немає
людини, яка б не була б членом якоїсь територіальної спільноти. Звід-
сіля актуалізується роль та значення місцевого самоврядування та фе-

номену «муніципальних прав особистості» в реалізації прав людини.

Онтологічними засадами визначення та виділення в системі прав та свобод людини і громадянина групи муніципальних прав особистості, є проведення системного порівняльного аналізу між конституційно-правовим статусом людини і громадянина та правовим статусом особи у місцевому самоврядуванні, який демонструє, що на відповідній стадії правової реалізації загальний конституційно-правовий статус трансформується у правовий статус особи, як первинного індивідуального суб'єкта місцевого самоврядування, коли конституційні права і свободи людини і громадянина, модифікуються на локальному рівні існування соціуму та проявляються у якості прав особистості у сфері місцевого самоврядування.

На наш погляд, різниця цих двох статусів особи полягає у відмінностях публічно-правового зв'язку людини з владою, державою, суспільством або іншим суб'єктом суспільних відносин у які вона вступає, територіальними межами прояву її життєво важливих функцій, джерелом прав та свобод, які обумовлюють ці статуси тощо.

Актуалізація проблематики муніципальних прав особистості для України визначається низкою факторів. По-перше, до них треба віднести визнання, легалізацію, легітимацію, конституційну та законодавчу регламентацію самого інституту місцевого самоврядування у якості суттєвого демократичного феномену, причому в державі, яка ще недавно була частиною великої тоталітарної держави.

По-друге, саме місцеве самоврядування стало могутнім фактором державотворення та свідомством затвердженням в Україні демократичних засад суспільного та державного життя, важливим фактором становлення та функціонування конституційного ладу, поява якого співпало, а потім й напряду сприяло зростанню на тлі демократичних перетворень соціальної, зокрема й політичної активності населення відповідних територій держави.

По-третє, перехід України до ринкових відносин, що визвав могутні трансформаційні процеси та роздержавлення економічної системи, обумовив інституційне зростання та широке використання можливостей феномену «автономії волі індивіда», яке супроводжувалось зростанням та перманентними проявами особистої свободи та творчої ініціативи людей, що були конституційно і законодавчо визнані та гарантовані. В результаті активізації та природного педалювання, внаслідок могутньої інтенсифікації демократизації суспільства, зазначених соціополітичних та соціокультурних процесів, були об'єктивно посилені почуття особистої відповідальності та усвідомленого відношення людини до результатів своєї діяльності, того, що вона є господарем своєї

долі та творцем особистого щастя. Це посилює відповідні інтенції поведінки людини відносно моделювання своєї поведінки в рамках макро- (в межах держави) та мікросоціуму (в межах мікрорішення - територіальної громади). Результатом останнього стала суттєва модифікація та зміна телеологічного наповнення правового статусу та правового модулю особистості (від системи координат «держава» - «людина», до системи координат «людина» - «місцеве самоврядування» - «держава»), що призвело до об'єктивного зниження декларативного потенціалу конституційно-правового статусу людини і громадянина та його зростання і наповнення активним функціонально-екзистенціальним змістом.

По-четверте, сучасний етап розвитку державності, який напряму пов'язаний з магістральними та перманентними процесами формування інститутів громадянського суспільства і реалізацією на практиці політико-правового та соціально-економічного феномену соціальної держави, як важливіших суспільно-правових домінант, концептів, пріоритетів, “вимірів” сучасного соціального розвитку, в якості таких визнає локальну демократію, як простір в якому відбувається фактична життєдіяльність людини та проявляються всі її життєві потреби та устремління. Слід зазначити, що саме в таких умовах формуються реальні соціальні та державно-правові механізми захисту прав людини, що є запорукою створення відповідного соціального середовища – простору вільного від права (правовільного простору), де людина, а в нашому випадку мешканець відповідної території держави – член територіальної громади, може самостійно модифікувати алгоритм своєї поведінки та здійснювати конкретні дії. Тобто саме на рівні місцевого самоврядування, його інститутів, проявляються складні різноманітні елементи соціального механізму, спрямованого на здійснення реальної можливості самим громадянам брати активну участь у реалізації, забезпеченні та самозахисті своїх прав та свобод, у тому числі і через інститути місцевого самоврядування.

*К. В. Удовенко, ад'юнкт Донецького
юридичного інституту Луганського
державного університету
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*

ПРАВОЗАХИСНЕ ЗНАЧЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ

Розвиток демократичного суспільства та ринкових відносин обумовлює перегляд існуючої системи розподілу управлінських функцій у сфері публічного програмування не тільки в рамках системи державного управління, але й між структурними елементами державної влади, міс-

цевого самоврядування та громадянського суспільства. При цьому має бути урахованим специфічне становище муніципальних програм, які водночас є предметом конституційно-правових, муніципальних, фінансових, зокрема, бюджетних, адміністративних, контрольних та правоохоронних правовідносин та невід'ємною частиною господарчих систем. Водночас доцільність запровадження інституту муніципальних програм у відповідні галузі правової системи України вимагає від нас спочатку визначитися із роллю та завданнями таких програм в муніципальній управлінській діяльності, зокрема у сфері захисту прав людини.

Значення та ступінь ефективності впливу муніципального планування та програмування на забезпечення прав осіб, що мешкають на відповідній території потребує окремих, комплексних, наукових досліджень. Ці аспекти, на нашу думку, потребують на додаткову правову регламентацію як у законодавстві України, (зокрема, через доповнення до Законів „Про державні цільові програми”, „Про місцеве самоврядування” та ін.). Водночас особливе значення має статутне регулювання вказаних процесів на рівні територіальної громади. Зауважимо, що проблема програмних заходів, спрямованих на захист прав людини, є досить складною та обумовлена недоліками системи адміністративно-територіального поділу та державного управління на місцях. Слід сподіватися, що наступні реформи в цієї галузі дозволять підвищити ініціативність відповідних суб'єктів та ефективність програм, що розробляються та ухвалюються ними.

Крім того, існує проблема визначення співвідношення усталених категорій муніципального управління та муніципального менеджменту. Саме аналіз наведених позицій дозволить нам прийти до висновків щодо доцільності, обсягу та форм залучення програм в муніципальному управлінні. Слід зазначити, що, крім проектування, програмна діяльність є також тісно пов'язаною з категорією планування. При цьому проблеми муніципального програмування, планування та проектування є тісно пов'язаними не лише із категоріями соціального та економічного розвитку, але й мають пряме відношення до проблем гуманітарної сфери, зокрема, правозахисного напрямку.

Сучасні автори з аналогічного приводу зазначають, що специфіка та переваги програмного підходу в управлінні полягає у тому, що об'єкт планування тут не ототожнюється з яким-небудь елементом організаційної структури управління, програмний підхід є міжгалузевим, позавідомчим, тому дозволяє при підготовці планових рішень враховувати такі важливі взаємозв'язки, які при галузевому підході не враховуються або можуть бути врахованими лише частково. Це дозволяє ефективно залучати програмні заходи у розвиток механізмів прав людини саме виходячи з їх економічної, організаційної та загаль-

но соціальної значущості Сучасні вітчизняні дослідники визнають, що у перехідний період управління комплексним розвитком територій місцеві органи самоврядування повинні застосовувати програмно-цільовий метод, який, в умовах формування ринкових відносин, має важливе значення для комплексної реалізації невідкладних регіональних завдань, зокрема у сфері правозахисту.

Незважаючи на те, що категорії програм, програмного управління та програмного планування широко вживаються у відповідних сферах соціальних наук, їх значення у правозахисній діяльності залишається недостатньо дослідженим. Це надає можливість у наступному обґрунтувати доцільність та необхідність існування інституту програм в муніципальному праві, оскільки відповідні правові норми мають регламентувати витребувані практикою організаційно-управлінські муніципальні відносини. Водночас слід визнати, що у зазначених теоріях управління та менеджменту досі відсутня єдина точка зору щодо взаємозв'язку та розподілу категорій програмування, планування та проектування, співвіднесення понять стратегії, програми та розвитку.

Муніципальну програму можна визначити, як розроблений та ухвалений у встановленому порядку на визначений термін програмний документ, спрямований на забезпечення прав та законних інтересів громадян, територіальних громад їх окремих части або об'єднань, який містить нормативні й індивідуально-правові приписи, та діє в рамках конкретної адміністративно-територіальної одиниці (одиниць). Крім того, слід прийти до висновку, що інститут муніципальних програм в Україні переживає період динамічного розвитку. Позитивні зрушення, які в останній період відбуваються у площині наведених аспектів дозволяють очкувати на вдосконалення законодавства в сфері муніципального програмування та накопичення відповідної управлінської практики. Це, безумовно, має привести до більш широкого залучення програмно-управлінських заходів до правозахисної діяльності на муніципальному рівні.

*И. В. Федоров, аспирант
Мариупольского государственного
гуманитарного университета*

РОЛЬ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В СТАНОВЛЕНИИ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ГРОМАДЕ

Становление и развитие в Украине структурированной и институционализированной системы локальной демократии в условиях независимого государства, является одним из важнейших социально-политических

и правовых факторов совершенствования демократической государственности, приближения публичной власти к гражданам, важным средством формирования компетенции территориальных громад и сформированных ими органов местного самоуправления (далее – ОМСУ). Однако местное самоуправление (далее – МСУ) выступает не только существенным фактором социально-экономического развития территории, влияющим на становление и укрепления местного хозяйства, но в сфере его ведения находится важнейшая сфера государственной социальной политики – социальная работа, влияющая на благосостояние и нормальное стабильное существование целых категорий местных жителей.

Возникновение системы социальной работы на уровне территориального коллектива напрямую связано с функционированием такого важного элемента демократической государственности, как социальное государство с его социально ориентированным рыночным хозяйством, которое способно создать условия для реализации экономических, социальных и культурных прав человека, гарантировать социальную справедливость и социальную безопасность личности, установить социальное согласие в обществе. Онтологическое значение социального государства для социальной работы на исследуемом уровне состоит в том, что реализация его признаков на практике создает стройную систему координат, дающую возможность выявить гносеологический и аксиологический потенциал социальной работы для позитивного и стабильного функционирования самой территориальной громады и ее членов.

К признакам социального государства относятся следующие: а) наличие правового государства и развитого гражданского общества как условия его функционирования; б) наличие экономической основы – социально ориентированного рыночного хозяйства; в) наличие юридической основы – социального законодательства и осуществление на его основе социальной политики; г) гарантирование реализации экономических, социальных и культурных прав человека, обеспечение достоинства личности; д) гарантирование социальной безопасности личности, способной самостоятельно обеспечивать необходимый (достаточный) уровень материального благосостояния для себя и членов своей семьи (профессиональное обучение, переквалификация, равенство стартовых возможностей для молодежи); е) оказание государством социальной помощи гражданам на уровне прожиточного минимума, которые не способны нести ответственность за свое благосостояние – социально ранимым слоям населения: старым, нетрудоспособным (больным), безработным по независящим от них причинам; ж) проведение социальной политики государства, направленной на укрепление социальной справедливости и социального согласия в обществе.

ве, сведения до минимума чрезмерного имущественного расслоения населения, формирование «среднего класса».

Представляется, что интерпретация указанных признаков социального государства в контексте их функциональной наполняющей и составляющей на локальный уровень, придает им характер функций социального государства. Это фактически подтверждается действиями государственной власти. Так, идея об ориентации Украины на социальное государство содержится в Конституционном договоре между Верховной Радой Украины и Президентом Украины «Об основных началах организации и функционирования государственной власти и местного самоуправления на период до принятия Конституции Украины» от 8 июня 1995 г. А четкое текстуальное закрепление статуса Украины, как социального государства содержится в ст. 1 Конституции Украины 1996 г.

Приведенные нормативно-конституционные основы сугубо априорного существования и функционирования социального государства, объективно определяют роль и значение ОМСУ по его фактическому созданию на локальном уровне социума. Ведь даже простое, а тем более, системное транспонирование признаков-функций социального государства, применительно к процессам функционирования территориальных коллективов, приводит именно к такому уровню социума, на котором проявляется и функционирует ввне социальное государство, что свидетельствует о серьезной иницирующей, организующей, регулирующей, исполнительной и контрольной функциях ОМСУ по созданию системы социальной работы среди членов соответствующей территориальной громады.

Становление такого направления деятельности ОМСУ, является свидетельством того, что в процессе социального обновления государства и общества проявляется объективная тенденция к децентрализации государственной власти, находящая свое выражение в возрастании роли и значения территориальных коллективов, в рамках которых ОМСУ осуществляют управленческие функции в определенных сферах жизнедеятельности. На местном уровне такой процесс самоорганизации и управления состоит в формировании двух институциональных составляющих управленческой деятельности: 1) предметов ведения ОМСУ в определенной сфере общественной жизни, что предшествует формированию профильной компетенции в исследуемой сфере; 2) внутренних структур муниципального организма, которые предназначены для решения стоящих перед ним задач в данных конкретных условиях, а также модификации этих структур, если изменяются временные или предметные задачи или условия их решения.

Указанные тенденции весьма чутко реагируют на любые измене-

ния в социальной среде, формируемой территориальными коллективами. К таким новациям относится институционализация, статутарное функционирование и модификация локального комплекса социальной работы, осуществляемого в территориальной громаде. Аксиологическое значение и выявление экзистенциального потенциала такой системы вытекает из дефинитивного определения социальной работы. Впервые понятие «социальная работа» было предложено С. Паттенем в 1900 г., применительно к деятельности добровольных помощников в сеттльменте (поселении). В настоящее время его семантическое значение значительно расширилось и не имеет однозначной интерпретации, поскольку это связано с различными стратегиями оказания поддержки нуждающимся людям. В зависимости от узкого или широкого понимания социальной работы намечаются границы предметной познавательной области, которая во многих странах мира определяется по-разному, что, естественно, является следствием национальных и культурных традиций.

В научной литературе понятие «социальная работа» определяется как профессиональная деятельность по оказанию помощи отдельным лицам, группам или общностям (коллективам) для усиления или восстановления их способности социального функционирования и создания общественных условий, способствующих реализации этой цели. В широком аспекте она понимается в качестве целенаправленной деятельности управомоченных и компетентных субъектов, которая способствует общественным новациям, решению проблем человеческих взаимоотношений, содействует укреплению способностей к самостоятельному функционированию людей в обществе, в целях повышения уровня их благополучия. Используя теории поведения человека и общественных систем, социальная работа возникает там, где происходит взаимодействие человека и его окружения. Особое внимание следует обратить на сугубо локальный характер социальной работы, на ее проведение в соответствии с социологическими и психологическими установками теорий малых и средних групп, к которым и относятся территориальные громады, функционирующие на практике, скорее, не в виде некоего идеального мегаколлектива, а в виде мезо- и микроколлективов жителей, проживающих на определенной территории, управляемой соответствующим ОМСУ.

Отсюда, ОМСУ на локальном уровне социума посредством социальной работы и построения ее системы, осуществляют социальное администрирование, направленное на улучшение среды обитания клиента, а именно: а) содействие и создание нормальных условий жизни человека в локальной общности; б) предотвращение социально-политических и национально-этнических конфликтов; в) выявление категорий граждан, нуждающихся в помощи; г) освоение профильных

источников финансирования.

СЕКЦІЯ II
**ПРОБЛЕМИ ДОДЕРЖАННЯ
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ
ЩОДО ПРАВ ЛЮДИНИ**

*Б. В. Бабін, канд. юрид. наук, доц.
Одеської національної
морської академії*

**РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ПРОГРАМ У МІЖНАРОДНО-
ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМАХ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Сьогодні однією з конструктивних та демократичних організаційних форм реалізації прав людини у правовій державі є розроблення спеціальних програм, що повинні поєднувати загальносоціальні і спеціальні заходи. Таку управлінську програму – можна визначити, як цілеспрямований, єдиний за задумом, обґрунтований, ресурсозабезпечений, реальний, конкретний комплекс заходів у сфері реалізації прав людини, їх захисту та моніторингу, що приймається національними та міжнародними установами та фінансується як з публічних, так і з інших джерел. Зазначимо, що відповідна проблема має національний та міжнародний компоненти. Національна складова, виходячи з формально-правових позицій, має певну статусну та процесуальну визначеність та складається з спеціальних законів у сфері публічно-правового планування й програмування, державних, відомчих, регіональних та місцевих програм у сфері правозахисту.

Ситуація з міжнародною складовою є дещо іншою, оскільки є проблемним питанням співвідношення реалізації прав людини та об'єкта регулювання міжнародного права, водночас відповідні джерела мають цікаву специфіку. Можна виділити декілька міждержавних систем, нормативні акти та стандарти яких у сфері забезпечення прав людини є актуальним для нашої держави, це ОБСЄ, Рада Європи, Європейський Союз та СНД. Зауважимо, що усі ці міжнародні утворення ухвалюють програмні документи з правозахисним змістом. Слід визнати, що питання класифікації та визначення юридичної сили таких актів є дуже складним та не має однозначного вирішення в рамках класичної теорії джерел міжнародного права.

Зазначимо, що розуміння природи та специфіки актів, ухвалених міжнародними організаціями та їх структурними підрозділами розвивається в науці міжнародного права паралельно із зростанням значення та ускладненням структури та функцій міжнародних, зокрема, європейських структур, нівелюванням різниці у статусі між конфедератив-

ними утвореннями та міжнародними об'єднаннями, визнанням статусу суб'єкта міжнародного права за неурядовими організаціями та фізичними особами. Отже, в сфері визначення статусу та ролі міжнародних програмних актів, які мають правоохоронний зміст, практика значно випереджає теорію. Втім, відповідні міжнародні джерела можна класифікувати на загальні (ухвалюються для усіх членів міждержавного об'єднання); субрегіональні; конкретизовані та двосторонні.

В цьому контексті можна згадати, як приклад, Стратегію ОБСЄ по протидії загрозам безпеки та стабільності у XXI ст., ухвалену на XI зустрічі міністрів 1-2 грудня 2003 р., Програму виховання громадян в дусі демократії, яке базується на усвідомлення ними власних прав та обов'язків, ухвалену на 104-й сесії Комітету міністрів Ради Європи 6 травня 1999 р., План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ від 12 грудня 2001 р. тощо. Крім того, для програмного узгодження правової роботи в рамках міждержавних утворень можуть ухвалюватися модельні закони та кодекси.

Особливе значення для правоохоронної діяльності в Україні має План дій "Україна – Європейський Союз", ухвалений 12 лютого 2005 р. Зауважимо, що цей комплексний міжнародний програмний акт містить в собі певний перелік правозахисних заходів. Зазначимо, що міжнародне право не містить спеціальних вимог до порядку розроблення, ухвалення та виконання подібних міжнародних програмних документів, отже, порядок узгодження та реалізації, фінансування та контролю за виконанням для кожного програмного акта встановлюється *ad hoc*. Навіть ступінь обов'язковості цих програмних документів для сторін, які їх ухвалили часто залишається невизначеною.

Слід указати, що при підготовці й реалізації міждержавної правоохоронної програми можна виділити наступні етапи:

- відбір проблем для програмної розробки й ухвалення рішення про розробку проектів програм;
- ресурсне забезпечення програм із вказівкою розмірів і джерел фінансування, а також напрямків витрати коштів;
- розробка проектів програм; експертиза й оцінка проектів програм;
- узгодження й затвердження проектів програм;
- управління реалізацією програм і контроль за ходом їхнього виконання.

Учасниками програм можуть бути уряди держав-учасників, уповноважені ними органи державного управління (виконавчої влади), юридичні й фізичні особи, що беруть участь у фінансуванні програм.

Досі єдиним міждержавним утворенням, у якому є визначеними вказані аспекти для програмних актів, є СНД. Так, міжнародним регіональним правовим актом у цій сфері є Порядок розробки, реалізації й

фінансуванні міждержавних цільових програм СНД, ухвалений Радою глав урядів СНД 16 квітня 2004 р. у м. Чолпон-Ата (Казахстан). Цей Порядок визначає міждержавні цільові програми СНД як комплекс заходів, ув'язаних по ресурсах, виконавцям і строкам їхнього здійснення. Така програма може включати кілька підпрограм, спрямованих на рішення конкретних завдань у рамках програми. Розподіл програми на підпрограми здійснюється, виходячи з масштабності й складності розв'язуваних проблем, а також необхідності раціональної організації їхньої реалізації.

Таким чином, слід визнати, що сучасне становище з невизначеністю статусу міжнародних програм у сфері захисту прав людини, відсутністю усталеного порядку їх розроблення, узгодження, ухвалення, реалізації та імплементації може створити досить серйозні перешкоди у приведенні механізмів прavoзахисту в Україні до загальновизнаних європейських стандартів.

*А. В. Войціховський, канд. юрид.
наук, доцент каф. конституційного
та міжнародного права Харківського
національного університету
внутрішніх справ*

ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ МИРОТВОРЦІВ

Одним із пріоритетних питань при проведенні операцій по підтриманню або відновленню міжнародного миру і безпеки є захист миротворчого персоналу. Це завдання передбачає як забезпечення особистої безпеки, так і правовий захист миротворців.

До складу миротворчих місій, що направляються міжнародними організаціями, входять цивільний персонал, покликаний забезпечити виконання досить широких політичних і адміністративних функцій, контингент цивільної поліції для підтримання правопорядку, зміцнення або створення національної поліції, і військовий контингент, покликаний розвести протиборчі сторони, створити безпечні умови для місцевого цивільного населення, персоналу міжнародних організацій, а також вирішення деяких інших завдань.

Існує ряд міжнародно-правових документів, що гарантують безпеку й захист посадових осіб системи ООН. До них належать статті 100 і 105 Статуту ООН, Конвенція про привілеї й імунітети ООН, Конвенція про привілеї й імунітети спеціалізованих установ ООН, угоди про статус сил операцій ООН і про статус місії ООН між урядами країн перебування й Секретаріатом ООН, типові основні угоди про надання допомоги Програмі розвитку ООН, а також Конвенція про безпеку

персоналу ООН і пов'язаного з нею персоналу. Крім того, відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду (ст.8), нанесення ударів по персоналу, об'єктам і матеріалам, задіяним у наданні гуманітарної допомоги або місії по підтримці миру, розглядається як "військовий злочин", поки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти по міжнародному праву збройних конфліктів.

За загальним правилом, військові і цивільні службовці, що задіяні в миротворчих операціях, повинні мати міжнародну систему захисту від незаконного застосування сили й навмисного нападу на них. Саме на досягнення цих завдань спрямована прийнята в рамках ООН Конвенція про безпеку ООН і пов'язаного з нею персоналу від 9 грудня 1994 р.

Актуальність даної теми пояснюється тим, що жертвами збройних конфліктів все частіше стає й персонал миротворчих операцій. За період проведених більше 50-ти миротворчих операцій загинуло понад 2 тисяч чоловік з більш ніж 100 держав, у тому числі й України. Безпека миротворчого персоналу є однією з основних умов ефективного функціонування операцій ООН, і головну відповідальність за його захист відповідно до норм міжнародного права несуть уряди приймаючих держав і конфліктуючі сторони. У військових конфліктах все частіше гинуть співробітники міжнародних організацій і неурядових організацій, задіяні в гуманітарних операціях. З 1992 р. понад 200 цивільних співробітників померли внаслідок жорстоких дій, виконуючи свій обов'язок перед ООН. Сотні інших були взяті в заручники й постраждали в ході військових зіткнень. У зв'язку із цим виникла проблема юридичного захисту численних неурядових гуманітарних організацій. Пояснюється це тим, що Конвенція про безпеку ООН і пов'язаного з нею персоналу не застосовується до гуманітарних неурядових організацій, що не уклали з ООН або її спеціалізованими установами "угоди про здійснення співробітництва або партнерства", хоча вони також мають потребу в такому захисті.

Механізм захисту, передбачений Конвенцією 1994 р., на практиці застосовується не завжди, за що Конвенція неодноразово зазнавала критики. Причиною цього є те, що на інший персонал ООН, крім миротворців, конвенційний захист поширювався б у випадку виникнення ситуацій підвищеного ризику, про що повинне бути особливо оголошено Радою Безпеки або Генеральною Асамблеєю ООН. На практиці такого роду рішення ніколи не приймалися, відповідно значна група персоналу ООН залишалася поза захистом Конвенцією.

Зазначені недоліки повинен був виправити Факультативний протокол до Конвенції, що був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 8 грудня 2005 р. Протокол покликаний сприяти більш повному розкриттю потенціалу Конвенції шляхом розширення існуючої сфери захи-

сту персоналу ООН. Згідно Протоколу конвенційний захист поширюється на будь-який персонал, що бере участь в операціях ООН, включаючи надання гуманітарної, політичної допомоги, а також в операціях по ліквідації наслідків стихійного лиха. При цьому факультативний характер Протоколу залишає за державами право вибору: продовжувати застосовувати тільки Конвенцію або брати на себе додаткові зобов'язання по новому міжнародному договору.

Правовий статус військовослужбовців, що відряджаються державами для участі в миротворчих операціях, визначається залежно від того, у рамках якої міжнародної організації здійснюється миротворча діяльність (ООН, ЄС, СНД тощо), яке правове регулювання на цей рахунок існує у відповідній організації.

Окрім держави, що направляють свої миротворчі контингенти, самостійно укладають двосторонні угоди із приймаючою державою для закріплення певного обсягу правових гарантій (можливо, навіть більш широких, чим це передбачено рамковою угодою між Організацією й приймаючою державою) для персоналу своїх військових контингентів, що розташовуються на території цієї держави.

Правове оформлення миротворчої місії в конкретній державі починається з укладанням угоди про статус місії між ООН і цією державою. Відправною крапкою на переговорах служить типова Угода про статус сил миротворчих операцій ООН, що докладно розписує всі сфери діяльності місії, включаючи питання правового статусу учасників миротворчих операцій.

Типова угода передбачає два варіанти: перший використовується, якщо держава, з якою укладається угода, є учасником Конвенції про привілеї й імунітети ООН 1946 р. У цьому випадку застосовується норма, що фактично поширює на миротворців весь обсяг привілеїв і імунітетів, передбачених Конвенцією 1946 р.

Якщо ж приймаюча держава не є учасником Конвенції 1946 р., то привілеї й імунітети миротворців ООН докладно прописуються безпосередньо в самій угоді про статус місії.

М. І. Марчук, канд. юрид. наук,
доцент каф. конституційного та
міжнародного права Харківського
національного університету
внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Враховуючи наявність локальних конфліктів на території окремих

пострадянських і європейських країн, питання захисту цивільного населення від проявів військової агресії постає не лише актуальною, але й необхідною складовою сучасної міжнародної політики та права.

Не буде перебільшенням сказати, що закріплений в міжнародно-правових нормах обов'язок воюючих сторін розрізняти тих, хто бере безпосередню участь в озброєному конфлікті, і тих, хто не приймає такої участі, складає основний зміст, суть сучасного гуманітарного права.

Цивільні особи — це ті особи, що не входять до складу збройних сил. Виходячи з цього, цивільні особи не мають права брати участь у воєнних діях. Порушення цієї заборони тягне за собою втрату захисту.

Міжнародне право в умовах збройного конфлікту передбачає надання цивільному населенню як загального, так і спеціального правового захисту. Відмінність полягає в тому, що загальний захист надається всьому цивільному населенню незалежно від віку, статі, расової і національної приналежності, політичних або релігійних переконань.

Надання ж режиму спеціального захисту «пов'язано або з підвищеною уразливістю» певних категорій осіб (діти, жінки і так далі) в умовах збройного конфлікту, «або пояснюється їх особливою роллю в наданні допомоги цивільному населенню і забезпеченні його виживання в ході бойових дій (персонал медичних формувань і організацій цивільної оборони)».

Загальний захист цивільного населення і окремих цивільних осіб припускає, що ці особи за будь-яких обставин мають право на гуманне ставлення, на пошану до їх особи, честі, сімейних прав, релігійних переконань і обрядів, звичок і звичаїв (ст. 27 IV Женевської Конвенції 1949 р.). Сторони в конфлікті повинні виходити з неприпустимості вживання яких-небудь заходів, які можуть заподіяти фізичне страждання або привести до знищення осіб, які знаходяться під їх владою. У зв'язку з цим забороняються вбивства, тортури, тілесні покарання, каліцтва; медичні або наукові дослідження, не пов'язані з необхідністю лікування (ст. 32 IV Женевської Конвенції). Крім того, в ст.ст. 33, 34 Женевської конвенції міститься ряд правил, відповідно до яких забороняються: колективні покарання, терор, пограбування, репресалії, взяття заручників. Як метод ведення війни, абсолютно забороняється використовувати голод (ст. 54 Додаткового Протоколу I).

Загальний захист можна поділити на попередній (превентивний), безпосередній (під час проведення бойових операцій) та подальший.

До попереднього захисту слід віднести:

- створення «демлітаризованих зон»;
- уникнення розміщення військових об'єктів в густонаселених районах;
- завчасне попередження цивільного населення про напади, за винятком тих випадків, коли обставини цього не дозволяють;

- за наявності вибору між декількома військовими об'єктами для отримання рівноцінної військової переваги, слід обирати той об'єкт, напад на який створить найменшу небезпеку для життя цивільних осіб;
- упевнитися в тому, що об'єкти нападу не є ні цивільними особами, ні цивільними об'єктами і не підлягають особливому захисту;

Безпосередній захист включає:

- вживання запобіжних засобів при вибиранні засобів і методів нападу та захисту з тим, щоб уникнути випадкових втрат серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, в усякому разі звести їх до мінімуму;
- припинення нападу, якщо стає очевидним, що він викличе надмірні по відношенню до конкретної і прямої військової переваги, яку передбачається отримати, втрати серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдасть випадкового збитку цивільним об'єктам;

До подальшого захисту відносять:

- безпосередні операції щодо здійснення допомоги цивільному населенню (гуманітарна допомога);
- допомогу через служби цивільної оборони (оповіщення, евакуація, збирання поранених та померлих, перша допомога, боротьба з пожежами, та інші заходи, що дозволяють цивільному населенню пережити лихо війни).

Ми бачимо доцільним залучення для здійснення контрольних функцій щодо дотримання заходів попереднього та подальшого захисту миротворчих підрозділів (наприклад, ООН чи ЄС) та надання ними відповідних рекомендацій сторонам конфлікту.

Відмітна особливість норм, що визначають режим спеціального захисту, полягає в тому, що вони встановлюють, зокрема, додаткові заходи, направлені на забезпечення захисту цивільних осіб в умовах збройного конфлікту, і, як правило, детально регламентують порядок надання такого захисту і умови, при яких він перестає діяти. Наприклад, відповідно до ст. 77 Додаткового Протоколу I встановлюється спеціальний режим захисту для дітей: «Діти користуються особливою пошаною, і їм забезпечується захист від будь-якого роду посягань».

Крім того міжнародне право накладає на державу-окупанта деякі обов'язки щодо населення, яке потрапило під її владу. Вона зобов'язана:

- постачати на окуповану територію продукти харчування та медикаменти, якщо ресурсів окупованої території не вистачає;
- створити умови для функціонування системи охорони здоров'я;
- за допомогою місцевої влади продовжити роботу шкіл;
- забезпечувати законність та порядок на окупованій території.

Для забезпечення підтримання законності і порядку на окупованій території можуть використовуватися місцеві правоохоронні органи. При цьо-

му поліція окупованої держави не може бути використана для участі в воєнних діях та залучення населення до робіт, пов'язаних з військовими цілями.

Таким чином, захист цивільного населення під час збройних конфліктів є пріоритетним завданням не тільки миротворчих підрозділів, але й самих сторін конфлікту, які повинні забезпечити всебічний правовий захист гідності людини в екстремальних умовах війни.

*Л. В. Пастухова, канд. юрид.
наук, доц. каф. міжнародного
права Львівського національного
університету ім. Івана Франка*

РЕФОРМУВАННЯ ПРОЦЕДУР КОНТРОЛЮ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕХАНІЗМАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Із закріпленням у Статуті ООН принципу поваги до прав людини та прийняттям Загальної декларації прав людини, у міжнародному праві з'явилася нова галузь співробітництва – забезпечення прав людини. В результаті такого співробітництва держав та міжнародних організацій було сформовано систему норм із визначеною сферою регулювання, що становлять міжнародне право прав людини. Особливого значення у міжнародно-правовому регулюванні вказаних правовідносин набувають механізми міжнародного контролю за виконанням державами зобов'язань гарантувати кожній особі, що перебуває під їх юрисдикцією, визначених міжнародним правом прав і свобод. Основним завданням зазначених механізмів є визначення стану порушень прав людини в державах-учасниках. Це значення проявляється у можливостях відповідних міжнародних органів (у межах компетенції) приймати рішення обов'язкового або рекомендаційного характеру. Також певним фактором, що впливає на виконання державами міжнародно-правових зобов'язань є також їх природа – міжнародно-правова (як, наприклад в рамках Ради Європи, де співробітництво держав-членів базується на міжнародно-правових договорах), та політична (приміром в межах ОБСЄ, де зобов'язання у сфері «людського виміру» носять політичний характер).

На тлі позитивних тенденцій розвитку таких механізмів спостерігаються певні недоліки у їх функціонуванні, що не може не позначатися на якості міжнародно-правового регулювання і як результат – на формалізації норм у галузі прав людини.

Органи конвенційного або загального контролю здійснюють збір інформації щодо дотримання державами зобов'язань у сфері прав людини та встановлення відповідності поведінки держави шляхом: 1) ана-

лізу урядових доповідей (Європейська соціальна хартія 1961 р., Рамкова конвенція про захист національних меншин 1998); 2) розгляду індивідуальних та міждержавних заяв (СКПЛ 1950 р.); 3) розгляду колективних скарг (Європейська соціальна хартія 1961 р.); 4) здійснення інспекцій на території держав-учасниць (Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню 1987 р.); 5) загального аналізу інформації із різних джерел (приміром Комітет з моніторингу ПАРЄ).

Узагальнення практики застосування вказаних процедур свідчить про неоднозначну їхню практичну значимість.

Урядові доповіді держав як джерело інформації про стан дотримання міжнародно-правових зобов'язань носять односторонній характер в силу того, що вміщені в них дані стосуються здебільшого національного законодавства, а не практики його застосування (а це, як відомо, є основною причиною порушень). Крім того, доповіді часто подаються із запізненням, що призводить до уповільнення процесу відслідковування міжнародним органом виконання практичних рекомендацій певною державою. Зважаючи на вказані недоліки така процедура в межах певних міжнародно-правових зобов'язань піддається реформуванню. Наприклад, періодичність та тематику подання доповідей стосовно виконання Європейської соціальної хартії 1961 р. та Переглянутої хартії 1996 р. було знову змінено у 2006 р., хоч система подання доповідей переглядалася неодноразово. Остання працювала наступним чином: держава-учасниця Хартії подавала із дворічним інтервалом доповіді по всіх положеннях договору. Згодом, кожні два роки доповідь по «Основних положеннях» та раз на чотири роки по положенням, що не входять до «основних статей». Відповідним рішенням Комітету міністрів запроваджено нову систему подання урядових доповідей. За новою системою держави будуть представляти свої доповіді кожного року по частинах положень Хартії (незалежно від того чи вони є учасницями Хартії 1961 р. чи Переглянутої Хартії 1996 р.). Відповідно положення були поділені на чотири тематичні групи , і тому кожену статтю Хартії буде прозвітовано раз на чотири роки. Звіти повинні подаватися до 31 жовтня кожного року. Такий підхід до періодичності подання доповідей та їх тематичної основи повинен поліпшити моніторингову діяльність Європейського комітету соціальних прав на предмет, перш за все, впливу на виконання державами прийнятих зобов'язань. По-друге, нова система подання урядових доповідей повинна зробити більш збалансованою роботу комітету щодо розгляду колективних скарг та аналізу урядових доповідей.

При судовому чи квазісудовому розгляді першочергове значення має

його результат – рішення відповідного органу. Якщо воно носить обов'язковий характер, то це значно підвищує дієвість такої процедури у порівнянні із тією, де по результатах виноситься акт рекомендаційного характеру. У разі порівняння останньої із розглядом урядових доповідей, можна відзначити її неефективність щодо виявлення загальних тенденцій удосконалення внутрішньодержавного забезпечення прав людини, оскільки розглядаються завжди конкретні випадки порушень прав людини.

Наглядовий механізм за виконанням зобов'язань щодо ЄКПЛ 1950р. , що базується в основному на судовій процедурі із прийняттям обов'язкових рішень, останнім часом, навіть після реформування у 1998 р., і надалі стикається із проблемами : 1) довготривалості розгляду заяв; 2) несвочасного виконання судових рішень, особливо у частині заходів загального характеру. Шляхи вирішення проблем запропоновані у Протоколі №14 до ЄКПЛ 1950 р.

Протокол № 14 передбачає наступні зміни в процедурі розгляду: по-перше, для розгляду справ Суд відтепер засідатиме, окрім комітетів, палат і Великої палати, у складі одного судді (ст.6 Протоколу №14); по-друге спрощується процедура попереднього розгляду щодо прийнятності заяви і вилучення справи із реєстру, а саме Суду надається можливість оголосити заяву непринятною або вилучити справу із реєстру без додаткового вивчення (ст. 7 Протоколу №14) ; по-третє, комітетові із трьох суддів надається право після оголошення заяви прийнятною, постановити рішення по суті , якщо покладене в основу питання стосовно тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї є предметом усталеної практики Суду (ст. 8 Протоколу №14).

Протокол №14 розширює також і повноваження Комітету міністрів щодо нагляду за виконанням рішень Суду . Якщо Комітет міністрів буде вважати, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення, він може звернутися до Суду з метою надання відповідного роз'яснення (ст. 16 Протоколу № 14). Також Комітет міністрів отримує право звернення, у разі відмови держави – сторони у справі виконувати рішення, до Суду з питанням про додержання цієї стороною свого зобов'язання згідно п. 1 ст 46 Конвенції (ст. 16 Протоколу №14). Розробка таких змін є результатом діяльності Комітету із юридичних справ і прав людини ПАРЄ, що є показником безпосередньої участі останньої в удосконаленні існуючих механізмів забезпечення прав людини.

Ще одне питання , що часто піднімається дослідниками – дублювання міжнародних механізмів у сфері прав людини. Мова тут йде , скоріше, не в площині – універсальні-регіональні, адже щодо схожих по предмету регулювання норм може бути встановлено різні способи нагляду за виконанням. Наприклад на універсальному рівні діє Конве-

нція проти тортур 1984 р, де застосовується система урядових доповідей. В рамках Ради Європи функціонує Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню 1987 р, виконання якої контролюється шляхом періодичних інспекцій членами Європейського комітету проти катувань. Крім того, на регіональному рівні вдалося швидше досягти згоди щодо встановлення саме такого методу контролю. Україна, як учасниця обох договорів тільки виграє від такої ситуації.

Якщо розглядати регіональний рівень і, як приклад Раду Європи та ОБСЄ(зважаючи на різну природу міжнародних зобов'язань), то тут скоріше мова повинна йти про компліментарність. На уникнення дублювання таких механізмів неодноразово вказується в документах обох міжнародних організацій і наголошується на координації їхньої діяльності. Наприклад у Рамковій конвенції про захист національних меншин 1998 р багато політичних зобов'язань, що містяться у Копенгагенському документі ОБСЄ 1990 р., отримали юридичну природу. Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин у своїй діяльності використовує, зокрема й інформацію з урядових доповідей по виконанню Рамкової конвенції. Таке співіснування здійснює також і позитивний вплив на уніфікацію правового простору в європейському регіоні.

О. В. Тарасов, канд. юрид. наук,
доц., доц. каф. міжнародного права і
державного права зарубіжних країн
Національної юридичної академії
України ім. Ярослава Мудрого

РІЗНОВИДИ ПРАВОВОЇ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ

Правосуб'єктність є однією з „вічних” тем юридичної наук. Правознавці постійно дискутують щодо кола суб'єктів міжнародного та національного права, стосовно форм, змісту, природи та джерел правоздатності, дієздатності та деліктоздатності фізичних, юридичних та суверенних правових осіб. У цьому контексті майже поза увагою сучасного правознавства залишилась проблема правової персоніфікації.

Персоніфікація (від лат. persona – особа) взагалі – це наділення об'єктів та явищ живої та неживої природи ознаками людської особистості. Має фундаментальне значення для функціонування міфології, релігії та культури в цілому. На відміну від персоніфікації фізичних та біологічних об'єктів природи, що є зовнішніми для суспільства, внутрішня соціальна персоніфікація стосується визнання людини або колективу соціально значущою складовою даного соціуму.

Важливим елементом соціальної персоніфікації є правова персоніфікація як визнання правосуб'єктності соціального актора або правової особи взагалі. Так, у Стародавньому світі та за часів Середньовіччя визнавалась правосуб'єктність божеств, духів, тварин, комах, різноманітних явищ природи, що відповідало всім ознакам зовнішньої соціальної персоніфікації. Разом з тим, у разі набуття, наприклад, громадянства рабами або іноземцями, що іноді траплялось, стародавнє право стикалось з проблемою внутрішньої соціальної персоніфікації, тобто визнання правосуб'єктності за людиною як такою.

Відповідно, для правової персоніфікації, як частини соціальної персоніфікації взагалі, є можливим застосувати поділ на зовнішню та внутрішню правову персоніфікацію.

Зовнішня правова персоніфікація поділяється на таку, що стосується визнання правосуб'єктності об'єктів та явищ природи та таку, що стосується лише соціальних (політичних, економічних та духовно-культурних) акторів, які поки що не мають правосуб'єктності. Сучасна світська правова наука, на відміну від правової теології, не визнає персоніфікації об'єктів та явищ природи або психологічних уявлень про божества, духів, ангелів та ін. Відповідно, зовнішня правова персоніфікація може стосуватися лише людини (фізична правова особа), людського колективу (юридична особа) або держави (суверенна правова особа). У філософському сенсі можливо вести мову також про народ як загально теоретичну конструкцію, що об'єднує національні фізичні особи, національні юридичні особи та національну суверенну особу. Прикладом зовнішньої правової персоніфікації можуть слугувати спроби визнати міжнародну правосуб'єктність транснаціональної корпорації як єдиного міжнародного економічного актора, в той час як діюче міжнародне право визнає під ТНК лише сукупність повністю самостійних національних юридичних осіб. Тобто, існуюча децентралізована національна форма правосуб'єктності ТНК не відповідає її централізованій міжнародній економічній сутності. Інший приклад, спроба невизнаних держав набути статусу суверенних правових осіб, в той час як за національним та міжнародним правом ці політичні актори мають статус національних територіальних юридичних осіб. Якщо казати інакше – ці держави для права не існують, а існують лише провінції, області, автономії, регіони та ін.

Внутрішня правова персоніфікація поділяється на міжсистемну та внутрішньосистемну. Міжсистемна правова персоніфікація стосується визнання суб'єктів однієї правової системи у рамках іншої правової системи. Наприклад, визнання правосуб'єктності іноземних юридичних осіб або міжнародних юридичних осіб в межах вітчизняного пра-

вопорядку і, навпаки, визнання вітчизняних юридичних осіб за іноземним та міжнародним правом. Внутрішньосистемна правова персоніфікація поділяється на загальносистемну, міжгалузеву, галузеву та спеціальну. Загальносистемна персоніфікація стосується визнання суб'єктом всієї правової системи як такої. Наприклад, в науці та практиці міжнародного права йде гостра боротьба за визнання міжнародної правосуб'єктності людини як такої. Міжгалузєва персоніфікація - це визнання суб'єктів однієї галузі права у рамках іншої галузі права в межах однієї правової системи. Наприклад, визнання деліктоздатності юридичної особи у кримінальному праві. Відповідно, галузєва персоніфікація стосується визнання лише галузєвої правосуб'єктності, а спеціальна персоніфікація – спеціальної правосуб'єктності.

Наведена класифікаційна схема різновидів правової персоніфікації може слугувати основою для подальшого дослідження проблем правосуб'єктності у міжнародному та національному праві, а також поглиблення юридичних знань у рамках загальної персоніології як науки про суб'єкта права в цілому.

Е. Б. Титов, канд. юрид. наук,
*преподаватель каф. конституционного
и международного права Харьковского
национального университета
внутренних дел*

ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ЮРИСДИКЦИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО УГОЛОВНОГО ПРАВОСУДИЯ

Сегодня деятельность по защите прав человека, как на национальном, так и на международном уровне, включает в себя, помимо прочего, эффективную борьбу с преступностью на всех указанных уровнях. Эффективность борьбы с преступностью на международном уровне во многом зависит от унификации уголовного законодательства отдельных государств и обеспечения неотвратимости уголовного преследования лиц, совершивших международные преступления и преступления международного характера, не зависимо от их местонахождения. В последнее время в рамках борьбы с преступностью международным сообществом был предпринят качественно новый шаг – применение международной уголовно-правовой юрисдикции.

Обычно понятие «юрисдикция» в отечественной и иностранной научной литературе используется для определения пределов действия закона и обозначает пределы действия государственной власти. В ка-

честве оснований установления каким-либо государством его юрисдикции в отношении того или иного преступления, международно-правовые акты обычно выделяет пять принципов: *Территориальный принцип* (юрисдикция основывается на месте совершения преступления); *национальный принцип* (юрисдикция устанавливается на основании национальности субъекта преступления и используется обычно вместе с территориальным принципом); *пассивно-личный принцип* (юрисдикция определяется на основании национальности пострадавшего); *принцип безопасности* (предусматривает установление юрисдикции на основании того факта, что государству причинен вред); *универсальный принцип* (основывается исключительно на факте ареста преступника и не требует никаких других оснований для установления юрисдикции в отношении преступника).

В случае международной уголовно-правовой юрисдикции следует говорить, по сути, о применении территориального принципа, но не в национально-государственном, а в международном масштабе. При установлении международной уголовно-правовой юрисдикции в отношении того или иного преступления, территория, в пределах которой осуществляется юрисдикция, не ограничивается одним или несколькими государствами, а стремится к охвату всего мира. Таким образом, место совершения преступления, теоретически находится в пределах досягаемости компетентных органов, независимо от государственных границ. Характерным признаком международной уголовно-правовой юрисдикции, является ее сосредоточенность на достижении неотвратимости наказания за любые преступления, на которые она распространяется.

В понятие международной уголовно-правовой юрисдикции следует вкладывать, прежде всего, право международных уголовных судебных органов осуществлять властные полномочия, путем рассмотрения и разрешения уголовных дел. Возникновение международной уголовной юрисдикции неразрывно связано с созданием международных судебных органов и закреплением в международных договорах права таких органов рассматривать определенный круг дел по существу.

Можно смело утверждать, что сегодня процесс создания судебных органов с международной уголовно-правовой юрисдикцией находится на пике своего развития. В целом, в основу международной уголовной юстиции легли принципы Нюрнбергского трибунала, на основании которых в начале 50-х годов появился первый проект Статута Международного Уголовного Суда (работа над которым была прервана почти на полвека, главным образом по политическим причинам). «Вторым началом» в истории создания постоянного суда следует признать принятие в 1991 году Комиссией Международного права ООН Проекта

кодекса преступлений против мира и безопасности человечества, а также учреждение Советом Безопасности ООН двух трибуналов ad hoc Международного трибунала для судебного преследования лиц, ответственных за серьезные нарушения международного гуманитарного права, совершенные на территории бывшей Югославии с 1991 года, и Международного уголовного трибунала для судебного преследования лиц, ответственных за геноцид и другие серьезные нарушения международного гуманитарного права, совершенные на территории Руанды, и граждан Руанды, ответственных за геноцид и другие подобные нарушения, совершенные на территории соседних государств в период с 1 января 1993 года по 31 декабря 1994 года.

И наконец, последний на сегодняшний день международно-правовой акт, учреждающий судебный орган, обладающий (с некоторыми ограничениями) международной уголовно-правовой юрисдикцией это Римский статут Международного уголовного суда, принятый 17 июля 1998 года.

Упомянутые ограничения заключаются в том, что уже в преамбуле Статута провозглашается один из основных принципов организации Суда — принцип дополняемости. В соответствии с этим принципом Суд уполномочен дополнять национальные судебные органы в случае, если они отсутствуют или не могут выполнять свои функции в отношении преступлений отнесенных к компетенции Суда.

Наиболее развернутое выражение этот принцип нашел в статье 17. Дело не может быть принято к производству в Суде, если оно расследуется государством или уже расследовано и принято решение не возбуждать уголовное преследование в отношении конкретного лица, или это лицо уже было судимо за деяния, в связи с которыми возбуждено дело, или не является достаточно серьезным, чтобы оправдать дальнейшие действия со стороны Суда. Исключением в отношении первых двух оснований служит ситуация, когда государство не желает или неспособно осуществить уголовное преследование должным образом. Статья содержит исчерпывающий перечень условий, которые могут рассматриваться как нежелание и неспособность в данном контексте. При этом бремя доказывания наличия этих условий лежит на Суде.

Принцип дополняемости, на наш взгляд, входит в очевидное противоречие с природой международных преступлений как преступлений против всего человечества, что подразумевает безусловное отправление правосудия от имени всего человечества международным судебным органом, обладающим международной уголовно-правовой юрисдикцией, а не применение последнего только в случаях, когда национальная судебная система оказывается неэффективной.

Следует отметить, что Статут содержит положения, согласно ко-

торым, оформляя участие в нем, то или иное государство автоматически (в силу пункта 1 ст. 12), признает юрисдикцию Суда в отношении четырех указанных в нем преступлений. Другими словами, в отношении четырех указанных в Статуте видов преступлений Суд обладает безусловной международной уголовно-правовой юрисдикцией. Несомненно, по сравнению с разрешительной (по специальному разрешению государства-участника) или вторичной (только после признания несостоятельности национальной судебной системы) применение такой юрисдикция является единственно верным с точки зрения эффективности.

Проблемой в данном случае является то, что Международный уголовный суд, будучи единственным на сегодня постоянно действующим международным судебным органом, обладает международной уголовно-правовой юрисдикцией лишь в отношении весьма ограниченного круга преступлений против международного права, что, естественно, снижает эффективность международного правосудия. А это, на наш взгляд, ставит перед международным сообществом одновременно две задачи: расширения круга преступлений отнесенных к компетенции МУС и пересмотр положения о дополнительной юрисдикции Суда в отношении преступлений отнесенных к его компетенции.

*А. О. Червяцова, канд. юрид. наук,
доц. каф. конституційного,
муніципального та міжнародного
права Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна*

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: АНАЛІЗ НОРМ КОНВЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

1. 17 липня 1997 р. Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод (далі Європейська конвенція). З цієї дати для України розпочався якісно новий етап правового розвитку, кінцевим результатом якого має стати втілення європейських стандартів з прав людини у національній правовій системі України.

2. Проблема дотримання норм Європейської конвенції та виконання рішень Європейського Суду є особливо гострою для України, оскільки, починаючи з 1998 р., вона входить до п'ятірки держав, які лідирують за кількістю справ, поданих проти них до Європейського суду з прав людини (далі Європейський Суд). Слід зазначити, що найчастіше в „українських” справах зазначаються порушення ст. 3 (заборона катувань, нелюдського й такого, що принижує гідність, поведження або покарання),

ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність) та ст. 6 (право на справедливий судовий розгляд) Європейської конвенції. Ці проблемні галузі детально вивчені Європейським Судом, однак на сьогоднішній день в Україні відсутні ознаки суттєвого покращення ситуації.

3. Ратифікація Європейської конвенції для держави означає, по-перше, прийняття міжнародно-правових зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод, перелік яких міститься в Конвенції та її протоколах до неї; по-друге, надання будь-якій особі, яка знаходиться на території держави, права звертатися по захист до Європейського Суду; по-третє, визнання юрисдикції Європейського Суду та обов'язковості виконання його рішень.

4. Відповідно до ст. 46 Європейської конвенції держави-учасниці зобов'язані виконувати остаточні рішення Європейського Суду по кожній справі, в якій вони є сторонами. Нагляд за дотриманням зазначеного положення здійснює Комітет Міністрів Ради Європи. Умовою належного виконання судових рішень є здійснення державою дій у двох напрямках: вжиття заходів індивідуального характеру, включаючи виплату потерпілій особі справедливої компенсації; та вжиття заходів загального характеру.

5. Заходами індивідуального характеру є заходи, які спрямовані на припинення встановленого Європейським Судом правопорушення та максимальне відновлення порушеного права з метою повернення стану, який існував до порушення Європейської конвенції (*restitution in integrum*). При цьому держава сама вирішує, які засоби, наявні в національній правовій системі, є найбільш ефективними для досягнення *restitution in integrum*.

Європейський Суд неодноразово наголошував, що він не надає державам конкретних рекомендацій щодо того, які саме кроки вони мають ужити для виправлення наслідків порушення прав людини, й утримувався від винесення будь-яких однозначних розпоряджень із цього приводу, послідовно наголошуючи, що контроль за виконанням його рішень є функцією Комітету Міністрів Ради Європи.

6. Виплата справедливої компенсації включає виплату моральної та матеріальної шкоди, спричиненої порушенням права, та відшкодування судових витрат, понесених заявником. Практиці Європейського Суду відомі випадки, коли встановлення факту порушення Європейської Конвенції визнавалося Європейським Судом достатньою сатисфакцією потерпілій особі (див., наприклад, рішення у справі „*Назарчук проти України*”).

Крім виплати справедливої компенсації заходами індивідуального характеру можуть бути: повторний розгляд справи національними судами або відновлення провадження по справі; скасування рішень органів державної влади, якими було порушено права заявника; знищення інформації, отриманої всупереч положенням Європейської конвенції тощо.

7. Заходи загального характеру вживаються з метою попереджен-

ня аналогічних порушень в майбутньому, усунення недоліків системного характеру. Такими заходами, зокрема, є: внесення змін до чинного законодавства та існуючої правозастосовчої практики, здійснення юридичної експертизи законопроектів на предмет їхньої відповідності Європейській конвенції, проведення просвітницької роботи з поширення знань про європейську систему захисту прав людини тощо.

8. Однією з важливих подій, що мають значення для забезпечення реалізації положень Європейської конвенції на національному рівні, стало прийняття 23 лютого 2006 р. Закону України „Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” (далі Закон), який визначив низку процедурних питань. У цілому Закон є позитивним явищем, яке засвідчує прагнення України наблизитися до європейських стандартів у галузі прав людини, однак, попри це він має низку недоліків й спірних положень.

9. Так, зокрема, Закон визнає рішення Європейського Суду джерелом права України, не враховуючи особливостей національної правової системи, яка належить до континентальної системи права, що не визнає принципу *stare decisis* (принцип, за яким судовий прецедент є обов'язковим). Закон встановлює можливість застосування рішень Європейського Суду як в оригіналі, так і в перекладі. Однак, на практиці реалізація зазначеного положення Закону зустрічає мовні перепони (застосування судових рішень в оригіналі), а також наштовхується на проблему здійснення офіційного перекладу та оприлюднення рішень Європейського Суду, які не стосуються України (застосування судових рішень у перекладі), оскільки Законом останнє питання не врегульоване.

10. Закон не передбачає проведення системного аналізу чинного законодавства України щодо його відповідності рішенням Європейського Суду, винесених стосовно інших держав.

Законотворча діяльність українського парламенту свідчить, що народні депутати не враховують й, більше того, навіть не знають про останні рішення Європейського Суду, прийняті проти України, та проблеми, що були в них виявлені.

Є. В. Годованик, аспірант
Маріупольського державного
гуманітарного університету

РОЛЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Міжнародно-правова проблематика ролі і форм участі Ради Безпеки ООН (далі: РБ) у захисті прав людини на сучасному етапі безпосередньо

пов'язана з практичними ситуаціями, що виникають останнім часом, є новими для традиційного розуміння міжнародного права як такого, що регулює виключно міждержавні відносини, та об'єктивуються з позицій взаємозалежності держав у сучасному глобалізованому світі. Із цього випливає теза про неможливість розгляду питання дотримання прав людини як виключно внутрішньої справи держав, оскільки воно торкається їх зобов'язань відповідно до міжнародно-правових актів.

Актуальність профільного дослідження ролі РБ у захисті прав людини в означеному контексті пояснюється наступними чинниками: а) важливе місце РБ ООН, як другого за Статутом головного органу ООН, що несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки та приймає рішення, які мають обов'язкову силу для членів ООН, адже, відповідно до ст. 25 Статуту, вони зобов'язані підкорятися рішенням РБ ООН та виконувати їх; б) актуальність на сучасному етапі міжнародно-правових проблем, що пов'язані з необхідністю вдосконалення та підвищення ефективності виконання РБ ООН своїх функцій шляхом реформування її складу, структури, методів роботи та порядку прийняття рішень, що викликало міжнародну дискусію на найвищому міждержавному рівні, яка може бути розв'язаною лише на основі норм та принципів міжнародного права; в) здійснення окремими державами певних примусових дій, метою яких проголошено захист прав людини на території іншої держави.

Слід зазначити, що окремі аспекти поставленої проблематики досить ретельно досліджені у науковій літературі в площині як міжнародного права прав людини, так й права міжнародних організацій, зважаючи на значну ступінь інституалізації міжнародних відносин на сучасному етапі. Серед представників радянської та пострадянської доктрини міжнародного права можна відзначити, зокрема, М.О. Ушакова, Д.Б. Левіна, В.М. Федорова, О.Г. Зайцеву, В.О. Карташкіна, А.Г. Дадуні, Т.В. Бордачова, М.О. Баймуратова, В.Н. Денисова, а також західних авторів – Г. Кельзена, Л. Гудріча, Е. Хамбро, Б. Сімму, Н. Макфарлейна та інших. В той же час, жодне дослідження не фокусується на визначенні місця, ролі і форм участі РБ у захисті прав людини, перш за все, відносно здійснення примусових дій з використанням збройних сил, а тому вирішення вказаного завдання являє собою новизну і має велике загальнонаукове та методологічне значення.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Статуту ООН (далі: Статут), Організація Об'єднаних Націй (далі: ООН) переслідує мету підтримувати міжнародний мир та безпеку та з цією метою приймати ефективні колективні заходи для попередження та усунення загрози миру та придушення актів агресії або інших порушень миру та проводити мирними засоба-

ми, у відповідності до принципів справедливості та міжнародного права, залагодження або розв'язання міжнародних спорів або ситуацій, які можуть призвести до порушень миру. П. 1 ст. 24 Статуту покладає на РБ головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки та фіксує важливе положення конституюючого характеру про те, що РБ при виконанні своїх обов'язків діє від імені Членів ООН.

До кінця 70-х рр. минулого століття більшість юристів-міжнародників виходили у своєму розумінні терміну «міжнародний мир та безпека» з концепції абсолютного суверенітету держави в межах своєї території, посилаючись на принцип невтручання у внутрішні справи держави, закріплений у п. 7 ст. 2 Статуту (аналогічні норми містяться у Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Декларації принципів Заключеного акта Наради з безпеки та співробітництва у Європі 1975 р., преамбулі Статуту Міжнародного кримінального суду 1988 р., інших міжнародно-правових документах універсального і регіонального рівня). На сучасному етапі, за справедливою оцінкою В.Н. Денисова, «розвиток міжнародної інституційної системи та кодифікація міжнародного права охоплюють дедалі нові сфери міжнародно-правового регулювання, що поглиблює взаємозв'язок держав і призводить до звуження їх внутрішньої компетенції та нового розуміння принципу невтручання у внутрішні справи держави», а тому цілком логічною за таких умов є поява нових концепцій – «індивідуального суверенітету» (захист прав людини має пріоритет по відношенню до суверенітету окремої держави у його класичному визначенні) та «обмеженого суверенітету» (базується на тому факті, що, за характеристикою С. Орджонікідзе, «гуманітарна катастрофа ніколи не буде вважатися виключно внутрішньою справою тієї чи іншої держави і що міжнародне співтовариство не тільки має право, але й зобов'язане рішуче втручатися у подібні гострі гуманітарні кризи (тобто на практиці часто у внутрішні справи суверенних держав) для їх оперативного виправлення»). Останні дві концепції є теоретичним підґрунтям для здійснення т. з. «гуманітарної інтервенції», під якою розуміється використання військової сили на території іноземної держави у гуманітарних цілях, виходячи із пріоритету прав людини над принципами невтручання у внутрішні справи держави і незастосування сили у міжнародних відносинах.

Необхідно відзначити, що такі випадки втручання неодноразово відбувалися на практиці, особливо – в останні роки (починаючи від інтервенції Індії до Східної Бенгалії у 1971 р. і закінчуючи свіжими прикладами – військові операції проти Югославії у 1999 р. та Іраку у 2003 р.), однак вбачається, що застосування сили відбувалося з порушенням міжнародного права в частині відсутності відповідного рішення

ня РБ, адже за будь-яких умов воно може бути визнане правомірним у суворо обмежених ситуаціях, визначених статутними нормами, до яких відносяться: рішення РБ на підставі ст. 42 Статуту у випадку будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії; індивідуальний самозахист, якщо відбудеться напад на державу-члена ООН (ст. 51); колективний самозахист разом з іншими державами, якщо відбудеться напад на державу-члена ООН (ст. 51); використання РБ під своїм керівництвом регіональних угод або органів для здійснення примусових заходів із застосуванням сили.

Отже, на сучасному етапі слід визнати правомірним застосування сили у випадку гострих гуманітарних криз критичного характеру відносно суверенної держави, виходячи з трактування поняття «міжнародного миру та безпеки» як «глобального», а не як «міждержавного», що детермінується виключним ступенем взаємозалежності держав у сучасному світі, існуванням таких глобальних проблем, що не можуть бути вирішені окремою державою чи групою держав, верховенством прав людини у сучасному міжнародному праві. В той же час, таке втручання може відбуватися виключно і не інакше, як за рішенням РБ відповідно до глави VII Статуту після кваліфікації «загрози миру» або «порушення миру». В цьому контексті показовою є доповідь «Безпечніший світ: наша загальна відповідальність» Групи високого рівня з загроз, викликів та змін у складі відомих політичних діячів з різних регіонів світу, представлена 1 грудня 2004 р. Генеральному Секретарю ООН, згідно з п. 55 ч. 3 якої «Група підтримує норму, що формується, яка передбачає, що існує колективна міжнародна відповідальність за захист, що реалізується Радою Безпеки, яка санкціонує військове втручання у якості крайнього заходу у випадку, коли мова йде про геноцид або інші масові вбивства, етнічну чистку або серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, яким суверенні держави не змогли або не забажали запобігти». У п. 56 ч. 3 тієї ж доповіді висуваються пропозиції щодо базових критеріїв легітимності прийняття РБ такого рішення: а) серйозність загрози; б) правильна мета; в) крайній захід; г) домірність заходів; д) збалансоване врахування наслідків. Далі продовжується, що вказані «керівні принципи» мають бути закріплені у декларативній формі у резолюціях РБ та Генеральної Асамблеї ООН (п. 57 ч. 3).

В результаті міжнародно-правового аналізу ролі РБ у захисті прав людини на сучасному етапі можна зробити загальний висновок про потребу активізації такої ролі нормативним шляхом, включаючи, у разі необхідності, внесення змін до Статуту ООН, адже «гуманітарна інтервенція» у будь-якому випадку є правомірною виключно за наявності відповідної резолюції єдиного органу міжнародної організації, що має

повноваження щодо кваліфікації такої ситуації та вжиття відповідних заходів невійськового і військового характеру. За наявності такого рішення дії щодо захисту прав людини не суперечать нормам і принципам міжнародного права, прогресивний розвиток якого має тенденцію до визнання прав людини найвищою цінністю і пріоритетним принципом у діяльності міжнародних організацій.

Варто сподіватися, що результати проведеного дослідження можуть бути використані у подальшому формуванні нових профільних підходів щодо означеної проблематики як у теоретичній, так й у практичній площині.

М. С. Гребенюк, здобувач
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ, ОПРАЦЬОВАНІ В РАМКАХ ДВНАДЦЯТОЇ СЕСІЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ООН З ТОРГІВЛІ І РОЗВИТКУ (ЮНКТАД)

ЮНКТАД – міжнародна економічна універсальна організація була створена у 1964 році в якості координаційного центру Організації Об'єднаних Націй для комплексного розгляду проблем розвитку і взаємопов'язаних питань в областях торгівлі, фінансів, інвестицій, технологій і стійкого розвитку. За час її діяльності було проведено дванадцять сесій в ході яких розглядалися і вирішувалися найважливіші питання функціонування світової економіки та її сприяння процесам розвитку, зокрема, серед країн, що розвиваються, а також держав з перехідною економікою.

20-25 квітня 2008 р. в Аккрі, столиці Гани, відбулася остання дванадцята сесія ЮНКТАД, тема якої – «Розгляд можливостей і викликів, що створюються глобалізацією для розвитку». В результаті проведених переговорів і консультацій було прийнято такі підсумкові документи сесії як Аккрська Декларація та Аккрська Угода.

Зокрема, в Угоді зазначається, що для використання позитивних факторів глобалізації країнами, які є економічно слабкими, вирішено зайнятися питаннями позбавлення залежності від сировинних товарів, включаючи нестабільність цін, а також диверсифікації виробничої структури в цих державах. Політика і стратегія в області розвитку має відбуватися на національному, регіональному і міжнародному рівнях. Така політика має ґрунтуватися на визнанні взаємозв'язку між економічними, соціальними і екологічними аспектами глобалізації та бути адаптованою до конкретних потреб і умов кожної країни.

При цьому держави повинні провести інституційні реформи, головним принципом яких має стати усунення інформаційних, координа-

ційних і комунікаційних проблем, які утруднюють процес прийняття рішень в підприємницькому секторі, а також підвищення транспарентності.

Зокрема ЮНКТАД повинна і надалі вносити вклад в область торгівлі і розвитку за допомогою своєї аналітичної роботи, роботи по формуванню консенсусу і технічної допомоги в сфері міжнародної торгівлі товарами та послугами і сировинними товарами. Перед ЮНКТАД поставлене завдання надавати допомогу країнам з перехідною економікою для розвитку потенціалу та визначення своїх пріоритетів на переговорах, а також здійснення двосторонніх, регіональних і багатосторонніх торговельних угод. ЮНКТАД повинна активізувати свою діяльність в сфері технічного співробітництва і укріплення потенціалу в області торгівлі і суміжних областях. ЮНКТАД має і надалі відігравати ключову роль в забезпеченні належної координації зусиль з іншими міжнародними і регіональними суб'єктами, включаючи відповідні міжнародні органи з сировинних товарів.

Організація займається також проблемами енергетики. Зокрема ЮНКТАД продовжує свою роботу в рамках Ініціативи в області біопалива, намагаючись максимально збільшити вигоди для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою та звести до мінімуму можливі негативні екологічні і соціальні аспекти, пов'язані з біопаливом.

З метою доповнення національних зусиль в області розвитку Організація сприятиме покращенню узгоджуваності, управління і послідовності в міжнародній грошово-кредитній і фінансовій системах.

В Аккрській Декларації зазначається, що глобалізація буде вимагати повнішої участі усіх країн в сьогоdnішньому інформаційному просторі. Ми будемо заохочувати публічний та приватний сектори і членів громадянського суспільства укріплювати намагання застосовувати динамічні сили інформації, технології, інновації, творчості і диверсифікації на службі справедливого і рівного розвитку для всіх.

Програма діяльності ЮНКТАД повною мірою узгоджується з цілями, сформульованими в Декларації тисячоліття в області розвитку, стосовно поступового економічного росту, викорінення бідності і стійкого розвитку.

*Н. Д. Жильнікова, викладач
Сумської філії Харківського
національного університету
внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ ПОВАГИ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Міжнародний контроль поваги до прав людини – система нормативно-правових заходів, інформаційно-аналітичних центрів, спеціалі-

зованих органів та структур ООН, інші міжнародні організації (МОП, УВКБ ООН, МОМ, ЮНЕСКО), перед якими ставиться завдання вивчати дотримання державами та суспільствами прав і свобод людини.

Україна з моменту проголошення незалежності стала складовою міжнародної системи захисту прав людини, взяла на себе зобов'язання, зокрема у рамках європейської системи захисту прав людини, яка є найбільш розвинутою та ефективною у світі. Європейська система захисту прав людини була створена у 1949 р. Радою Європи. З набуттям членства у Раді Європи (1995 р.), Україна бере участь у договорах, які закріплюють права людей. При цьому слід пам'ятати, що базовим актом Ради Європи є Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. та протоколи до неї. Ефективність її застосування державами-членами контролюється Європейським судом з прав людини.

Конвенція про захист прав людини захищає лише громадянські та політичні, а не соціально-економічні права. Щодо ж до соціально-економічних прав, то в рамках Ради Європи в 1961 р. була прийнята Європейська соціальна хартія, яка набула чинності в 1965 р. і була переглянута 1996 р. Хартія передбачає для своєї імплементації тільки систему доповідей держав-учасниць, що розглядаються Комітетом експертів.

Отже, якщо міжнародні стандарти з громадянських та політичних прав можуть охоронятися через систему індивідуальних скарг у міжнародні органи, що виступають як квазісудові, то соціально-економічні права за своїм характером не підлягають такому захисту.

Слід відмітити, що ПАРЄ збагатила міжнародний механізм контролю за виконанням рішень Європейського Суду, доповнив його якісно новими інституційними елементами примусу до виконання судових рішень. З 90-х рр. XX ст. ПАРЄ створила Комісію по моніторингу, у формуванні якої мають вплив європейські політичні партії, Комітет представників політичних партій та Бюро ПАРЄ, засідання носять закритий характер. ПАРЄ детально регламентувала процедуру моніторингу, який носить характер, щодо кожної країни, його основу містить оцінка додержання зобов'язань, які брала на себе держава під час вступу до РС. Мета вибіркового моніторингу – підтягування усіх "проблемних" держав до загального для регіону рівня розвитку демократичних інститутів, захищеності прав людини, забезпеченість верховенства права. Зазвичай використовується метод – здійснення тиску на національні урядові та парламентські установи з тим, щоб виконувалися зобов'язання. Елементом моніторингу виступає спостереження за впровадженням правових реформ та приведеним національного законодавства та правозастосовчої практики згідно з вимогами Європейської конвенції прав людини.

Таким чином, можна прогнозувати, що вимогливість до повного та

сумлінного виконання рішень Європейського Суду буде у подальшому зростати, спільна робота ПАРС та Комітету міністрів не буде залишати можливостей затягувати з виконанням міжнародних судових вердиктів.

У 1994-1995 рр. Комітет міністрів та ПАРС прийняли рішення здійснювати постійний моніторинг за дотриманням державами – членами РЄ статутних вимог та європейських стандартів та створили необхідні механізми політичного контролю. Параметри моніторингу були закріплені у рішенні Другого самміту РЄ 1997 р. Насамперед контролювалося виконання зобов'язань Конвенції та протоколів. Слід відмітити, що засідання Комітету носять конфіденційний характер, сесії по моніторингу проводяться за закритими дверима. Але, в цілому, робота має результати, процедура здійснення моніторингу є демократичною, за змістом моніторинг є тематичним, він розповсюджується на усі держави-члени без виключення. Основна риса моніторингу – недискримінаційність. Комітет міністрів відбирає та коректує теми, критеріями відбору є їх важливість та злободенність з точки зору реалізації принципів верховенства права, захисту прав людини (свобода ЗМІ, боротьба з дискримінацією, виборче право, судова система тощо).

Сутність моніторингу полягає у співставленні ситуацій у всіх державах-членах із стандартами Ради Європи, виявлення найбільш гострих проблем та обговорення можливих підходів до їх вирішення (вносяться зміни до щорічних програм міжурядової співпраці тощо).

Таким чином, якщо наслідками політичного моніторингу, який здійснює Комітет міністрів є розширення міжнародної співпраці, то моніторинг, здійснюваний ПАРС направлений на примус до активізації дій держав-членів. Разом з тим ці форми моніторингу носять допоміжний характер.

Інститут Комісара з прав людини Ради Європи було запроваджено в травні 1999 р. На Уповноваженого покладаються наступні функції: сприяння ефективному дотриманню й реалізації прав людини; співпраці з міжнародними інституціями у сфері охорони та захисту прав людини; має право аналізувати законодавство й правозастосовчу практику держав - членів Ради, виявляти недоліки в галузі дотримання прав людини; заохочувати й сприяти імплементації міжнародних стандартів прав людини тощо. Його рішення носять рекомендаційний характер. Виконуючи свої функції Уповноважений Ради не повинен дублювати повноважень контрольних органів Ради. Він не має права провадити конкретні розслідування на підставі скарг окремих громадян, а також із власної ініціативи. Щорічно Уповноважений повинен подавати Комітету міністрів та Парламентській асамблеї звіт (доповідь) про свою діяльність. Комісар повинен тісно працювати з національними правозахисними установами, омбудсманамі; сприяти їхній діяльності. Як слушно

зауважив О.В. Марцеляк, необхідно удосконалити Закон України "Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини" з погляду впорядкування співпраці українського омбудсмена з Комісаром з прав людини.

Поряд з Радою Європи питання прав людини посідають важливе місце в діяльності ОБСЄ. Щодо питання контролю виконання зобов'язань з прав людини, то держави-учасниці у 1989 р. прийняли Підсумковий документ Віденської зустрічі, в якому зобов'язувалися обмінюватися інформацією і відповідати на запити щодо прав людини, проводити двосторонні зустрічі з вивчення питань щодо людського виміру НБСЄ; згідно з положеннями Паризької хартії для нової Європи (від 21.11.1990р.) були створені органи, важливі для моніторингу прав людини, зокрема Парламентська Асамблея НБСЄ, Бюро вільних виборів у Варшаві, яке з часом перетворилося у Бюро демократичних інституцій та прав людини, Центр попередження конфліктів у Відні.; згодом був заснований пост Верховного комісара у справах національних меншин.

*Л. В. Зіняк, здобувач Національної
юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Для України проблема імплементації та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у галузі прав та свобод людини - одне з найактуальніших питань сучасного етапу розвитку держави.

Сьогодні міжнародні стандарти прав людини, закріплені у міжнародних актах та інших документах, являють собою певні показники прав людини, до досягнення яких заохочуються або ж зобов'язуються держави та інші учасники міжнародних відносин.

У Преамбулі Загальної декларації прав людини, яка на сьогодні залишається найголовнішим джерелом стандартів у галузі захисту основних прав та свобод людини, зазначається, що вона прийнята як "взірець, відповідати якому мають прагнути усі народи та держави" .

Стандарти в галузі прав людини, залежно від сфери дії, розділяються на: *всесвітні - загальнолюдські, глобальні права та свободи людини та регіональні - континентальні, субрегіональні права.* Залежно від характеру обов'язковості впровадження виділяють: *юридичні - втілення таких прав та свобод людини є формально обов'язковим і може забезпечуватись застосуванням міжнародних санкцій, а також морально-політичні права - позбавлені формальної обов'язковості.*

Україна як повноправний член світового співтовариства на дер-

жавному рівні підтримує забезпечення всіх загальноприйнятих міжнародною спільнотою прав та свобод людини та громадянина. Крім того, на сьогодні пріоритетним напрямком у сфері зовнішньої політики України є курс на зближення та тісну співпрацю з Європейським Союзом, а у перспективі і входження нашої країни до цього об'єднання, саме тому вирішення проблеми гармонізації правових положень виступає першочерговою необхідністю для сучасного етапу становлення українського законодавства.

Втілення та реалізація європейських стандартів прав і свобод людини у внутрішньодержавну юридичну практику нашої країни відбувається шляхом імплементації міжнародних стандартів прав людини у національне законодавство України.

У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року проголошувалося, що нова, демократична держава ставить собі за мету реально забезпечити права і свободи людини і зобов'язується суворо дотримуватися загальновизнаних принципів та норм міжнародного права.

У 1990 році Україна приєдналася до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року і відповідно визнала компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг своїх громадян та інших осіб, що перебувають на її території, на порушення їхніх прав та свобод, гарантованих цим Пактом.

Набуття у 1995 році Україною членства у Раді Європи значною мірою вплинуло на розвиток права і свобод людини в Україні, стимулювало розроблення нової Конституції відповідно до основних принципів сучасної правової держави.

Конституція України, прийнята у 1996 році, є, за оцінками міжнародних експертів, документом загальноєвропейського значення, зокрема з питань прав і свобод людини. Людина, її життя, честь та гідність, недоторканість і безпека визнані в Конституції України найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії мають визначати зміст і спрямованість діяльності держави. Остання відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Виходячи з цього Конституція встановила відповідний перелік правових норм, що містяться у розділі II “Права свободи та обов'язки людини і громадянина”.

Україна також визнала на універсальному та регіональному (європейському) рівнях відповідні міжнародні механізми захисту прав людини, що мають контрольний характер. Насамперед це стосується європейської системи захисту прав людини, складовою якої стала

Україна з часу ратифікації нею 17 липня 1997 року Європейської конвенції з прав людини 1950 року.

Відтоді громадяни України та інші особи, що перебувають на її території, отримали право звертатися стосовно захисту своїх порушених прав до Європейського Суду з прав людини.

На сьогодні Український уряд ратифікував понад 400 міжнародних договорів та угод у сфері захисту прав людини. Україна також є активною учасницею цілого ряду міжнародних актів щодо захисту прав людини спеціального характеру: Міжнародної конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 1965 року, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 1979 року, Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 1984 року, Конвенції ООН про права дитини прийнятої у 1989 році тощо.

Сучасний каталог прав людини, зафіксований у міжнародно-правових документах та конституціях правових держав, є результатом тривалого історичного становлення з деякими нормативно-правовими актами Європи.

Отже, як бачимо, Україна, поряд з іншими демократичними державами, дотримується провідних світових тенденцій розвитку в галузі прав людини. Вона є учасницею більшості універсальних договорів з прав людини і визнає юрисдикцію Комітету з прав людини і Європейського Суду з прав людини. Це покладає на нашу країну відповідальність за відповідність національного законодавства міжнародним стандартам та зобов'язанням у галузі захисту прав людини. Крім того, це також має вагоме значення, з огляду на те, що за кожним громадянином України і зберігається право оскаржити дії державних органів у міжнародних установах із захисту прав людини.

О. П. Пономарьова, викладач каф.
конституційного і міжнародного
права навчально-наукового
інституту права, економіки та
соціології Харківського національного
університету внутрішніх справ

СТАТУС ІНВАЛІДІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ІСТОРІЯ ПРОБЛЕМИ І СУЧАСНИЙ СТАН

Права людини еволюціонували разом з людською цивілізацією. Теоретично процес формування даного інституту в глобальному масштабі прийнято розподіляти на три етапи, на кожному з яких формувалися нові “покоління” прав людини. Для сучасного, третього етапу формування прав людини притаманна диверсифікація правового ста-

тусу особи та визнання прав окремих соціальних груп. Саме в цей історичний період прагнення людства до гуманізму призвело до необхідності прояву додаткової уваги до тієї категорії людей, чие існування відзначене негативними особливостями в порівнянні з усіма іншими людьми – мова йде про інвалідів.

Ставлення до інвалідів протягом останніх десятиліть зазнало суттєвих змін. Спочатку все зводилося до догляду за інвалідами, у тому числі й у специфічних установах, потім воно стало виражатися в зусиллях щодо поліпшення їхньої долі. Це й можливість для одержання освіти, і реабілітація. Такі зміни дозволили інвалідам стати більш активними соціально: з'явилися організації інвалідів та організації членів їхніх сімей. Після Другої світової війни з'явилася концепція про інтеграцію й включення інвалідів у нормальне життя суспільства. Наприкінці 1960-х років ХХ ст. у ряді країн організації інвалідів почали розробляти нову концепцію інвалідності. У ній ураховувався тісний зв'язок між вимушеними обмеженнями інвалідів та їхнім оточенням, у тому числі й ставлення до них з боку інших людей. І, нарешті, проблеми цих людей не тільки стали предметом уваги з боку ООН та інших міжнародних організацій. Їхня увага до прав інвалідів отримала конкретне втілення. Так, у цей час існує пакет міжнародно-правових документів, що визначають статус інвалідів у цивілізованому суспільстві, закріплюють основні напрямки політики держав щодо цієї соціальної групи, дають чіткі визначення й правила, що мають безпосереднє відношення до інвалідів та інвалідності. Усі ці документи нерозривно пов'язані з іншими джерелами міжнародного права, об'єктом яких є права людини, а в ряді випадків стали логічним їхнім продовженням.

1981 рік був оголошений Міжнародним роком інвалідів. Його підсумком стало те, що Генеральна Асамблея ООН резолюцією 37/52 від 3 грудня 1982 р. прийняла Всесвітню програму дій щодо інвалідів. Прийняття цього документу стало відправним пунктом прогресу в даній сфері: був зроблений акцент на право інвалідів на рівні з іншими громадянами можливості й на рівне поліпшення умов життя в результаті економічного й соціального розвитку. Крім того, інвалідність уперше була визначена як функція відносин між інвалідами та їхнім оточенням.

Протягом 1983-1992 рр. ООН було проведене Десятиріччя інвалідів. У 1987 р. у Стокгольмі пройшла Глобальна нарада експертів для розгляду динаміки роботи Всесвітньої програми дій щодо інвалідів у межах Десятиріччя інвалідів. У результаті була запропонована розробка концепції для визначення заходів на перспективу; причому як основу було запропоновано визнання прав інвалідів. Ця нарада також рекомендувала Генеральній Асамблеї скликати спеціальну конференцію

для розробки міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо інвалідів, що, у свою чергу, мала бути ратифікована до кінця знакового Десятиріччя. Загальний проект конвенції був підготовлений Італією й представлений на 42-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, але згоди в той період держави так і не досягли.

Разом з тим, Економічна й Соціальна Рада на своїй першій черговій сесії 1990 р. вповноважила Комісію соціального розвитку розглянути на своїй 32-й сесії питання про створення спеціальної робочої групи урядових експертів відкритого складу, яка мала розробити стандартні правила створення рівних можливостей для інвалідів. Повний текст Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів був прийнятий Резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р. В основу цього документу був покладений досвід Десятиріччя інвалідів, а також Міжнародний білль про права людини, Конвенція про права дитини, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, а також Всесвітня програма дій щодо інвалідів.

Нарешті, 13 грудня 2006 р. була прийнята Конвенція про права інвалідів, в якій від імені держав-учасниць були сформульовані основні принципи статусу інвалідів та основні принципи політики щодо інвалідів у сучасному демократичному світі. Перші статті Конвенції присвячені її цілям та загальним принципам. У наступних статтях містяться загальні зобов'язання держав (ст.4), а також проголошується рівність і недискримінація інвалідів (ст. 5). Окремі положення Конвенції присвячені жінкам-інвалідам (ст. 6), дітям-інвалідам (ст. 7), виховній роботі (ст. 8), освіті (ст. 24), охороні здоров'я (ст. 25), а також ситуаціям ризику (ст. 11). Є статті, присвячені правам інвалідів, які корелюються з гуманітарними правами людей взагалі: право на життя (ст. 10), рівність перед законом (ст. 12), свобода й особиста недоторканність (ст. 14), на працю й зайнятість (ст. 27) та цілий ряд інших подібних прав. Водночас у ній присутні положення, що відображають специфіку існування інвалідів у цьому світі; такими є ст. 9 «Доступність», ст. 20 «Індивідуальна мобільність», ст. 26 «Абілітація й реабілітація», ст. 31 «Статистика й збір даних» тощо.

Загалом, статті Конвенції відображають усе розмаїття сучасного життя в аспекті прав людини. Вони містять у собі й конкретні зобов'язання з боку навколишніх стосовно інвалідів, у тому числі й держав-учасниць. Так, у ст. 33 говориться про національне здійснення й моніторинг даної Конвенції, у ст. 34-39 – про Комітет з прав інвалідів, а ст. 35 й 36 – про доповіді держав-учасниць.

Незважаючи на те, що Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів не є обов'язковими, вони мають перспективу пере-

творення на норми міжнародного звичаєвого права. Це відбудеться у випадку застосування їх переважною більшістю держав, що висловили бажання дотримуватися міжнародних стандартів. Водночас це передбачає узяття на себе державами значних і конкретних не тільки моральних, але й політичних зобов'язань щодо забезпечення рівності можливостей для інвалідів. Не може стояти остронь цих процесів й Україна.

*Г. В. Потапчук, аспірант Одеської
національної юридичної академії*

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОТИДІІ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ МОРСЬКОМУ ПІРАТСТВУ

Серед актуальних проблем, що стоять перед світовим співтовариством держав і потребують свого негайного вирішення важливе місце належить морському піратству (далі – МП). Ця проблема вже встигла привернути увагу як всієї світової громадськості, так й навіть такої миролюбної причорноморської держави, як Україна.

За останні десять років МП дуже стрімко переросло в проблему світового масштабу, яку сьогодні багато держав оцінюють у якості одного з видів міжнародного тероризму, бо вона явно та безперечно загрожує неймовірними негативними наслідками, насамперед, серйозними порушеннями системи світового морського судноплавства та вантажно-пасажирських перевезень, які супроводжуються не тільки великими людськими жертвами, але й важкими економічними та екологічними наслідками, політичним напруженням міжнародних відносин між державами тощо. Так зарубіжні експерти вважають проблему МП серйозною у ступені, достатньому для вчинення безпосереднього впливу на регіональну безпеку, яка потребує адекватного розвитку рівня регіонального співробітництва в зазначеній сфері. Так, в одному з докладів міжвідомчої робочої групи американського уряду відмічається, що МП являє собою загрозу найбільш важливим торговельним морським комунікаціям у світі та створює перешкоди в розвитку вільної торгівлі внаслідок неминучого підвищення страхових ставок, сприяє виникненню та зростанню напруги між прибережними державами.

Згідно з інформацією Міжнародного морського бюро (International Maritime Bureau (IMB)), кількість піратських нападів у різних районах Світового океану за останні роки має стрімку та перманентну тенденцію зростання. Але, на превеликий жаль, якщо інтенсивність піратських нападів може зменшуватись або збільшуватись, то кількість загиблих моряків від піратських нападів з кожним роком тільки збільшується (2002 р. - 383 актів нападів піратства серед яких 6 моряків вбито, 2003 р. -

452 актів нападів піратства серед яких 21 моряків вбито, 2004 р. – зафіксовано 330 актів нападів піратства серед яких 30 моряків вбито).

Згідно доповіді ІМВ кількість зареєстрованих випадків МП за 2007 р. зросло у порівнянні з 2006 р. на 10%. В 2007 р. в світі було зареєстровано 263 піратських нападів на морські судна, в той час як у позаминулому році – всього лише 239. Як відмічається в доповіді ІМВ, пірати в 2007 р. стали краще оснащені технічно та краще озброєні. Так, кількість нападів на морські судна з використанням вогнепальної зброї зросла в порівнянні з 2006 р. на 35%, а кількість поранених членів екіпажу суден, що зазнали піратського нападу зросло з 17 до 64 чоловік.

Торік різко почастишали піратські напади у побережжя Нігерії та Сомалі. Так, у берегів Нігерії піратство зросло у порівнянні з 2006 р. в 3,5 рази - з 12 до 42 нападів, з котрих 25 було здійснено в районі порту Лагос. У берегів Сомалі випадки МП також почастишали більш ніж втричі – з 10 до 31 нападів. При цьому в цьому районі воно відзначалось угоном морських суден та захопленням заручників. У 2007 р. піратами було угнано 11 суден, а в заручниках утримувалось 154 членів їх екіпажів.

Наведені фактологічні дані свідчать про серйозні порушення прав людини та актуалізують діяльність світової спільноти щодо протидії МП шляхом високоефективної нормативно-правової регламентації протидії йому.

Слід зазначити, що доктринальні підходи до вивчення загрози міжнародному правопорядку в контексті порушення прав людини та міжнародно-правових наслідків МП, раніше будувались скоріше на історичних анахронізмах та аналізі поодиноких випадків, тому в наукових працях з проблем боротьби з піратством був повністю відсутнім телеологічний та комплексний підходи, або ним приділялося недостатньо уваги. Тому, як правило, розглядалися здебільше історичні аспекти МП чи деякі окремі сторони боротьби з даним злочином. Наслідком чого було те, що в міжнародному праві досліджувана проблематика не тільки не була комплексно розкритою, але до неї був проявлений явно недостатній науковий інтерес з боку фахівців-дослідників проблематики міжнародного та національного морського права. Крім того, представниками доктрини та окремими практиками зовсім не враховувалася та обставина, що боротьба з міжнародним МП через її велику складність і особливу специфічність, не може бути прерогативою окремої держави.

Зважаючи на недостатній рівень доктринального обґрунтування МП та актуалізацію цього міжнародного злочину в сучасних умовах, об'єктивно зростає інтерес до рівня та якості міжнародно-правової регламентації комплексу заходів щодо протидії його скоєння та поширення. Однак, слід зазначити, що складність і специфіка боротьби з МП, обумовлені різним міжнародно-правовим статусом і правовим

режимом морських просторів, особливостями географічних умов регіонів де скоюють злочини пірати, а також різним рівнем сил, засобів і способів здійснення піратської діяльності. Саме це, не дозволяє розглядати цю проблему в рамках діяльності окремої держави, якогонебудь окремого її органа чи групи органів виконавчої влади, а об'єктивно вимагає комплексного підходу до її вирішення.

Тому, поряд з важливістю розвитку національного законодавства держав та міжнародного морського та міжнародного кримінального права, представляється необхідним більше повне використання потенційних можливостей, що закладені в нормах міжнародного права, в інтересах підтримки правопорядку на морі. Слід враховувати, що МП як злочин міжнародного характеру, одержало договірне визначення та закріплення протидії йому в Конвенції ООН щодо відкритого моря 1958 р. (ст. 15) й Конвенції ООН з морського права 1982 р. (ст. 101). У цих багатосторонніх міжнародних договорах міжнародна спільнота вперше дефінітивно визначило сукупність дій, що характеризуються як піратство.

Важливо відзначити, що із прийняттям зазначених конвенцій звичайні норми про МП, що були вироблені у процесі багато столітньої протидії йому, набули договірного характеру.

Для вироблення науково обґрунтованих пропозицій для вирішення проблем міжнародної та національної протидії МП потрібні не тільки загальні дослідження, спрямовані на пошук шляхів подальшого розвитку міжнародного права й законодавства держав, а також ті, що обумовлюють більш ефективне використання їх положень у повсякденній (тактичній) та перспективній (стратегічній) практиці боротьби з піратством. Враховуючи те, що дане питання вже давно вийшло за межі однієї держави, воно потребує об'єднання та суттєвої активізації сил світової спільноти з метою розробки спеціальної багатоаспектної міжнародної конвенції профільного характеру, яка зможе кодифікувати всі міжнародні норми та звичаї, що вже існують та включити до себе нові норми, що будуть передбачати не тільки протидію відповідним організаційним формам МП, але й містити ефективні міжнародно-правові форми протидії йому.

Зростаюча взаємозалежність держав у боротьбі з МП об'єктивно вимагає відповідного відображення в міжнародному праві та його окремих галузях. Однак у даний час має місце недостатня пропрацьованість комплексу міжнародно-правових мір у цій області, їхня невідповідність сучасним умовам, національному законодавству окремих країн, об'єктивним потребам, унаслідок чого знижується ефективність боротьби з даним злочином. Законодавчі й інші нормативно-правові акти держав нерідко носять загальний характер і далеко не завжди відповідають інтересам забезпечення їхньої безпеки на морі. У діяльності

державних органів, що приймають участь в боротьбі з МП, досить часто виникають ситуації, що вимагають удосконалення правової та процесуальної регламентації та відповідного регулювання. Унаслідок цього практичні міри в боротьбі з МП часто бувають недостатньо ефективними.

Зважаючи на важливість вирішення проблеми МП для держав причорноморського регіону та України, що мають розгалужену систему міжнародних морських шляхів, підняття ефективності міжнародно-правового та національно-правового регулювання протидії йому важко й навіть неможливо переоцінити, насамперед, у силу величезної суспільної небезпеки цього злочину.

Резюмуючи, слід відмітити, що МП поступово та перманентно набуває характер однієї із глобальних проблем людства, тому що зазіхає на найбільш значимі загальнолюдські та державні цінності, публічні та приватні інтереси. Це об'єктивно зумовлює та актуалізує розгляд необхідність правової регламентації та регулювання цієї проблеми на рівні всієї світової спільноти держав. Бо саме таким чином можна з якісно нових позицій оцінювати як питання національної безпеки, так й статутарний і перспективний стан міжнародного співробітництва в цій сфері.

М. В. Ситников, аспірант
*Мариупольського державного
гуманитарного університета*

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА КАК ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Объективная заинтересованность каждого государства, функционирующего на международной арене в качестве суверенного и независимого субъекта, в защите и обеспечении своих национальных интересов, недопущении посягательств на свой суверенитет и международную правосубъектность, объективно обуславливает его позитивную деятельность в рамках мирового сообщества и активное участие в формировании системы международной безопасности (далее – СМБ). Так как главной составляющей национального интереса, его императивом, выступает сохранение государства и его человеческого потенциала, а практическая реализация этого важнейшего задания осуществляется в системе национальной безопасности.

Следует указать, что в трудах отечественных исследователей профильная проблематика исследовалась фрагментарно, без надлежащей системности, подчас с позиций классового и корпоративно-субъективного подходов. В Украине до сих пор отсутствует комплексное исследование правовых проблем становления и развития СМБ, ее

взаимных связей с национальными системами профильного характера. Отсюда проведение исследований профильной проблематики с выявлением понятийных подходов и элементного состава МСБ, выступающей в качестве конституционно-институционального механизма предотвращения глобального вооруженного конфликта, является актуальным.

Необходимо акцентировать внимание на методологически важном положении о том, что генезис СМБ начался с уровня национальных систем профильного характера, где защита прав человека выступает в качестве одной из основных составляющих. Определяя концепцию национальной безопасности, У. Липпманн впервые четко сформулировал ее квинтэссенцию, заключающуюся в том, что «...Нация обеспечивает свою безопасность, когда она не жертвует своими законными интересами для избежания войны и способна, в случае, если эти интересы подвергнутся опасности, отстаивать их с помощью войн...». Р. Арон, исходя из тезиса о невозможности рационального определения национального интереса, свел это понятие к некоторой системе политических инвариантов – целей внешней политики государства. В качестве главной цели он определил безопасность, которая обеспечивается мощью страны. Последняя обладает ценностью лишь в том случае, когда она способна обеспечить безопасность государству и навязать свою волю соперникам. Г. Моргентау, полагал, что внешняя политика – это концепция национального интереса, основанная на понятии силы.

Систематический и структурно-логический анализ приведенных позиций свидетельствует о том, что в современном мире каждое отдельно взятое государство не способно в полной мере реализовать основные цели своего существования, свои национальные интересы, самостоятельно, либо не входя в конфликт с другими государствами, либо реализуя противоположный сценарий. Аналогично, на внутрисистемном уровне, каждая социальная группа, этнос или целая нация также может оказаться в состоянии конфликта с другими при попытке реализовать свои интересы в полной мере. Представляется, что особенно резко обостряется конфликтность при попытках реализации ложных, мнимых национальных интересов. Отсюда, формирование концепции национальной безопасности, с использованием субординационной или даже силовой терминологии, предполагает достижение внешнеполитических, а зачастую, и внутривнутриполитических целей только в условиях реализуемых конфликтов. Диверсификация возникновения подобных ситуаций и их превенция объективизирует проблематику конституирования и институционализации определенных ограничений, своеобразных «сдержек и противовесов», которые, возникая на международной арене в виде определенных управленческих структур,

имеющих международно-правовую природу, и определенных организационных, а затем и организационно-правовых форм деятельности участников таких структур, и составляют, собственно, правовую основу и структуру международного правопорядка.

Если понимать основное назначение международного публичного права в онтологическом аспекте, как "организацию международных отношений, отвечающую современному уровню человеческой цивилизации", то следует прийти к выводу о том, что действия по созданию и развитию новых механизмов СМБ, которые реально работоспособны в современных условиях первого десятилетия третьего тысячелетия, должны определяться качественно иным, новейшим пониманием смысла, источников и предназначения международного права, которые выработаны всем историческим ходом развития цивилизации. Такое новое понимание складывается в условиях, когда от международного права требуется не только недопущение прямых вооруженных конфликтов между государствами, но и обеспечение всеобщей безопасности и стабильного, устойчивого развития мирового сообщества.

Следует отметить, что до принятия 27 августа 1928 г. Парижского договора об отказе от войны в качестве орудия национальной политики (Пакта Бриана – Келлога), ст. 1 которого гласит о том, что: «Высокие Договаривающиеся Стороны, торжественно заявляют от имени своих народов по принадлежности, что они осуждают обращение к войне для урегулирования международных споров и отказываются от таковой в своих взаимных отношениях в качестве орудия национальной политики», любые средства, в том числе и военные признавались правомерными для обеспечения национальных интересов государств в международной системе. В условиях современного уровня развития НТП, когда виды вооружений и их качественные характеристики меняются, а тактико-технические параметры современных видов оружия не оставляют никаких шансов для обеспечения безопасности лишь военными средствами, гонкой вооружений, человечество осознало, что международная безопасность становится все более всеобщей, даже можно сказать всеобъемлющей по своему характеру и может быть обеспечена преимущественно не военными, а политическими и правовыми средствами. В этом контексте Ю.М. Рыбаков полагает, что достижение всеобъемлющей СМБ возможно только на путях международного сотрудничества на основе полного равноправия, уважения, суверенитета каждого члена международного сообщества, на основе добросовестного выполнения государствами принятых на себя обязательств, действующих норм международного права. Ведь всеобщая и всеобъемлющая безопасность – это не просто отсутствие войн, не нанесение ущерба правам государств, народов, от-

дельного человека, не просто корректное межгосударственное общение. Ее фундаментом является широкое и всеобъемлющее качественно новое, в том числе и гуманитарное сотрудничество между государствами, которое должно углубляться по существующим направлениям и охватывать новые. Нарастивая такое сотрудничество, государства должны стремиться содействовать взаимопониманию и доверию, дружественным и добрососедским отношениям, международному миру, безопасности и справедливости, равно как, разумеется, и повышению благосостояния народов. Исследуя проблемы становления и реализации всеобъемлющей СМБ Р.А. Мюллерсон указывает на то, что они зависят главным образом от политической воли государств. Н.А. Ушаков указывает на то, что ее создание должно предусматривать достижение соответствующих международных договоренностей и облечение ее в форму межгосударственных соглашений, т.е. в международно-правовую форму.

Следовательно, институционализация адекватного режима современного международного мира и международного правопорядка путем прогрессивного международно-правового развития, должна стать важнейшим средством создания подлинно безопасного международного порядка, построения СМБ.

Основополагающие реалии и постулаты в области становления новой СМБ четко определились только в конце XX века. Именно они оказывают существенное влияние на ее правовую и структурную институционализацию. К числу таких реалий возможно, в частности, отнести то, что международная безопасность имеет всеобъемлющий характер. Она включает в себя экономические, политические, военные, экологические, гуманитарные, информационные и другие аспекты, которые тесно взаимосвязаны и взаимообусловлены. Именно эти аспекты включает и международная регламентация прав человека, и именно в этом контексте доминанты СМБ и международной защиты прав человека корреспондируют между собой.

Указанные выше реалии современного мира убедительно свидетельствуют, с одной стороны, о многосторонности и всеобъемлющем характере СМБ, а с другой, - о неразрывной связи безопасности каждого отдельного государства с безопасностью всего международного сообщества в целом, а также о детерминирующей связи между безопасностью и развитием, что позволяет в итоге концептуально определить доминирующую роль прав человека в элементном составе СМБ.

А. Ю. Стащак, референт-перекладач відділу міжнародних зв'язків Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ

Міжнародний механізм захисту прав мігрантів є частиною механізму міжнародного захисту прав людини і функціонує у двох напрямках: розробка документів (конвенцій, декларацій та ін.), що закріплюють міжнародні обов'язки держав в області прав мігрантів, і контрольна діяльність міжнародних органів за дотриманням державами міжнародних зобов'язань з прав людини. Перший напрямок ми визначимо як правотворчий, що виражається у міжнародно-правовому регулюванні статусу мігрантів на універсальному, регіональному та двосторонньому рівнях, другий – як організаційно-правову діяльність спеціальних міжнародних органів. У даній роботі ми б хотіли спинитись саме на правовому механізмі захисту прав мігрантів.

Специфіка даного механізму полягає у тому, що, по-перше, міжнародні документи лише орієнтують держави на розробку законодавства у відповідності до конвенційних положень, чи конкретизують критерії і принципи, якими держави повинні керуватися. По-друге, специфічність положення мігрантів у країні перебування дозволяє їм звертатись за захистом своїх прав та інтересів як до власної країни (через посольства, консульства та інші уповноважені органи), так і до правозахисних органів держави-реципієнта.

Права мігрантів у міжнародному праві є предметом регулювання відразу у декількох аспектах, оскільки на мігрантів поширюються як загальні принципи прав людини, так і більш специфічні положення, що регулюють правовий статус іноземців, проблеми вимушеної міграції та правове становище трудящих-мігрантів.

Загальна декларація прав людини (1948 р.) у ст.13 визначає право кожної людини на свободу пересування, а також право шукати притулку від переслідування в інших країнах і користуватися цим притулком (ст.14). У ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.) також наголошується на праві вільного пересування і свободі вибору місця проживання, а крім того, визначається, що кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи свою власну. Ч.4 цієї ж статті забороняє будь-якій державі позбавити свого громадянина права на в'їзд до неї. Ст. 13 згаданого документу визначає, що іноземець, який законно перебуває на території будь-якої

держави-учасниці Пакту, не може бути безпідставно висланий із неї, крім цього, він має право на подання доводів проти свого вислання та на розгляд його доводів компетентними органами. Ст. 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права регулює права працівників-мігрантів і визначає право кожної людини на працю.

Питання міграції регулюються у Хельсинському заключному акті Ради з безпеки і співпраці в Європі (1975р.), де їм присвячено окремий розділ «Економічні і соціальні аспекти мігруючої робочої сили». Загалом, даний розділ наголошує на збільшенні потоку міграції та закликає держави-учасниці до якомога ретельнішого опрацювання даного питання і створення належних умов у країнах виїзду та прийому, а саме: право на рівні умови праці як для місцевих, так і для прибулих працівників, право на отримання достовірної інформації про країну виїзду, на соціальне забезпечення, організацію офіційного набору працівників-мігрантів у країні прийому, право на житло і задовільні умови життя, право дітей трудящих-мігрантів на освіту та ін. Крім того, даний Акт закріплює ще один надзвичайно важливий принцип – принцип возз'єднання сімей, наголошуючи, що країна прийому буде належним чином піклуватись про отримання особами з інших країн рівних прав на працю, освіту, медичну допомогу та соціальне забезпечення.

Ще одним міжнародним нормативно-правовим актом, який входить до комплексу правових механізмів захисту прав мігрантів, є Конституція Міжнародної організації з міграції (МОМ), що вступила в силу 14.11.1987 р. Ст. 1 даного документу визначає заходи з організованого переміщення осіб, а саме надання МОМ інформаційних послуг, організації набору та відбору працівників-мігрантів, інтеграції, мовної підготовки, надання консультацій усім зацікавленим сторонам, поміч у добровільній репатріації та реінтеграції тощо. Окремо у Конституції (ч.3 ст. 1) наголошується, що МОМ визнає пріоритет державного регулювання кожної окремої країни і діє на території цих країн згідно їх політики та законів і правил.

Ст.3 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання (1984 р.) забороняє висилку, повернення чи видання будь-якої особи іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй там може загрозувати застосування катувань.

Окремі положення, пов'язані з міграцією, регулюються також Конвенцією про права дитини (1989 р.). Зокрема, ст. 10 визначає, що держави-учасниці позитивним, гуманним і оперативним чином вирішують заяву дитини або її батьків на виїзд чи виїзд до або з держави-учасниці з метою возз'єднання сім'ї. Дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право підтримувати на регулярній основі осо-

бисті відносини і прями контакти з обома батьками, у зв'язку з чим дитині і батькам надається право залишати будь-яку країну і повертатися у власну. Ст. 11 цієї ж Конвенції наголошує, що держави-учасниці вживають заходів для боротьби з незаконним переміщенням і поверненням дітей із-за кордону. У ст. 22 визначається, що держави-учасниці вживають усіх заходів для забезпечення прав дитини, яка бажає одержати статус біженця, а також заходів по розшуку її батьків у разі їх відсутності та допомагають у возз'єднанні таких сімей.

Крім загальних принципів прав людини у міжнародному праві створені спеціальні механізми з регулювання правового становища та захисту прав мігрантів. Умовно їх можна поділити на три категорії нормативних актів за сферою регулювання: ті, що регулюють правовий статус іноземців; направлені на регулювання проблем вимушеної міграції (так зване право біженців); такі, що регулюють правове положення трудящих-мігрантів.

До першої групи належать наступні нормативно-правові акти: Резолюція про права людини по відношенню до осіб, що не є громадянами держави, в якій вони проживають (1985 р.), Конвенція про громадянство заміжньої жінки (1957 р.), Конвенція про скорочення безгромадянства (1961 р.), Конвенція про статус апатридів (1954 р.).

Проблеми вимушеної міграції регулюють такі міжнародні документи, як Конвенція про статус біженців (1951 р.), Протокол відносно статусу біженців (1966р.), Устав Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (1950 р.), Декларація про територіальний притулок (1967 р.), Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.), Додаткові протоколи до Женевської конвенції, що стосуються захисту жертв міжнародних озброєних конфліктів (1977 р.).

До останньої третьої групи нормативних актів, спрямованих на захист прав трудящих-мігрантів входять Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх родин (1990 р.), Конвенція Міжнародної організації праці (МОП) №143 про зловживання у сфері міграції і про забезпечення трудящим-мігрантам рівних можливостей і поведження (1975 р.), Конвенція МОП №97 про трудящих-мігрантів (1949 р.).

Варто зазначити, що проблема міграції набуває все більш значних масштабів як у світовому вимірі, так і по відношенню до України, а отже потребує більш чіткої правової регламентації, розробки нових і удосконалення існуючих механізмів захисту прав мігрантів, неухильного дотримання державами положень міжнародних актів у сфері захисту прав людини.

*А. П. Шуміленко, асистент каф.
міжнародного права Львівського
національного університету
ім. Івана Франка*

КОНТРОЛЬНІ ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ ООН ЗАГАЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МЕХАНІЗМІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЖІНКАМИ

Станом на сьогоднішній день реалізація більшості міжнародних договорів у різних сферах регулювання здійснюється, на наш погляд, саме на внутрішньодержавному рівні (і угоди у сфері боротьби з торгівлею жінками не є виключенням). Проте останнім часом помітно зросла роль різноманітних міжнародних організацій (а саме Організації Об'єднаних Націй), у рамках яких відбувається співпраця держав з метою вирішення проблеми боротьби зі згаданим злочином та імплементації відповідних міжнародно-правових норм.

На міжнародному рівні імплементація норм міжнародного права у сфері боротьби з торгівлею жінками здійснюється у рамках відповідного міжнародного організаційно-правового механізму імплементації, який включає зокрема міжнародно-правові засоби, які регулюють процес імплементації норм міжнародного права у згаданій сфері, та міждержавні інститути, які входять у міжнародну підсистему імплементації. Загалом, сутність згаданого механізму проявляється передусім у діяльності його структурних елементів: правотворчій (у рамках міжнародного правового механізму імплементації), організаційній та оперативно-виконавчій (у рамках міжнародного інституційного механізму імплементації), а також контрольній (зокрема у рамках механізму міжнародного контролю за імплементацією норм міжнародного права).

На міжнародному рівні імплементація норм міжнародного права у сфері боротьби з торгівлею жінками здійснюється у рамках міжнародного інституційного механізму імплементації, який охоплює постійно діючі міжнародні організації та їх допоміжні органи або спеціально створені для конкретних цілей допоміжні міжнародні інститути, які з метою забезпечення імплементації державами норм міжнародного права у сфері боротьби з торгівлею жінками здійснюють організаційну та оперативно-виконавчу діяльність імплементаційного характеру, а також паралельно виконують відповідні контрольні функції.

Найважливішою складовою міжнародного інституційного механізму імплементації норм міжнародного права у сфері боротьби з торгівлею жінками сьогодні є універсальні органи імплементації із загальною ком-

петенцією, а саме: головні органи ООН (приміром, Генеральна Асамблея ООН, Економічна та Соціальна Рада ООН) та допоміжні органи ООН (наприклад, Верховний комісар ООН з прав людини, Рада ООН з прав людини (до 15 березня 2006 р. – Комісія ООН з прав людини), а також Комісія ООН з питань становища жінок, Комісія ООН з питань запобігання злочинам та питань кримінального правосуддя, ін. спеціально створені органи).

Універсальні органи імплементації із загальною компетенцією окрім правотворчості імплементаційного характеру та відповідних контрольних функцій (передусім допоміжні органи ООН, які за результатами своєї діяльності звітують перед головними органами ООН) також здійснюють комплекс організаційних дій координаційного та інформаційного характеру, спрямованих на сприяння державам у виконанні взятих на себе зобов'язань, а також на безпосередню оперативно-виконавчу діяльність з імплементації правових актів організації.

З метою забезпечення імплементації норм міжнародного права у сфері боротьби з торгівлею жінками Генеральна Асамблея ООН приймає до розгляду періодичні доповіді спеціальних комітетів (конвенційних органів міжнародного контролю, створення яких було передбачене універсальними міжнародно-правовими актами у сфері захисту прав людини), які здійснюють нагляд за виконанням державами положень відповідних міжнародно-правових актів у згаданій сфері регулювання: 1) Комітет з прав людини (створений відповідно до положень ст. 28 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р.); 2) Комітет з питань ліквідації дискримінації щодо жінок (створений відповідно до положень ст. 17 Конвенції про ліквідацію дискримінації щодо жінок 1979 р.); 3) Комітет з прав дитини (створений відповідно до ст.43 Конвенції про права дитини 1989 р.).

Дослідженням проблеми боротьби з торгівлею жінками займаються також окремі комітети Генеральної Асамблеї ООН, а саме: 1) Комітет з правових питань (Шостий комітет); 2) Комітет з соціальних, гуманітарних та культурних питань (Третій комітет); а також 3) спеціальні комітети (комісії, робочі групи, групи експертів), створені у процесі роботи сесій Генеральної Асамблеї ООН (наприклад, 9 грудня 1998 р. Генеральна Асамблея ООН створила міжурядовий Спеціальний комітет з питань розробки конвенції проти транснаціональної організованої злочинності, результатом роботи якого стали Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. та Протокол про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї 2000 р.).

Економічна та Соціальна Рада ООН створила наступні допоміжні органи, які, з-поміж іншого, займаються і проблемою боротьби з торгі-

влею людьми (особливо жінками та дітьми): 1) Комісія з прав людини; 2) Комісія з питань становища жінок; а також 3) Комісія з питань запобігання злочинам та питань кримінального правосуддя.

Комісія ООН з прав людини (станом на сьогоднішній день – Рада ООН з прав людини), заснована 16 лютого 1946 р., з 1994 р. почала досліджувати проблему саме торгівлі жінками. Комісією були створені: 1) Підкомісія з питань заохочення та захисту прав людини (створена Комісією ООН з прав людини згідно з Резолюцією 9(І) ЕКОСОР від 21 червня 1946 р.; до 1999 р. – Підкомісія з питань запобігання дискримінації та захисту меншин); 2) Робоча група з сучасних форм рабства (є однією з шести робочих груп, створених Підкомісією з питань заохочення та захисту прав людини) з 1975 р. щорічно отримує доповіді держав-учасниць Додаткової конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства від 7 вересня 1956 р. та інформацію від органів Секретаріату ООН (приміром, Відділ з питань покращення становища жінок, Центр соціального розвитку та гуманітарних питань Відділу ООН у Відні), від зацікавлених спеціалізованих установ ООН (Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародної організації праці, Всесвітньої організації туризму), від Міжнародної організації кримінальної поліції та численних неурядових організацій); 3) Спеціальний доповідач з питань насильства над жінками, його причин та наслідків (спеціальний орган, поштовхом для створення якого стала Всесвітня конференція з прав людини 1993 р.) починаючи з 1994 р. направив до Комісії ООН з прав людини кілька доповідей з питань гендерно-орієнтованого насильства; 4) Спеціальний доповідач з питань запобігання систематичних зґвалтувань, сексуального рабства та практики, подібної до рабства, протягом збройних конфліктів – допоміжний орган, створений 1994 р. згідно з Рішенням Комісії ООН з прав людини 1994/103 (від 4 березня 1994 року); 5) Спеціальний доповідач з питань боротьби з продажем дітей, дитячою проституцією та дитячою порнографією – створений 1997 р. допоміжний орган, який зосереджений на боротьбі з сексуальною експлуатацією дітей; 6) Спеціальний доповідач з питань прав мігрантів (додатково створений з огляду на рекомендації створеної Комісією ООН з прав людини 1999 р. Міжурядової робочої групи експертів з питань прав мігрантів, а також згідно з Резолюцією 1999/44 Комісії ООН з прав людини інститут, який розглядає міграційні аспекти проблеми боротьби з торгівлею жінками та проводить аналіз імплементаційної діяльності держав щодо норм, спрямованих на боротьбу із даним злочином, яка проводиться шляхом вдосконалення національного міграційного законодавства); 7) Спеціальний доповідач з питань торгівлі людьми,

особливо жінками та дітьми (інститут, створений 8 жовтня 2004 р. згідно з Рішенням Комісії ООН з прав людини 2004/110) подав першу доповідь 22 грудня 2004 р.: розглядає проблему торгівлі людьми у контексті міжнародних та національних переміщень і міграційних процесів, зумовлених економічною глобалізацією, фемінізацією міграції, збройними конфліктами, трансформацією держав, а також зміною політичних кордонів; здійснює робочі візити до відповідних країн, отримує інформацію від неурядових організацій та повідомлення від окремих фізичних осіб, тісно співпрацює з іншими спеціальними доповідачами і подає за результатами своєї діяльності періодичні доповіді Раді ООН з прав людини.

Комісія ООН з питань становища жінок (створена 1946 р) подає ЕКОСОП ООН доповіді та рекомендації з питань захисту прав жінок і боротьби з дискримінацією щодо жінок. Комісія ООН з питань запобігання злочинам та питань кримінального правосуддя (створена 1991 р.) розглядає торгівлю жінками у контексті боротьби з організованою злочинністю.

Верховний комісар ООН з прав людини (створений 1993 р. згідно з Резолюцією A/RES/48/141 інститут) 1998 р. створив спеціальну внутрішню робочу групу з питань боротьби з торгівлею людьми, завданням якої було визначення найбільш ефективних шляхів, якими Верховний комісар може сприяти вирішенню цієї проблеми (координація співробітництва держав).

СЕКЦІЯ III
**ПРОБЛЕМИ ДОДЕРЖАННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ
І СВОБОД ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ**

*А. Б. Блага, канд. юрид. наук, доц., нач.
каф. кримінального права та
кримінології навчально-наукового
інституту підготовки фахівців для
підрозділів слідства та дізнання ХНУВС*

**ПРОБЛЕМИ ДОДЕРЖАННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНО-
ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ**

1. Рівень демократичності держави загалом та її правоохоронних органів зокрема залежить від спрямованості їх діяльності на додержання прав і свобод людини. Під забезпеченням реалізації прав людини слід розуміти, з одного боку, систему їх гарантування, тобто загальні умови та спеціальні (юридичні) засоби, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а за необхідності й охорону; з іншого – напрям діяльності державних органів щодо створення умов для реалізації прав громадян.

На рівні міжнародних угод одним з перших правових актів, що закріпив спеціальні права неповнолітніх, є Женевська Декларація прав дитини 1924 року. Саме в ній Лігою Націй був сформульований і отримав закріплення спеціальний принцип міжнародного захисту прав дитини - “дитина, зважаючи на її фізичну та розумову незрілість, потребує на спеціальну охорону та піклування, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження”. Таким чином, міжнародна спільнота зробила перший крок для визнання особливого статусу дитини у зв’язку з її психофізіологічними особливостями розвитку та закріплення у вигляді правових норм переліку прав і свобод дитини, що підлягають загальному дотриманню.

У подальшому статус неповнолітніх як спеціального суб’єкта правового захисту було підтверджено та розвинуто низкою документів, серед яких можна назвати Мінімальні стандартні правила ООН щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх (так звані Пекінські правила 1985 року); Конвенцію ООН про права дитини та 2 факультативні протоколи щодо захисту дітей від участі у збройних конфліктах та недопущення дитячої проституції (1989 р.); Керівні правила ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх (Ель-Ріядські правила 1990 року) та інші.

Найбільш вагомим з наведених документів є Конвенція ООН про

права дитини. На сьогоднішній день Конвенція є універсальною збіркою правових положень, що закріплює права і свободи дитини та на якій ґрунтується національна політика багатьох країн у справах неповнолітніх. Перш за все це стосується частини 2 ст.2 Конвенції ООН, де прямо вказується на те, що саме держава приймає усі заходи, необхідні для забезпечення захисту дитини від будь-яких форм дискримінації. Важливим є також принцип, сформульований в ст.3 Конвенції про права дитини: “В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини”.

Проте слід відзначити, що тлумачення цього положення у значній мірі залежить від національного менталітету та особливостей правозастосовчої практики. Так, Сінгапур зберіг право на застосування тілесних покарань щодо неповнолітніх, коли це є обґрунтованим та необхідним для забезпечення національної безпеки. Нідерланди встановили, що кримінальна відповідальність настає не з 14-річного віку, як це практикується у більшості європейських країн, а по досягненню неповнолітнім 16 років. Саудовська Аравія, ратифікувавши Конвенцію, зауважила, що деякі її положення суперечать мусульманському праву та залишила за собою право застосовувати закони шаріату у випадках, коли це буде необхідно.

Аналіз міжнародних стандартів прав дитини свідчить, що вже сьогодні Конвенцію потрібно доповнити окремими нормами щодо заборони вилучення у дитини органів, про особливі заходи захисту дітей, які залишилися без догляду, про заборону сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей, про неприпустимість дитячих шлюбів та викорінення дискримінації відносно неповнолітніх вагітних жінок та матерів.

2. Ратифікувавши Конвенцію про права дитини 27.02.1991 року, Україна прийняла на себе міжнародно-правові зобов'язання по здійсненню міжнародних стандартів прав дитини, відповідно з якими вона повинна забезпечити добробут, охорону здоров'я, житло, освіту для кожної дитини без будь-якої дискримінації, забезпечити якнайкраще здійснення інтересів і прав дитини в усіх сферах суспільного життя.

Згідно зі ст.9 Конституції України, положення Конвенції про права дитини є частиною національного законодавства України, через що усі норми українського права, що мають відношення до цієї галузі, повинні приводитися у відповідність до норм Конвенції. Слід зазначити, що в Україні також діють всі засоби національної імплементації між-

народних стандартів прав дитини, закріплених в Конвенції, а саме: 1) приведення національного законодавства у відповідність з міжнародно-правовими зобов'язаннями по Конвенції; 2) проведення політики відповідно з міжнародно-правовими зобов'язаннями; 3) приведення у відповідність з міжнародно-правовими зобов'язаннями судової і адміністративної практики; 4) створення державних органів для контролю за здійсненням міжнародно-правових зобов'язань і позасудового захисту прав дитини.

Таким чином, в Україні статус неповнолітніх визначається передусім Конституцією, яка закріплює захист дитинства як одну з обов'язкових функцій держави (ст.51, ч.3). Положення Конституції України закріплюють також принцип рівності дітей (ст.52 і 24), право дітей на життя (ст.27), на достатній життєвий рівень, охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, безпечне і здорове довкілля (ст.48, 49, 50), свободу дитини від насильства та експлуатації (ст.52), право дитини, позбавленої батьківського піклування, на утримання і виховання з боку держави (ст.52).

Проте слід вказати, що в Конституції перелічено лише декілька основних прав неповнолітніх, та й інші нормативні документи також не містять докладного переліку цих прав та опису механізму щодо їх охорони. Такий стан речей не може вважатися задовільним, через що сьогодні пропонується здійснити відповідні доповнення у статті Конституції з тим, щоб усі міжнародно визнані права дитини були закріплені передусім основним законом України. З іншого боку, є наявна потреба включити норми Конвенції ООН у Кримінальний, Кримінально-процесуальний кодекси, Кодекс про адміністративні правопорушення, створивши тим самим, максимально комплексний механізм захисту прав неповнолітніх в Україні. Має сенс прискорення процесу ратифікації Україною Європейської конвенції застосування прав дитини 1996 р., що надало б змогу неповнолітнім висловлювати власну позицію під час розгляду справи у суді, клопотатися про призначення спеціального представника, здійснювати право сторони у судовому процесі.

У відповідності з ратифікованими міжнародними документами Україною також було здійснено ряд заходів щодо посилення соціально-правового захисту неповнолітніх, серед яких слід вказати на створення центрів соціальних служб для молоді, Комітету та служби у справах неповнолітніх, загальноосвітніх шкіл й профтехучилищ соціальної реабілітації, центрів медико-соціальної реабілітації, притулків та приймальників-розподільників для неповнолітніх.

3. Факт народження у батьків дитини та реєстрація її народження у відповідних державних органах є відправним моментом для виникнення прав дитини, що нерозривно пов'язані з обов'язками батьків,

особливе місце серед яких належить обов'язкам по вихованню дитини. Одночасно держава надає батькам право на виховання дитини, але при цьому покладає на них обов'язок здійснювати це виховання належним чином та в інтересах дітей. Це положення закріплено як ст.51 Конституції України, так й ст.1 Кодексу про шлюб та сім'ю України. Привілейований статус неповнолітнього, таким чином, забезпечується декларацією обов'язку батьків піклуватися про здоров'я дітей, їх фізичний, духовний та моральний розвиток, навчання, формування поваги до суспільства. Право неповнолітнього на належне батьківське виховання в сім'ї є правом особистого характеру, головною особливістю якого полягає у тому, що дитина не може реалізувати його самостійно. Це право реалізують у життя батьки, виконуючи відповідні обов'язки.

Проте за інформацією Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, близько 90 тис. українських сімей не виконують виховних функцій, майже 70% бездоглядних дітей походить з неповних або багатодітних сімей; на профілактичному обліку служб у справах дітей перебуває близько 140 тис. дітей, які схильні до правопорушень, вживають наркотичні речовин та алкогольні напої, з неблагополучних сімей, безпритульні та бездоглядні.

Охорону прав неповнолітніх у сфері сімейно-побутових відносин виконують норми сімейного права. Особливістю сімейно-правових санкцій полягає в тому, що застосовуються вони не тільки у випадках порушення правових норм, але й на підставі постанов судових органів. У випадку жорстокого ставлення до дітей та неналежного піклування закон передбачає позбавлення батьківських прав, що є крайньою мірою, яка застосовується лише у випадках, коли інші заходи впливу не змінили ставлення батьків до виховання дітей.

Щоб не позбавляти дитини сім'ї та одночасно забезпечити її право на належне сімейне виховання, закон встановлює спеціальну профілактичну норму - відібрання дитини без позбавлення батьків батьківських прав. Відібрання дітей по суті є превентивним заходом по відношенню до батьків, оскільки надає їм можливість змінити своє ставлення до виховання дитини. Підставою для відібрання дітей у батьків є наявність у сім'ї небезпечної для виховання і розвитку дитини обстановки.

Права неповнолітніх захищаються також за рахунок статусу батьків у випадках, коли неповнолітніми у віці від 15 до 18 років заподіюється шкода. В таких випадках до відповідальності у справі притягуються батьки як співвідповідачі не тільки за проханням позивача, але й за ініціативою самого суду. Наприклад, у випадках заподіяння шкоди внаслідок хуліганських дій неповнолітнього, крім коштів по відшкодуванню шкоди, заподіяної здоров'ю потерпілого, судом можуть бути

стягнені також і грошові кошти, які були витрачені на виплату потерпілому допомоги в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

Усього в 2007 р. від злочинів постраждало 12010 неповнолітніх, з них від тяжких та особливо тяжких – 5568 чол., на 6% збільшилась кількість осіб, що потерпіли від торгівлі людьми.

Проте ряд насильницьких злочинів, вчинених стосовно неповнолітніх, у Кримінальному кодексі не віднесений до категорії тяжких. Серед таких можна назвати задоволення статевої пристрасті неприродним способом, розбещення неповнолітніх, викрадення чужої дитини.

Досить гострою проблемою є те, що неповнолітні ще не стали одним з головних об'єктів захисту прав людини в ході досудового слідства. У законі й дотепер відсутня норма, що регламентує статус неповнолітнього та малолітнього. Статус потерпілого надається неповнолітнім лише після юридичного визнання факту вчиненого злочину. На практиці момент визнання особи потерпілою відбувається до закінчення слідства, що не дозволяє неповнолітнім приймати участь у таких діях, як огляд та слідчий експеримент, не дозволяє своєчасно заявити цивільний позов, реалізувати право на відвід слідчого. При ознайомленні з матеріалами кримінальної справи у неповнолітнього потерпілого відсутнє закріплене законом право робити виписки з матеріалів у будь-якому обсязі, на відміну від звинуваченого та його адвоката, для яких така норма встановлена.

Якщо родичі потерпілого неповнолітнього є алкоголіками (наркоманами) та не в змозі укласти угоду з адвокатом щодо представництва інтересів дитини у суді, закон не передбачає обов'язкової участі адвоката за рахунок держави, що призводить до порушення прав неповнолітнього на справедливе судочинство.

Проведене опитування слідчих, суддів та адвокатів встановило наступну картину: 66% опитаних вважають, що під час розслідування кримінальних справ права неповнолітніх не забезпечуються у повному обсязі; 30% вважають, що не забезпечується особиста безпека неповнолітніх під час слідства; 22% вказали на незадовільний стан щодо відшкодування неповнолітнім збитків; 14% відзначили, що під час проведення процесуальних дій порушується особиста гідність неповнолітніх.

4. Права неповнолітніх у сфері виробництва регулюються, перш за все, Законом України "Про охорону праці", ст.15 якого прямо передбачає заборону на застосування праці неповнолітніх на важких роботах та на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. Положеннями вказаної статті забороняється також залучати неповнолітніх до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. За-

борона діє на залучення неповнолітніх до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні, що повністю відповідає міжнародним стандартам у сфері запобігання експлуатації дитячої праці.

З появою акціонерних товариств та розвитком ринку нерухомості виникли чисельні випадки порушень прав неповнолітніх на житло при продажі батьками дитини житла, а також виявилися певні прогалини у законодавчій базі, що регулює права неповнолітніх як співвласника нерухомості та суб'єкта підприємницької діяльності. Саме з цих причин одним з додаткових заходів захисту прав неповнолітніх стало роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10.11.99 р. №23, де окремо наголошено, що неповнолітні мають право брати участь у загальних зборах акціонерів незалежно від кількості, типу та категорій акцій, власниками яких вони є. Неповнолітні особи, які є власниками акцій, мають також невід'ємне право на участь у загальних зборах акціонерів.

*О. М. Ігнатов, канд. юрид. наук, доц.
каф. кримінального права та
кримінології Кримського юридичного
інституту Одеського державного
університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОРУШЕНЬ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Детермінація правопорушень, що вчиняються працівниками ОВС являє собою процес комплексної взаємодії цілого ряду факторів, весь масив яких, за своїм змістом можна розділити на такі основні види, як: соціально-економічні, політичні, психологічні, організаційно-управлінські та правові. Розглянемо основні з них.

Суть соціально-економічних детермінант полягає в специфіці їхнього впливу. Соціально-економічні фактори є основною причиною високого, а часом критичного рівня тривожності і відчуженості працівників ОВС на фоні зростаючого перевантаження органів внутрішніх справ та загального падіння престижу професії. Тривожність і відчуженість працівників органів внутрішніх справ породжують такі найбільш тяжкі форми девіацій, як алкоголізм, наркоманія, суїцид із властивою для них аутодеструктивною спрямованістю, і відіграють значну роль у детермінації різного роду правопорушень та злочинності працівників ОВС.

Наслідками багаторічної зневаги до питання законодавчого закріплення правового і соціального стану працівників органів внутрішніх справ, обумовленого негативними політичними процесами, що відбу-

ваються в нашій країні, є соціальна і службовою апатія, розвиток різних форм девіантної поведінки працівників ОВС.

Усі соціально-психологічні фактори детермінації протиправної поведінки працівників органів внутрішніх справ доцільно розділити на дві групи: 1) обумовлені психологічними особливостями самих працівників органів внутрішніх справ; 2) обумовлені специфікою служби працівників органів внутрішніх справ (впливом середовища здійснення службових функцій).

Першу групу складають:

1) фактори, пов'язані з недостатньою професійною культурою працівників ОВС, що являють собою недоліки:

- рівня професійних знань працівників ОВС;
- рівня професійних умінь і навичок працівників ОВС;
- рівня правової культури працівників ОВС;
- деонтологічної правосвідомості (готовності виконувати свій службовий обов'язок та діяти правомірно в будь-якій ситуації, в тому числі при здійсненні службової діяльності);

2) фактори, пов'язані з наявністю в працівників ОВС психічних патологій та девіацій. Психопатологічні особливості (наявність психічних патологій і девіацій) особистості працівника ОВС виступають домінуючою криміногенною детермінантою вчинення ними насильницьких злочинів. У зв'язку з тим, що недостатньо ефективно працюють військово-лікарські комісії та психологічні служби ОВС, на службу в органи внутрішніх справ потрапляють особи не тільки з хитливою психікою, але навіть страждаючі нервово-психічними захворюваннями. Слід також враховувати й можливість виникнення у працівників ОВС різних психічних аномалій у період проходження служби й у зв'язку зі здійсненням службових функцій.

Особливості другої групи факторів пов'язана з тим, що специфіка служби в органах внутрішніх справ така, що існує реальна небезпека небажаних змін у світогляді особистості, у системі її моральних цінностей, психічному і фізичному стані. Криміногенна роль середовища здійснення службових функцій працівниками органів внутрішніх справ обумовлена рядом факторів.

1. Психологічна дезадаптація працівника ОВС, викликана реакцією організму на систематичну екстремальність умов діяльності, обумовлену специфікою службових функцій. Екстремальність умов діяльності визначають:

- хронічно властиві працівникам ОВС стреси;
- конфліктно-змістовний характер службової діяльності;
- прямий або непрямий негативний вплив на працівника ОВС з боку

правопорушників;

- перевантаженість і ненормованість робочого часу працівників ОВС.

2. Негативна соціалізація особистості працівника ОВС, обумовлена дефектами соціального середовища – колективу підрозділу. Основними дефектами відповідного середовища є:

- негативний морально-психологічний клімат у трудовому колективі;
- наявність „міліцейської” субкультури, що характеризується: існуючою в колективах працівників ОВС негативною радикальною установкою досягнення мети будь-якими засобами; зловживанням працівниками ОВС алкоголю, наркотиків; використанням міліцейського жаргону і нецезурної лексики;
- гіпертрофована професійна корпоративність;
- негативні особливості особистості керівника колективу і стилю керування.

До факторів організаційно-управлінського характеру слід віднести:

1) недоліки кадрового відбору (даний фактор є одним з найважливіших криміногенних факторів детермінації правопорушень працівників ОВС), а також нестабільність службової і керівної ланки органів внутрішніх справ (знаходиться в прямій залежності від недоліків кадрового відбору);

2) недоліки психологічного забезпечення службової діяльності працівників ОВС;

3) недосконалість існуючої системи критеріїв оцінки діяльності органів внутрішніх справ;

4) недосконалість системи контролю за дотриманням законності працівниками ОВС.

Істотне криміногенне значення мають правові фактори, що пов'язані з недоліками правового регулювання діяльності ОВС (які багато в чому походять від недосконалості сучасного українського законодавства взагалі):

1) відсутність законодавчого визначення поняття правоохоронного(них) органу(нів);

2) неповнота і недосконалість правової регламентації діяльності різних служб ОВС, непогодженість їхніх функцій і співвідпорядкованості;

3) невизначеність посадового положення окремих працівників різних підрозділів ОВС, відсутність точних посадових інструкцій;

4) у законодавстві України міститься певна кількість норм, які дозволяють їх вільне тлумачення. Це дає простір для особистого розсуду й свавілля, наслідком чого є порушення прав і інтересів людини;

5) істотні недоліки діючого законодавства у відношенні забезпечення права затриманого на зустріч з адвокатом, доступу до лікаря, що створює можливість не тільки для вчинення насильницьких злочинів (зо-

крема, застосування катувань), але і для приховання слідів їх вчинення.

У групу правових факторів входять також певні труднощі, пов'язані із притягненням працівників ОВС до відповідальності. Відсутність чітко виражених ознак провини працівника ОВС дозволяє особам, які проводять перевірку за фактом порушення законності, маніпулювати рішенням про визнання поведінки працівника дисциплінарним правопорушенням або злочином, особливо у випадках вчинення посадових злочинів.

Вагомим фактором, що впливає на існування порушень прав і свобод людини у діяльності органів внутрішніх справ, є відсутність об'єктивних і повних даних про стан законності в органах внутрішніх справ. Більшість статистичних даних про стан законності в ОВС до недавнього часу мало абсолютно „закритий” характер.

Таким чином, комплексне дослідження факторів детермінації порушень прав і свобод людини у діяльності органів внутрішніх справ і пізнання механізмів їхньої взаємодії є гарантією розробки ефективних заходів протидії цьому негативному явищу.

*Т. В. Каткова, канд. юрид. наук,
доц., доц каф. кримінального процесу
навчально-наукового інституту
права, економіки та соціології
Харківського національного універ-
ситету внутрішніх справ*

ПРАВА ОСОБИСТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У 1995 р. Україна стала членом Ради Європи, однієї з найбільш авторитетних міжнародних організацій, яка в своїй діяльності особливо увагу приділяє забезпеченню прав людини. Україна прийняла на себе зобов'язання своє внутрішнє законодавство в сфері прав людини привести у відповідність з міжнародними стандартами.

Прийняття Україною 28 червня 1996 р. Конституції було першим кроком до наближення України до магістрального напрямку розвитку світової цивілізації щодо визнання людини, її гідності, прав і свобод найвищою цінністю в суспільстві і державі.

Проголошені у Всесвітній декларації прав людини (1948 р.) право на життя та особисту недоторканість (ст.3), право не піддаватись тортурам або жорстокому нелюдяному принижуючому гідність поведженню і покаранню (ст.5), право на рівний захист закону; право на захист від будь-якої дискримінації (ст.7); право ефективного поновлення в правах компетентними національними судами(ст.8); право не бути

підданими свавільному арешту, затриманню, вигнанню (ст.9); право на те щоб справа була розглянута гласно із дотриманням усіх вимог справедливості незалежним і неупередженим судом (ст.10); право обвинуваченого вважатися невинним доки його винність не буде встановлена законним порядком гласного судового розгляду, при якому йому забезпечуються усі можливості для захисту (ст. 11), закріплені у Конституції України і стали підґрунтям для розвитку усіх галузей національного законодавства, у тому числі і кримінально-процесуального.

Кримінальне судочинство є сферою державної діяльності, де права особи зачіпаються найбільш вагомо і гостро. Тут можливе застосування різних заходів процесуального примусу, вирішується питання про свободу і долю особи, яка притягується до кримінальної відповідальності. В кримінальне судочинство залучаються постраждалі від злочину і інші громадяни. Усі ці особи мають свої права, які повинні бути належним чином забезпечені державою.

Останнім часом, до КПК України були внесені зміни і доповнення щодо приведення діючого КПК у відповідність Конституції України та міжнародно-правовою концепцією в сфері прав людини, проголошеною всесвітньою декларацією прав людини (1948 р.), а також Європейською конвенцією про захист прав та основних свобод людини(1950 р) та Протоколами до неї, Європейською соціальною хартією (1961 р.), і Протоколами до неї та іншими міжнародними документами. Ці зміни стосуються:

- введення судового контролю за діями і рішеннями слідчого, органу дізнання і прокурора, що суттєво обмежують права громадян (арешт, обшук, примусова виїмка, продовження строків тримання під вартою тощо);

- наданню прокурору більших повноважень і посилення його ролі, як представника державного обвинувачення;

- реформування судових стадій перегляду оскарження рішень (апеляційне, касаційне і виключне провадження).

Але ці зміни і доповнення не змогли “залатати” прогалин кримінального судочинства в сфері забезпечення прав людини. У сучасний період продовжується робота над проектом нового КПК України.

У новому КПК України варто реалізувати наступні концептуальні положення:

- особистість, її права і свободи є найвищою цінністю;

- обмеження прав особистості може бути допущено у мінімальних межах, визначених необхідністю забезпечити права і свободи інших людей і інтереси суспільства;

- можливості обмеження прав особистості у правозастосовчій прак-

тиці при провадженні у кримінальних справах мають бути суворо регламентовані і поставлені під пильний контроль.

Україна, як член Ради Європи, має інтегрувати не тільки в політичну, економічну, а і в юридичну сферу європейського співтовариства. За кордоном висловлюються думки про європейську юриспруденцію, про зближення методів ведення процесу країн, для яких загальним є одне – неминучий контроль за кримінальним судочинством з боку Європейського суду з прав людини у Страсбурзі.

У зв'язку з цим існуючи в європейських та інших закордонних державах моделі розслідування і практика забезпечення прав і свобод людини при провадженні кримінальних справ заслуговують ретельного вивчення. Слід мати на увазі також рекомендації Ради Європи щодо питань провадження розслідування. Зокрема, рекомендації “Про спрощення кримінальної юстиції”, прийняті 17 вересня 1987 року Комітетом Міністрів Ради Європи та положення Амстердамського договору від 2 жовтня 1998 року в частині гармонізації, зближення та уніфікації не тільки окремих правових інститутів, а і правових систем в цілому.

Законодавці, судді, юристи широко визначають, що для розв'язання справ про злочини, різного ступеню тяжкості та складності допустимі різні процедури. Так, розглядати справу, про злочин невеликої тяжкості, скоєний в умовах очевидності людиною, яка добровільно і щиро визнає свою провину, судом присяжних недоцільно, економічно безглуздо. Тому в багатьох країнах світу склались спрощені правила розгляду кримінальних справ. Вони мають різні назви: спрощене, сумарне, прискорене провадження.

При застосуванні цих форм забезпечуються і основні права людини (зокрема, право на захист) і досягається завдання ефективності і економічності кримінального судочинства, невідворотності покарання.

Так, в США вже майже 40 років існує так зване “поштове розв'язання” кримінальних справ: обвинуваченому в нетяжкому злочині в повісті про виклик до суду сповіщається сума штрафу, яка може бути накладена у випадку його засудження. Якщо обвинувачений по пошті направляє до суду цю суму, то кримінальна справа закривається. Такий досвід розв'язання правових конфліктів запозичила і Франція.

В європейських країнах успішно існує процесуальний інститут, що має назву “угода на випадок визнання обвинуваченим своєї вини”.

В італійському законодавстві закріплені положення, які дають можливість не доводити справу до суду шляхом “спрощеного розгляду”, “призначення покарання за згодою сторін”, добровільної сплати обвинуваченим 50% суми, яка складає максимальний розмір штрафу.

Розповсюджена у Великобританії форма “сумарного проваджен-

ня” про нетяжкі злочини запозичена у 1990 році кримінально-процесуальним законодавством Болгарії, Чехії та інших Східноєвропейських держав, які після розпаду соціалістичної системи почали розбудову нового кримінально-процесуального законодавства.

Деякі елементи спрощення кримінального судочинства є і у вітчизняному законодавстві: ч.3 ст.299 КПК України надає суду можливість, якщо проти цього не заперечують учасники судового розгляду, не досліджувати усі докази у судовому засіданні. Але позбавлення засудженого права у цьому випадку оскаржити в апеляційному порядку вирок, на мій погляд, суттєво обмежує право кожної людини на захист.

При реформуванні та удосконаленні кримінально-процесуального законодавства України треба враховувати рекомендації Ради Європи щодо дотримання десяти принципів, які об’єднанні в чотири групи:

принципи, які передумовляють побудову правових систем (законність, рівність, судову незалежність);

принципи, на яких має будуватись захист особистості (захист гідності обвинуваченого, захист потерпілих, презумпція невинуватості);

принципи, які реалізують здійснення вимог справедливості кримінального судочинства (забезпечення прав обвинуваченого і рівноправ’я сторін);

принципи, що забезпечують одночасно і його ефективність (адекватність реакції на скоєний злочин і її швидкість).

Побудоване на таких принципах нове кримінально-процесуальне законодавство України забезпечить кожній особі, що приймає участь у кримінальному процесі, реалізацію її прав і свобод.

Я. В. Чистокляний, канд. юрид. наук,
доц. Дніпропетровського національного
університету

ЗМАГАЛЬНІСТЬ СТОРІН ТА СВОБОДА В НАДАННІ НИМИ СУДУ СВОЇХ ДОКАЗІВ І У ДОВЕДЕННІ ПЕРЕД СУДОМ ЇХ ПЕРЕКОНЛИВОСТІ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

1. Віднесення змагальності до числа засад кримінального судочинства іноді ставлять під сумнів, зазначаючи, що учасники процесу йдуть до суду не змагатися, а відстоювати власні інтереси. Окрім того, засада – це правове положення, яке підлягає безумовному виконанню, а як же можна примусово заставити сторони змагатися? (О.Р. Михайленко).

Обов’язковість засади змагальності проявляється не у імператив-

ній настанові сторонам змагатися між собою під час провадження у кримінальній справі, а у приписі державним органам і посадовим особам, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, забезпечити можливість дослідження обставин справи в умовах змагальності, визначених законом.

2. Чому законодавець змушений був закріпити положення щодо змагальності, якого не знав «радянський» кримінальний процес, на конституційному рівні (п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України) ?

Людина визнається в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому держава має дбати про створення для людини найкращих умов для відстоювання своїх прав і законних інтересів. Для юридичних (у тому числі й кримінальних) справ більш справедливого способу відстоювання учасниками своїх прав і законних інтересів, ніж змагальність, людство ще напрацювало.

Органи дізнання, слідства і прокуратури виконуючи свої обов'язки, діють заради блага усіх людей – членів суспільства. Про змагальність починають говорити лише тоді, коли посадові особи державних органів, які ведуть кримінальний процес, розпочинають кримінальне переслідування певної особи. У цьому випадку посадовці діють заради забезпечення загальносуспільних інтересів, у тому числі й інтересів осіб, залучених до провадження у кримінальній справі. Оскільки кожна особа, у тому числі і посадова, може помилятися, а посадова особа - ще й діяти у інтересах відомства, а не конкретних людей, - Конституція України проголосила однією із засад кримінального судочинства змагальність сторін.

3. Основною передумовою змагальності є рівність сторін, які беруть участь у кримінальній справі. У науковій літературі рівність сторін іноді розглядають як окремих принцип кримінального судочинства, котрий є основоположним у системі принципів, бо ідея рівності становить його зміст, має значення для всього кримінального процесу та характеризує специфіку галузі кримінально-процесуального права (Л.Б. Ісмаїлова). Звісно, рівність сторін не може претендувати на принцип кримінального судочинства, оскільки вона є складовим елементом принципу змагальності. Та й Конституція України не називає його серед засад судочинства.

Посадовці, які ведуть процес, мають делеговані їм державою повноваження щодо провадження у кримінальних справах. Реалізація цих повноважень підкріплена державним примусом. Сторона ж захисту не має повноважень, подібних до тих, якими наділена сторона обвинувачення (кримінального переслідування). Тому кримінально-процесуальне законодавство на розвиток положень Конституції України щодо змагальності задля вирівнювання можливостей сторін встановлює певні переваги, що отримали у юридичній літературі назву «пе-

реваги захисту» (І.Я. Фойницький, О.В. Смірнов). До числа останніх належить право обвинуваченого не давати показання, а також давати завідомо неправдиві показання, право підсудного на останнє слово тощо.

4. Проголошення у Конституції України принципу змагальності сторін безумовно є великим кроком уперед у плані удосконалення правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності і забезпечення прав людини під час провадження у кримінальних справах. Проблема його подальшої реалізації (конкретизації) у кримінально-процесуальному законодавстві полягає у тому, що «ступінь» запровадження змагальності у процес може бути різним.

І у «радянському» кримінальному процесі були елементи змагальності, зокрема під час судового розгляду кримінальної справи. У сучасному українському процесі змагальність «проникла» і у стадію досудового розслідування, де з'явився арбітр (суд), який не лише контролює дотримання конституційних прав людини у цій стадії, а й вирішує спірні питання між стороною захисту (підозрюваний, обвинувачений та їхні захисники) і стороною обвинувачення (державні органи та їхні посадові особи, які здійснюють досудове провадження з метою формування і формулювання обвинувачення). Виконання судом арбітральної функції у кримінальному судочинстві України стало загально-визнаним фактом як у теорії, так і судовій та слідчій практиці. Але резерви розширення змагальності під досудового розслідування не вичерпані. Зокрема, у стадії досудового розслідування можуть бути впроваджені такі змагальні елементи як участь судді у слідчих діях, про провадження яких він приймав рішення; інститут «взаємного відкриття сторонами матеріалів» тощо.

5. Доволі спірним у процесуальній теорії є питання щодо участі потерпілого на стороні обвинувачення у справах публічного та приватно-публічного обвинувачення. Конституційне положення про цінність людини для держави у контексті розглядуваного питання можна трактувати з двох позицій.

1) Оскільки потерпілий є вищою соціальною цінністю для держави, то йому має бути надане право здійснювати функцію кримінального переслідування з метою добитися засудження винного і відшкодування завданих злочином збитків. Таким чином, потерпілий «доповнює» прокурора у здійсненні цієї функції.

2) Держава як гарант прав людини (потерпілого) повинна зробити усе аби забезпечити покарання винних і відшкодування потерпілому завданої шкоди. Виходячи із цього, держава у особі відповідних органів і посадових осіб «змагається» у кримінальному судочинстві із стороною захисту, відстоюючи не лише інтереси усього суспільства, а й

інтереси потерпілого. За такого підходу участь потерпілого у кримінальній справі може стати на заваді реалізації загальносупільних інтересів, бо він буде прагнути реалізувати лише власні інтереси і певним чином заважати провадженню у справі. Тому потерпілому може бути надане право (а іноді й обов'язок) давати показання (наприклад, у США).

А. В. Бречко, викладач каф.
конституційного та міжнародного
права Донецького юридичного
інституту Луганського державного
університету внутрішніх справ
МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ВИПАДКАХ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів, відповідно до ст. 2 Закону України «Про міліцію», є основним обов'язком органів внутрішніх справ. Разом із тим, не можна не враховувати і результати соціологічних опитувань, відповідно до яких значна частина населення при вирішенні питань особистої безпеки, захисту своїх прав і свобод схильна не довіряти міліції та іншим правоохоронним органам.

У ст. 64 Основного Закону визначено: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах військового або надзвичайного положення можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод з вказівкою терміну дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції». Ці положення є гарантією не відчужуваності і непорушності прав і свобод людини, закріплених в ст. 21 Конституції України.

Таким чином, відповідно до положень Основного Закону України, права і свободи людини і громадянина дозволено обмежувати тільки у випадках, прямо передбачених Конституцією. Такими обмеженнями може бути необхідність:

- врятувати життя людей або майно;
- забезпечити охорону здоров'я й моральність населення, захистити репутацію або права й свободи інших людей;
- забезпечити інтереси національної безпеки, територіальну цілісність,

- громадську безпеку, економічний добробут;
- запобігти злочинів або його припинити;
  - здійснити безпосереднє переслідування осіб, підозрюваних у скоєнні злочину;
  - встановити істину під час розслідування кримінальної справи;
  - запобігти розголошенню інформації, одержаної конфіденційно;
  - підтримати авторитет і неупередженість правосуддя тощо.

Тобто такі випадки, як запобігання злочинам, встановлення істини, охорона авторитету державних органів та інші є законодавчо визначеними підставами для обмеження прав і свобод людини й громадянина. Забезпечення інтересів національної безпеки, яке є одним із таких підстав, виступає водночас однією з функцій держави в сфері її забезпечення для виконання завдань захисту стабільності в суспільстві. Тобто виникає така ситуація, за якої права людини і громадянина одночасно і обмежуються, і захищаються в інтересах національної безпеки. Зрозуміло, що обмеження в реалізації окремих прав і свобод здійснюється не відносно всіх громадян і не назавжди, а виключно на законних підставах і тимчасово. Але де тоді буде проходити межа між захистом пріоритетів національної безпеки, першим з яких є гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, і конституційними положеннями про обмеження цих прав в інтересах національної безпеки? Закріплене в статті 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» положення про те, що забезпечення неухильного додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення дійових механізмів їх забезпечення, захист конституційного устрою, вдосконалення системи політичної влади з метою зміцнення демократії є основними напрямками забезпечення національної безпеки у внутрішньополітичній сфері, не дає чіткої відповіді на це запитання, а отже, потребує свого подальшого з'ясування.

Чинний Закон «Про основи національної безпеки України» не містить визначення поняття «інтереси національної безпеки», а визначати їх через наявні категорії «національні інтереси», «пріоритети національних інтересів» та «загрози національним інтересам» не є правильним та доцільним, оскільки цей Закон у статті 1 дає визначення тільки терміну «національні інтереси», всі інші подалі вживаються в тексті Закону без будь-якого тлумачення. Так, національні інтереси визначені як життєво важливі матеріальні, інтелектуальні й духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Такий підхід, за якого Конституцією України передбачаються підстави

для обмеження прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки, а Законом «Про основи національної безпеки України» взагалі не згадується про таке їх обмеження, а також не дається легітимного визначення інтересів національної безпеки, на нашу думку, призведе в майбутньому до появи багатьох проблем. По-перше, як це відбувається в країнах з тоталітарним режимом, держава тільки підкреслює свою монополію на захист або обмеження прав і свобод людини й громадянина. Зрозуміло, що сама людина краще за всіх знає свої власні інтереси та має право вибору – захищати їх самостійно або звернутися до державних установ.

По-друге, «визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет та її прогресивний розвиток» своїм широким змістом залишають вибір підстав для обмеження прав і свобод людини і громадянина на власний розсуд державного апарату та його посадовців. Це – також характерна риса радянського періоду та один з атавістичних стереотипів, і він виявляється в тому, що за різних умов і підстав все ж таки можна порушувати права і свободи людини і громадянина.

По-третє, конституційні положення, на основі яких повинні ухвалюватися і яким повинні відповідати інші нормативні акти, в частині визначення підстав і випадків обмеження прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки, не знаходять свого розвитку в діючому Законі.

Таким чином, Конституцією України встановлені права і свободи людини і громадянина, а також вичерпний перелік підстав для їх обмеження. При цьому існує ряд прав і свобод, які не можуть бути обмежені ні за яких умов. Дане правило набуває особливої важливості у випадках, коли громадянин, вступаючи у суспільні відносини у сфері кримінального судочинства, стає одним з учасників процесу розслідування та протистоять державному апаратові в особі правоохоронних органів, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання або досудове слідство. У встановленні таких гарантій захисту прав громадян від порушення або обмеження з боку державних органів або окремих посадовців реалізується охоронна функція Конституції та ухвалених на її основі законів України.

І. В. Гловюк, асистент каф.
*кримінального процесу Одеської
національної юридичної академії*

ПРАВО НА ЗАХИСТ ТА РОЗГЛЯД СУДДЕЮ ПОДАНЬ ПРО УСУНЕННЯ ЗАХИСНИКА ВІД УЧАСТІ У СПРАВІ

Одним із заходів кримінально-процесуального примусу, який частково застосовується суддею у досудовому провадженні, є усунення захис-

ника від участі у справі. Новела КПК щодо усунення захисника від участі у справі окремими науковцями була оцінена як недопустиме втручання посадових осіб у стосунки між адвокатом і громадянином, які існують у зв'язку з укладеним договором на надання правової допомоги (Т.В. Варфоломеева); з іншого боку, Я.П. Зейканом було зроблено висновок, що добре, що розв'язання цього питання віднесено до компетенції судді, а не слідчого й прокурора. Усунення конкретного захисника від участі у справі є обмеженням права обвинуваченого на захист, оскільки особа позбавляється, як правило, обраного нею захисника, на професійну допомогу якого вона розраховує, а для заміни захисника потрібен час, потрібен час і на встановлення із ним робочого психологічного контакту.

Слід зазначити, що у КПК України детально не урегульовано процедуру розгляду суддею подання про усунення захисника від участі у справі, не встановлено форму подання, прав та обов'язків учасників розгляду тощо.

Відповідно до ч.2 ст.61¹ КПК, за поданням особи, яка провадить дізнання, слідчого питання про усунення захисника від участі у справі вирішує суддя за місцем провадження розслідування. Суддя розглядає подання про усунення захисника від участі у справі, вивчає матеріали, якими обґрунтовується подання, вислуховує прокурора і захисника, при необхідності опитує підозрюваного, обвинуваченого, особу, у провадженні якої знаходиться справа, після чого виносить мотивовану постанову про усунення захисника від участі у справі чи про відмову в цьому.

На нашу думку, ця процедура є недосконалою. Так, у КПК не встановлено, що суб'єктом внесення подання може бути прокурор. КПК не встановлює вимогу про необхідність узгодження подання із прокурором, незважаючи на те, що усунення захисника від участі у справі – це дія, яка значно обмежує конституційне право особи на захист, і тому необхідний й прокурорський нагляд при внесенні подання. Із змісту норми КПК неможливо зрозуміти, чи необхідно надавати судді для вивчення усю кримінальну справу, або окремі матеріали. На нашу думку, слід надавати судді усю кримінальну справу, оскільки вчинення лише всієї кримінальної справи дасть змогу визначити, чи дійсно є підстави для усунення захисника від участі у справі. При розгляді подання суддя при необхідності опитує підозрюваного, обвинуваченого, особу, у провадженні якої знаходиться справа. На нашу думку, суддя зобов'язаний у кожному випадку опитувати підозрюваного, обвинуваченого, усунення захисника зачіпатиме його права, зокрема він повинен буде шукати собі іншого захисника, обговорювати з ним лінію захисту тощо. Суддя зобов'язаний у кожному випадку опитати особу, у провадженні якої знаходиться справа, оскільки саме цією

особу зроблено висновок про наявність обставин для усунення захисника, і саме на неї повинен бути покладений тягар доказування необхідності усунення захисника від участі у справі.

У проекті КПК №1233 врегульовано процедуру відводу захисника. Відповідно до ст. 53, встановивши обставини, які відповідно до статті 51 Кодексу виключають участь захисника в справі, особа, яка здійснює дізнання, слідчий за згодою прокурора чи сам прокурор направляють матеріали і подання, а потерпілий чи його законний представник - заяву про відвід захисника до слідчого судді за місцем провадження розслідування чи знаходження органу дізнання або досудового слідства. Захиснику направляється копія подання або повідомлення про заяву потерпілого чи його законного представника. Слідчий суддя в триденний строк розглядає подання чи заяву, вивчає направлені йому чи витребувані ним за заявою потерпілого чи його законного представника матеріали, якими вони обґрунтовуються, вислуховує прокурора і захисника, при необхідності опитує потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, їхніх законних представників, особу, у провадженні якої знаходиться справа, після чого виносить мотивовану постанову про відвід захисника чи про відмову в цьому. Тобто у проекті КПК встановлено можливість подання заяви про відвід захисника, суб'єктом подання якої є потерпілий чи його законний представник. Розширено коло учасників судового розгляду подання (заяви). Слід погодитися із тим, що захиснику повинна направлятися копія подання, однак при цьому слід надати йому право знайомитися із додатками до цього подання, які його обґрунтовують, для забезпечення повноцінного обґрунтування заперечень проти подання. На нашу думку, суб'єктом внесення подання про усунення захисника мають бути особа, яка здійснює дізнання, слідчий, прокурор. Потерпілий та його представник не повинні мати права на подання заяви до суду. У разі необхідності вони мають право звернутися із клопотання до особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, які за наявності підстав внесуть подання до суду. У судовому засіданні потерпілий та його представник мають викликатися та опитуватися у разі необхідності.

Тому статтю у проекті КПК щодо усунення захисника від участі у справі можна викласти у наступній редакції:

Стаття ____. Усунення захисника від участі у справі.

1. Встановивши обставини, які виключають участь захисника в справі, особа, яка здійснює дізнання, слідчий за згодою прокурора, прокурор направляють подання, до якого мають додавати матеріали, що підтверджують обставини, вказані у поданні, до слідчого судді за місцем провадження розслідування.

2. Подання повинне містити: місце та час його складання, найменування органу, який вносить подання; дані про погодження подання з прокурором; прізвище, ім'я та по батькові особи, щодо якої вноситься подання; її освіту, професію, місце роботи, адресу); дані про наявність підстав для усунення захисника від участі у справі. Захиснику направляється копія подання.

3. Особа, яка здійснює дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані надати судді для вивчення кримінальну справу. Матеріали кримінальної справи в суді не реєструються, а вивчаються суддею у режимі, що забезпечує нерозголошення даних дізнання, досудового слідства. У разі відмови особи, яка здійснює дізнання, слідчим, прокурором у наданні матеріалів кримінальної справи або надання тільки копій окремих процесуальних документів суддя своєю постановою залишає подання без розгляду і повертає прокуророві.

4. У разі відкликання слідчим, прокурором подання про усунення захисника від участі у справі, слідчий суддя своєю постановою залишає подання без розгляду.

5. Слідчий суддя протягом 24 годин розглядає подання.

6. Захисник має право на ознайомлення з матеріалами подання. У разі заявлення клопотання про ознайомлення з матеріалами подання суддя оголошує перерву у розгляді подання та надає можливість ознайомлення з матеріалами подання із встановленням строку такого ознайомлення, який не може виходити за межі строку розгляду подання.

7. У судовому засіданні суддя оголошує, яке подання розглядатиметься; з'ясовує, хто з учасників розгляду з'явився, необхідні дані про них та роз'яснює їм права (заявляти відводи і клопотання в межах предмета судового дослідження, знайомитися з матеріалами подання, давати пояснення, висловлювати свою думку щодо клопотань і пояснень інших учасників розгляду, оскаржувати постанову судді); повідомляє своє прізвище, прізвища прокурора і секретаря судового засідання, захисника, підозрюваного, обвинуваченого; з'ясовує наявність відводів та клопотань і вирішує їх; прокурор оголошує та обґрунтовує подання, вислуховує думку особи, у провадженні якої перебуває справа, думку потерпілого або його представника, якщо вони викликалися та з'явилися, опитує захисника, підозрюваного, обвинуваченого, досліджує матеріали, додані до подання, після чого залежно від наявності до того підстав вносить постанову мотивовану постанову про :

усунення захисника від участі у справі;

про відмову в усуненні захисника від участі у справі;

про закриття провадження з розгляду подання – у разі відмови прокурора від підтримання подання.

8. Копія постанови про усунення захисника протягом доби вручається або направляється захиснику, а також його підзахисному.

9. На постанову слідчого судді протягом трьох діб з моменту її оголошення може бути внесена апеляція підозрюваним, обвинуваченим, захисником, прокурором, особою, у провадження якої перебуває справа.

Ю. В. Градова, здобувач
*Харківського національного
університету внутрішніх справ*

МОНІТОРИНГ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Проблема забезпечення прав і свобод людини і громадянина знаходить своє місце в переліку найактуальніших проблем сьогодення. Захист прав і свобод людини безпосередньо залежить від законодавчої бази держави, оскільки тільки в тій державі, де на конституційному рівні закріплені та гарантовані права і свободи людини, де законодавчо врегульовані правовідносини між громадянами та державою, можна говорити про реальність, дієвість механізму гарантій прав і свобод людини і громадянина. Ефективність нормативної правової бази проявляється в її дієвості, реалізації, розвитку і відновленні. Це гостро порушує питання про необхідність моніторингу законодавства та правозастосовчої практики.

Аналізуючи досвід зарубіжних країн, зокрема Російської Федерації, де моніторинг законодавства займає важливе місце (тому є підтвердженням щорічне, починаючи з 2003 р., проведення Всеросійської науково-практичної конференції «Моніторинг правового простору і правозастосовчої практики»), можемо спостерігати, що моніторинг законодавства дозволяє на основі об'єктивного аналізу соціально-економічного процесу не тільки оцінити результативність діючого законодавства, але й прогнозувати ефективність законопроектів, які розроблюються і приймаються. Моніторинг законодавства має стати з'єднуючою ланкою між державою і суспільством, адже на даному етапі державного будівництва між ними існує величезна прірва: існуючий стан захисту прав людини і громадянина не тільки не сприяє підвищенню авторитету Конституції серед населення, а підриває його довіру до держави і призводить до зростання правового нігілізму, масового відчуження значної частини людей від влади та законодавства. А в такій атмосфері достатньо складно працювати і без того не особливо налагодженому механізму по захисту прав і свобод громадян.

Деякі аспекти моніторингу правового простору знайшли своє ві-

дображення в працях Ю.А.Тихомирова, С.С. Алексеева, І.В. Жужгова, І. Н. Барцица, А.В. Малько, М.Н. Марченка та ін., проте саме поняття "моніторинг" не має однозначного тлумачення. Це пов'язане з тим, що він вивчається й використовується в рамках різних сфер науково-практичної діяльності. У широкому значенні поняття "моніторинг" (від лат. *monitor* – застережливий) можна визначити як спеціально організоване, систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів з метою їхньої оцінки, контролю або прогнозу. На практиці ми звикли зіштовхуватися з цим поняттям у вузькому його значенні, під яким розуміється збір, упорядкування інформації, але в даному випадку автор пропонує використовувати цей термін в більш широкому його розумінні.

Під моніторингом законодавства слід розуміти систематичну комплексну діяльність органів влади, наукового співтовариства, інститутів громадського суспільства й громадських організацій по оцінці, аналізу, узагальненню й прогнозу стану законодавства й практики його застосування з метою підвищення якості законотворчості, удосконалювання системи реалізації законодавства в інтересах дотримання й захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина.

В Україні на деякі державні органи покладено функції, пов'язані з моніторингом законодавства. Це прокуратура, Міністерство юстиції України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада України, її фракції, комітети і народні депутати. Таким чином в Україні фактично існує правовий моніторинг, інша справа чи ефективною є його дія.

Низька якість законотворчості визначається поспішністю й невпорядкованістю її процесу, крім того в ряді випадків відбувається лобювання приватних, а не суспільних інтересів, у результаті чого ми спостерігаємо девальвацію поняття законності. На жаль в Україні існує така тенденція, що нерідко подані законопроекти спрямовані лише на часткову зміну окремих правовідносин, їхній аналіз дає змогу зробити висновок про відсутність чіткої концепції, стратегії та плану у цій сфері, хаотичність законопроектів, а дуже часто неузгодженість між собою.

А це дає підстави стверджувати, що на даний момент в Україні неефективно працюють державні органи, на які покладену функцію з моніторингу законодавства. Декларативність, пробільність, дефектність законодавства дискредитує роль права в свідомості значної частини суспільства, а це в свою чергу знижує рівень правової культури населення, породжує правовий нігілізм, що негативно позначається на ефективності забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Щоб подолати негативні явища в суспільстві, викликані значними недоліками в законодавчій базі, автором пропонується використовувати моніторинг законодавства в широкому його розумінні як спосіб забезпе-

чення ефективності захисту прав і свобод громадян шляхом збору й аналізу скарг громадян щодо порушення їхніх прав і законних інтересів, на основі цього виявляти й ліквідувати прогалини в законодавстві. Основним завданням моніторингу законодавства має стати підвищення якості і дієвості законодавства, наряду з цим можна виділити побічні завдання: підвищення якості та ефективності законодавства за рахунок використання інтелектуального потенціалу суспільства; зниження ступеня відчуження між владою та суспільством шляхом максимальної відкритості законодавчого процесу; підвищення рівня суспільної злагоди та зниження гостроти соціальних конфліктів; подолання правового нігілізму.

Переймаючи позитивний досвід РФ, в якості одного з рішень названої проблеми може слугувати створення Єдиного наукового центру з моніторингу, що має, комплексно використовуючи можливості Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури, Уповноваженого з прав людини, провідних юридичних вузів і науково-дослідних центрів, у прозорий, небюрократичний і некорумпований спосіб проводити аналіз соціально-економічного процесу в нашій державі й на основі цього оцінювати результативність дії законів та робити прогноз щодо ефективності розроблених проєктів. Підвищення ефективності законотворчості та якості правозастосування є запорукою стабільності в країні, демократизації суспільства й гармонізації правової системи.

*Р. І. Зуєв, науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЩОДО ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

За роки незалежності України у нашій країні відбулися докорінні зміни на шляху незворотної демократизації суспільства і держави. Розбудова громадянського суспільства та правової держави, яке відбувається сьогодні, потребує зміни векторів діяльності державних органів з метою першочергового забезпечення прав та свобод людини і громадянина. На ряду з внутрішніми перетвореннями в Україні, світовий розвиток підіймає як одну з найважливіших загальнолюдських проблем питання міжнародних стандартів прав та свобод людини, їх дотримання в кожній конкретній країні, що вимагає посиленої уваги до даної проблематики.

Функціонування державних органів в цих умовах зумовило природній та закономірний процес європейської інтеграції України, це є

реальним кроком до світових стандартів демократії, заснованих на засадах верховенства права й забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Правоохоронна система в Україні на теперішній час не рідко виступає гальмом даних процесів та не здатна адекватно відповідати на завдання що постають перед нею. Система ж органів внутрішніх справ значною мірою орієнтована на радянську модель.

Визначення проблем діяльності органів внутрішніх справ та можливих шляхів їх усунення, впровадження нових підходів та міжнародного досвіду діяльності правоохоронних органів, пізнання явищ та тенденцій, котрі визначають перспективи розвитку діяльності підрозділів міліції, поряд із загальнодержавними завданнями у сфері дотримання міжнародних стандартів прав та свобод людини, має важливе значення для її адаптації до загальносвітових. Ще й дотепер у нашій країні значною мірою збережено негативні аспекти радянської системи органів внутрішніх справ з надмірною централізацією, мілітаризацією, бюрократизмом, авторитарно-дисциплінарною моделлю управління. Найбільш кричущими вадами цієї системи є: відсутність дійового механізму реагування на звернення громадян, зорієнтованого, перш за все, на захист їхніх прав, свобод і законних інтересів; збереження багатьох формальних показників в роботі, наслідком чого є застосування тортур, необгрунтовані затримання громадян, інші порушення законності; корумпованість особового складу. Результатом цього є низький рівень довіри населення до міліції, критичні оцінки з боку міжнародних експертів.

Проблематика дослідження вимагає здійснення глибокого аналізу нормативно-правової бази, наукових праць з питань реформування органів внутрішніх справ України щодо дотримання міжнародних стандартів прав та свобод людини, практики діяльності органів внутрішніх справ з означеної проблематики, концепції реформування системи МВС. До питання забезпечення прав особи органами внутрішніх справ зверталися вітчизняні науковці, серед яких В. Букач, І. Бородин, О. Горова, О. Домбровська, Д. Заброта, П. Михайлов, О. Негодченко, А. Олійник, К. Толкачов. Вони розглядали особливості цієї діяльності органів внутрішніх справ, але поза їх увагою залишилось комплексне та системне дослідження питань, що стосуються реформування органів внутрішніх справ для дотримання органами внутрішніх справ міжнародних стандартів прав та свобод людини.

Міжнародні стандарти прав людини як зафіксовані в юридичних актах і документах міжнародних організацій (або їх органів) принципи і норми про зміст та обсяг прав людини, що є обов'язковими або рекомендаційними настановами для внутрішньодержавної юридичної практики. До критеріїв міжнародних стандартів прав людини вона від-

носить: рівень нормативності і загальності; територія дії; коло (обсяг адресатів); ступінь абстрактності вираження; характер обов'язковості (деонтологічний статус) тощо.

Взаємозв'язок норм національного і міжнародного права у галузі прав людини має свої особливості, які обумовлені специфічним характером міжнародно-правових актів з прав людини. Більшість з указаних норм має виражений диспозитивний характер. Це знаходить свій вияв у тому, що ці норми встановлюють лише межі належної поведінки держав, а не конкретні розпорядження для реалізації на території держав.

Органи внутрішніх справ виступають найбільш дієвими органами державної влади, що реалізують свої повноваження в сфері дотримання міжнародних стандартів прав людини. Зміст їх діяльності у цій сфері включає такі напрямки: створення сприятливих умов для ефективної реалізації, охорона, захист та відновлення порушених конституційно закріплених стандартів прав людини.

Метою реформування органів внутрішніх справ є поетапне перетворення системи органів МВС у відомство європейського зразку. Реформування органів внутрішніх справ і їх подальша діяльність мають скеровуватися на підставі міжнародних стандартів: додержання Конституції та законів України; захисту у межах визначеної компетенції прав і свобод громадян на засадах їх рівності перед законом, незалежно від національного чи соціального походження, ставлення до релігії, політичних переконань, службового чи майнового стану та інших ознак; взаємодії МВС з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування; проведення кадрової політики в органах внутрішніх справ на засадах професіоналізму, патріотизму, компетентності та відданості справі, чесності, справедливості, моральності; розроблення та впровадження професійних стандартів службової діяльності працівників органів внутрішніх справ; наукової обґрунтованості здійснюваних інституційних перетворень; поєднання колегіальності під час вироблення й прийняття рішень з реформування і функціонування органів та єдиноначальності у їх реалізації, прозорості та гласності з необхідною конфіденційністю в організації роботи; взаємодії з правоохоронними органами іноземних держав на підставі норм міжнародного права, відповідних договорів та угод; розмежування сфер політичного та фахового (службового) керівництва, забезпечення на цій основі стабільності керівного складу органів внутрішніх справ у центрі й на місцях; заборони діяльності в системі органів МВС партій, рухів та інших громадянських об'єднань, що мають політичні цілі, недопущення їхнього впливу на процес реформування органів внутрішніх справ та їх подальшу діяльність; громадського контролю; систем-

ності, наступності всіх перетворень.

Покращення діяльності органів внутрішніх справ та підвищення ефективності їх роботи з дотримання міжнародних стандартів прав та свобод людини можливе при:

- удосконаленні нормативно-правової бази, яка б відповідала міжнародним стандартам, забезпечувала виконання у повному обсязі всіх функцій, покладених на систему органів Міністерства внутрішніх справ;
- вивчення та впровадження позитивного досвіду зарубіжних країн у сфері забезпечення внутрішньої безпеки у державі;
- створення нової моделі системи органів МВС України а також передумов для подальшого вдосконалення її діяльності;
- приведення до належного рівня матеріального забезпечення та соціального захисту працівників ОВС;
- оптимізації структури вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ МВС.
- оптимізації системи управління діяльністю органів системи МВС.
- постійному аналізу стану дотримання міжнародних стандартів прав та свобод людини з боку повноважних органів та невідкладному реагуванні на факти їх порушення;
- подальшому удосконаленні форм та методів діяльності органів внутрішніх справ України;
- чіткій регламентації повноважень органів внутрішніх справ України на напрямку реалізації міжнародних стандартів прав та свобод людини;
- підтримання належного іміджу міліції та правової культури та правової свідомості співробітників міліції.

В. В. Снегірьов, *ст. викладач*
Луганського державного
університету внутрішніх справ
А. Г. Скапенко, *студентка*
Луганського державного
університету внутрішніх справ

СЕКС-РАБСТВО ЯК НАСЛІДОК ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ

Після розпаду Союзу звалилася «залізна завіса», настав час перебудови, стали закриватися підприємства. Викинуті на узбіччя життя жертви перебудови, почали шукати можливості пристосуватися до нового життя. Цим встигли скористуватися шахраї всіх мастей. Вони швидко організували канали доставки на Захід, країн Перської затоки й у Туреччину, дівчат для роботи в підпільні борделі. Цей потік живого товару не зупинений дотепер. Це і стало причиною появи такого виду злочинності як продаж людей.

Багато наших співвітчизників змушені шукати роботу за кордоном. Для цього в Україні є всі умови: хронічне безгрішшя, викликане або безробіттям, або злидарськими зарплатами. Це підштовхує дівчат, хоч як використовувати молодість, для забезпечення своїх батьків, родичів й свого майбутнього. За різними підрахунками на заробітках за кордоном знаходяться від 500 тисяч українців. Із них, по даним Представництва Міжнародної організації з питань міграції в Україні, до 90% жінок знаходяться в борделях, проти своєї волі. Вже після перетину кордону з різних причин у них відбирають паспорти.

Соціологічні опитування проведені кафедрою кримінального права і кримінології ЛДУВС вказують, що 74% опитуваних неповнолітніх випускниць шкіл бажають отримати роботу за кордоном. Із них 47% згодні на роботу у сфері послуг, 28% бажають знайти себе у шоу-бізнесі, 32% мріють присвятити себе модельному бізнесу. С кожним днем зростає кількість жінок і дівчат, життєва установка котрих полягає у тому, щоб вдало вийти заміж, а якщо не виходить цього зробити, то стати утриманкою якогось заможного чоловіка. Також при оцінці престижності занять для жінок, часто називались проституція і жінка кримінального авторитета.

Як показали проведені дослідження, для неповнолітніх дівчат, які займаються продажем свого тіла, характерна суттєва морально-психологічна деформація особистості: поведінка підкорюється лише власним бажанням і інтересам; протиставлення себе суспільству; небажання притримуватися установленому суспільному порядку; відсутність життєвих орієнтирів на майбутнє.

Дівчата завжди були бажанні за кордоном, але ніколи ще їх права не порушувались так зухвало і цинічно, як у теперішній час. Погане становище на батьківщині не виправдовує проституцію за кордоном. Ніхто не може спокусити дівчат займатися проституцією в Україні, тому що їх права захищені діючим законодавством, а за кордоном їх права не визнаються.

Неповнолітні дівчата, котрі займаються проституцією, не тільки ризикують своїм життям, але суттєво псують престиж України. Потрапив у сферу кримінального бізнесу, вони знаходяться у стані правового нігілізму, являються не тільки порушниками діючого законодавства, але й ще виступають як вербувальники, агітуючи своїх подружок, рідних на ці протиправні дії. Саме правовий нігілізм і являється причиною зростання відтоку населення за кордон. На жаль правовий нігілізм має глибокі корні у нашому менталітеті.

Низький рівень правосвідомості населення являється основним фактором, який впливає на створення стереотипу про те, що робота за кордоном може вирішити усі фінансові проблеми. Треба також підкреслити той факт, що оформляючи контракт з закордонними агентства-

ми, дівчата добре розуміють, навіщо вони туди їдуть. Багато хто дійсно шукають там нормальну роботу, але не виключають варіант того, що їм будуть пропонувати займатися проституцією. Таким чином ми маємо справу з непрямим наміром з боку дівчат по відношенню к проституції: не бажали, але передбачали й свідомо припускали. Дівчата навмисно їдуть торгувати своїм тілом, тому що для них це набагато простіше, ніж робота на заводі або за прилавком в магазині.

З метою запобігання сексуальної і трудової експлуатації наших громадян за кордоном, а також для їх соціального захисту Україна тісно співробітничас з міжнародними організаціями і представництвами інших держав, виступас на міжнародній арені ініціатором жорстокості мір у боротьбі с торгівлею людьми. Треба виділити, що багатосторонне співробітництво у рамках участі в діяльності різноманітних організацій і в рамках виконання державами їх обов'язків по універсальним багатостороннім договорам у сфері захисту прав людини, охоплює не тільки безпосередню координацію загальних дій, спрямованих на забезпечення досягнення мети договорів, а також включає постійний обмін інформацією відносно ефективних методів і стратегій захисту прав людини, котрі застосовуються державами. Один із способів розповсюдження такої інформації – представлення державою спеціально створеної в рамках системи ООН і в рамках міжнародних договорів органам моніторингу її звітів і докладів о діяльності, відносно імплементації положень окремих міжнародних правових актів.

Також слід виділити, що і усередині держави треба проводити профілактичну і наглядову роботу відносно цієї проблеми. Сьогодні приватні фірми пропонують громадянам влаштуватися на високооплачувану роботу за кордоном. При цьому, дуже часто такі фірми розвертають свої агітаційні компанії всередині університетів, де дуже багато бажаючих заробити гроші. Після укладання договору фірма звичайно перестає цікавитися долею свого клієнта, тим самим залишає його один на один з проблемами в іншій державі. Вочевидь, що таке положення справ неприпустимо і, що слід на законодавчому рівні закріпити за такими фірмами обов'язок нагляду за подальшою долею їх клієнтів за кордоном до того часу, поки вони не повернуться на Україну, а в випадку виникнення проблем в іншій державі, покласти на ці фірми обов'язок в наданні правової допомоги нашим співвітчизникам. Перші кроки вже зроблені, так, наприклад українські оператори при перетині їх клієнтами кордону надають інформацію о місце знаходження ближнього посольства, засобами розсилання СМС.

Однак вище приведені приклади є вирішення проблеми с однієї сторони. Специфічний ринок торгівлі можна представити у вигляді трикутника, де суб'єктами виступають, продавець послуг-посередник-клієнт.

Уряд держави багато робить у боротьбі с торговцями і посередниками, однак зовсім не враховує наявність ще як клієнта, так і самого «товару». Законодавцем у ст.149 ККУ закріплена кримінальна відповідальність за торгівлю людьми, однак нема ніяких санкцій по відношенню до покупця. На фоні постійних політичних катаклізмів, вимагати широкомасштабної державної програми, по боротьбі із проблемою работоргівлі, не має з кого. Громадські організації охоплюють далеко не всі регіони України, і в результаті доступ до інформації – єдине, що може запобігти трагедії, є не у всіх. Доводиться визнати, що на сьогоднішній день работоргівці, котрі не бажають втратити джерело доходів, випереджають правозахисників як мінімум на пару кроків. Торгівля людьми – це звичайний бізнес, головне правило бізнесу говорить про те, що якщо є попит, то є і пропозиція. Таким чином, Україні треба на законодавчому рівні закріпити відповідальність за покупку сексуальних послуг у різних проявах і чим жорсткіше встановити санкції, тим краще вони будуть працювати.

Що стосується потенційних жертв, треба відзначити, що однієї тільки профілактичної роботи з населенням мало. Діяльність міжнародних і вітчизняних організацій з боротьби торгівлею людьми в цілому направлена на звільнення із рабства тих, хто там вже опинився і роздача пропагандистських буклетів тим, хто може туди потрапити. Однак для боротьби необхідно усунути причину торгівлі людьми. Мало слів і умовлянь, як відзначалось вище, дівчата потрапляють туди не від незнання, а від бажання покращити своє матеріальне становище. Отже для початку необхідно дати молоді можливість отримання освіти і можливість працевлаштування, щоб потім молоді люди змогли реалізувати себе як особистість. Таким чином, дешевше не допустити, ніж потім рятувати і тоді процент відтоку населення за кордон істотно скоротиться.

О. В. Турута, *ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ*

А. А. Письменицький, *канд. юрид. наук, доц., професор каф. державно-правових дисциплін Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*

РЕАЛЬНІСТЬ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН: МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВТІЛЕННЯ В ЖИТТЯ

Уявлення про права і свободи людини історично є стрижнем, навколо якого формувалися і розвивалися принципи правової держави. У

зв'язку з появою ідеї прав людини відбуваються істотні зміни в правосвідомості людей, а коли ці права стають реальністю — настільки ж істотні зміни в громадському житті. Ідея і реальність прав людини виявилися нерозривно пов'язаними з ідеєю і реальністю правової держави: з одного боку, вільна, автономна як член громадянського суспільства й учасник політичного життя людина, з іншого боку — не вільна, бо обмежується законами і через це підпорядкована інтересам громадянського суспільства держава, яка забезпечує реальність прав людини.

Принцип реальності прав і свобод громадян займає одне з центральних місць в системі принципів правової держави і складає її основу. Принцип реальності прав і свобод людини і громадянина передбачає, що вони мають бути не тільки продекларовані в законодавчих актах, а й забезпечені та гарантовані усіма відповідними соціальними суб'єктами, насамперед державою. Цей принцип закріплено в Основному Законі України, який встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в нашій державі найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Із змісту зазначеного положення витікає, що держава не є пасивним спостерігачем при реалізації прав і свобод громадян, а активним учасником забезпечення їх реалізації, держава зобов'язує себе здійснювати функцію соціального захисту громадян. Законом України „Про громадянство України” визначено, що громадянство України передбачає постійний правовий зв'язок особи та Української держави, що знаходить своє виявлення у їх взаємних правах та обов'язках; держава гарантує і захищає конституційні права і свободи своїх громадян.

Однак рівень політичного, економічного і культурного розвитку в різних державах різний. Деякі держави через об'єктивні та суб'єктивні причини не можуть забезпечити не тільки міжнародну кількість і якість прав людини, а й права, що продекларовані у національному законодавстві. Так створюється певний розрив між тим, що проголошено, і практикою його реалізації. У різних країнах мірило і сама сутність цього розриву різні, не є однаковими також його причини і витоки, методи і способи його подолання. Реальний, як зазначено в словнику С.І. Ожегова, — це дійсно існуючий, здійснимий, той, що відповідає дійсності. Поняття реальності дає також філософський словник. Згідно нього реальність (лат. *realis* — речовий, дійсний, від *res* — річ, предмет) — те, що існує насправді. Критерієм реальності об'єктів, процесів, подій, фактів, властивостей тощо є суспільна практика.

Саме це й обумовлює необхідність створення спочатку теоретично, а потім і практично універсального механізму гарантування реальності прав людини і громадянина. Він повинен охоплювати всі сторони життя суспільства і забезпечувати існування і дієвість прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. Принцип реальності прав і свобод людини і громадянина забезпечується наявністю відповідного правового механізму їхньої реалізації, який включає:

законодавче закріплення змісту (з чітким формулюванням складових елементів) прав і свобод;

процес, процедуру їх реалізації (нормативно-процесуального закріплення);

мінімум судових та адміністративних прецедентів захисту прав і свобод (тобто таких рішень по юридичним справам, що були втілені в життя і, відповідно, це призвело до відновлення порушених прав. При цьому держава набуває практичного досвіду в забезпеченні реальності прав і свобод громадян).

"Випадіння" з механізму забезпечення реальності прав і свобод громадян хоча б одного з елементів або його частини закономірно призводить до стану нереальності означених прав. Цей механізм не є незмінним, він перебуває в постійній динаміці, удосконалюється, пристосовуючись до умов життя суспільства, що змінюється.

Все вище сказане дає змогу сформулювати категорію «реальність прав і свобод громадян» в вузькому і широкому розумінні.

Реальність прав і свобод громадян в вузькому розумінні — це об'єктивне існування прав і свобод громадян, яке забезпечується наявністю правового механізму їхньої реалізації.

В широкому розумінні — реальність прав і свобод громадян — це об'єктивне існування прав і свобод громадян, які мають законодавче закріплення з чітким формулюванням складових елементів, нормативну регламентацію процесу реалізації і забезпечення судового та адміністративного захисту від їх порушення (створення мінімуму судових та адміністративних прецедентів — рішень відповідних органів, що набули чинності і були реалізовані).

Всі інші принципи правової держави безпосередньо пов'язані з принципом реальності прав і свобод громадян і суттєво впливають на зазначений принцип, як інструменти його забезпечення. При цьому даний принцип також виконує забезпечувальну функцію по відношенню до інших елементів в теорії правової держави.

Т. М. Тертиченко, *ст.інспектор
відділу організації наукової роботи
Луганського державного
університету внутрішніх справ
ім. Е.О. Дідоренка*

ОБ'ЄКТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Необхідно зазначити, що об'єкт злочину має суттєве значення задля визначення соціальної сутності злочину. Правильне розуміння об'єкту злочину дозволяє відмежувати конкретний злочин від суміжних складів, а також інших правопорушень. Тому визначення об'єкту злочину легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом має доволі суттєве значення, особливо якщо звернути увагу на те, що дослідники досі не дійшли згоди з приводу його визначення. А тим часом, нечіткість у розумінні об'єкту відмивання злочинних доходів на практиці призводить до помилок у кримінально-правовій кваліфікації.

Особливістю саме легалізації злочинних доходів є те, що вона наносить шкоду широкому колу суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. По-перше, через оборот тінювих коштів порушується законний порядок господарської діяльності, а також принцип рівності учасників економічних відносин, що призводить до обмеження добросовісної конкуренції. По-друге, зростають тенденції зрощування загально кримінальної та економічної злочинності, що сприяє криміналізації економічних зв'язків і в цілому є загрозою для безпеки держави. По-третє, наявність злочинних доходів у легальній економіці створює сприятливі умови для розвитку організованої злочинності, бо злочинні доходи, включені в легальний обіг, являють собою потужне джерело фінансування кримінальних організацій. Окрім того, легалізуючи злочинні доходи, злочинці маскують джерела їх походження, ускладнюючи діяльність правоохоронних органів з розкриття злочинів та виявлення осіб, котрі вчинили ці злочини.

Таким чином, задля розкриття сутності відмивання злочинних доходів та визначення групи суспільних відносин, яким наноситься чи може бути нанесена шкода вважаємо доцільним спочатку визначити родовий об'єкт злочину. Так, І.А. Кисельов зазначає, що родовим об'єктом легалізації злочинних доходів є суспільні відносини, які виникають з приводу розподілу матеріальних благ, чи законний порядок ведення економічної діяльності [1]. Г.О. Усатий визначає родовий об'єкт зазначеного злочину так: економіка країни, як сукупність суспільних відносин, що визначають умови й порядок здійснення господарської діяльно-

сті суб'єктами господарювання. Тобто, фактично – це встановлена й передбачена міжнародно-правовими зобов'язаннями, відповідною нормативно-правовою базою України система господарювання та порядок обігу грошових коштів і майна в національній економічній системі України [2]. Як бачимо, при визначенні родового об'єкту легалізації І.А. Кисельов та Г.О. Усатий схильні вважати, що діяння, котрі складають об'єктивну сторону цього злочину, посягають на суспільні відносини, що охороняються законом та забезпечують законну економічну діяльність. Законодавець пішов схожим шляхом, розмістивши злочин, передбачений ст. 209 КК України в VII розділі (злочини в сфері господарської діяльності). Отже, можна зробити висновок, що родовим об'єктом відмивання злочинних доходів є суспільні відносини, що забезпечують встановлений законом порядок ведення господарської діяльності юридичних осіб та інших суб'єктів господарювання.

Визначення безпосереднього та додаткового об'єктів зазначеного злочину уявляється більш складним, адже правильне їх визначення дає можливість правильно кваліфікувати суспільно небезпечне діяння та відмежувати його від суміжних складів злочинів, та, на жаль, в юридичній літературі немає єдиного тлумачення основного безпосереднього та додаткового об'єкту легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Так, проаналізуємо деякі визначення безпосереднього та додаткового об'єктів відмивання злочинних доходів, які зустрічаються в юридичній літературі. Г.О. Усатий зазначає, що основним безпосереднім об'єктом є конкретні суспільні відносини, на які посягає злочинець при легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, тобто це певний порядок, встановлений з метою протидії функціонуванню тіньової економіки, як антиподу легальної економічної діяльності, та використання коштів, отриманих унаслідок вчинення злочину. Деяку іншу думку з цього приводу має О. Романченко, яка зазначає, що об'єкту злочину відмивання грошей вже приділено достатню увагу – це дохід, одержаний у результаті скоєння предикатного злочину [3]. Ми дозволимо собі не погодитися як з першим, так і з другим її твердженням. По-перше, як ми вже зазначали, питання про об'єкт легалізації злочинних доходів залишається дискусійним, а отже, про достатність вивчення цього питання говорити зарано. По-друге, об'єктом будь-якого злочину, перш за все, є суспільні відносини, які порушуються або можуть бути порушені в разі вчинення злочину, а дохід, одержаний унаслідок учинення предикатного злочину, скоріш за все, буде предметом злочину. Н. Иванов під об'єктом злочину відмивання злочинних доходів розуміє відносини з приводу правомірної підприємницької діяльності [4]. Однак, з таким визначенням варто не погодитися, адже діяння, спрямовані на вчинення правочину з майном, отриманим злочинним

шляхом чи на використання злочинних доходів у легальній економічній діяльності, охоплюють більш широке коло відносин.

Разом з тим, при скоєнні злочину відмивання злочинних доходів не завжди порушуються тільки зазначені вище суспільні відносини, тому, в зв'язку з цим, доцільним бачиться дослідження додаткового об'єкту, що дозволить окреслити повне коло суспільних відносин, яким може бути завдана шкода внаслідок вчинення легалізації злочинних доходів. Так, І. Каминін зазначає, що додатковим об'єктом охорони в цьому випадку виступають законні права та інтереси підприємців, інвесторів та інших осіб, зайнятих на ринку товарів, робіт і послуг, а також інтереси держави, спрямовані на забезпечення добросовісної конкуренції [5]. Безперечно, з цим не можна не погодитися, але, окрім цього, ми вважаємо доцільним розглядати в якості додаткового об'єкту цього злочину й деякі інші суспільні відносини. Так, наприклад, ми поділяємо думку законодавця Німеччини, який в абзаці 1 § 261 КК ФРН (відмивання грошей) закріпив положення про те, що захист інтересів національного правосуддя знаходиться під охороною цієї норми [6]. Іншими словами, в цьому випадку додатковим об'єктом злочину можуть виступати інтереси правосуддя, адже внаслідок вчинення легалізації кримінальних прибутків, злочинці здійснюють приховування своїх доходів, маскуючи при цьому справжні джерела їх походження, ускладнюючи тим самим процес розкриття та розслідування первинного злочину.

Отже, можна зробити висновок, що різне тлумачення безпосереднього об'єкту легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом пов'язане з тим, що цей злочин посягає не на одне, а на кілька суміжних суспільних відносин. Таким чином, зробимо спробу визначити найбільш важливу частину суспільних відносин, які покликана охороняти кримінально-правова норма, викладена в ст. 209 КК України. Отож, на нашу думку, для злочину легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом це відносини, які забезпечують легальний обіг грошових коштів та іншого майна в сфері виготовлення продукції, торгівлі, надання послуг, виконання робіт.

Література: 1. Киселев И.А. Юридическая характеристика составов отмывания преступных доходов, предусмотренных ст. ст. 174 и 174¹ УК РФ // Следователь. – 2004. – № 5. – С. 2. 2. Усатий Г. О. Об'єктивні ознаки складу злочину за ст. 209 Кримінального кодексу України: проблеми та перспективи вдосконалення // Часопис Київського університету права. – 2003. – № 2. – С. 53. 3. Романченко О. Відмивання брудних грошей як злочин // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 9. – С. 42.4. Иванов Н. Легализация денежных средств или иного имущества, приобретенных другими лицами преступным путем // Российская юстиция. – 2002. – № 3. – С. 53. 5. Камынин И.

Новое законодательство о борьбе с легализацией (отмыванием) преступных доходов // Законность. – 2001. – № 11. – С. 2. 6. Кернер Х.-Х., Дах Э. Отмывание денег. – М.: Международные отношения, 1996. – С. 37.

О. В. Федосова, викладач каф.
*оперативно-розшукової діяльності
навчально-наукового інституту
підготовки фахівців кримінальної
міліції Харківського національного
університету внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному суспільстві злочинність, особливо організовані її форми, являє собою не тільки внутрішню небезпеку для держав, а й має міжнародний транснаціональний характер. Вона продовжує процвітати і фактично поширила свій вплив далеко за межі національної юрисдикції. Тому, транснаціоналізації організованої злочинності повинні бути протипоставлені не лише національні, а й міжнародні заходи, насамперед оперативно-розшукового характеру, як у рамках Інтерполу, так і в міждержавних і міжурядових договорах.

Об'єктивна необхідність оперативно-розшукової діяльності визначається самим існуванням злочинності і характером її суспільної небезпеки, що підтверджується історичним і сучасним досвідом боротьби з нею. Сучасне злочинне середовище відрізняється замкнутістю, наявністю замаскованої системи відносин, законспірованістю, розвитком злочинної кваліфікації і внутрішньою організованістю, нерідко знанням прийомів і наявністю засобів протидії правоохоронним органам. Одержання необхідної інформації про факти злочинів і кримінальної активності осіб можливо тільки шляхом проникнення в злочинне середовище із застосуванням відповідних розвідувально-пошукових заходів. За даними зарубіжних і вітчизняних фахівців, понад 85% злочинів розкриваються саме оперативно-розшуковими органами з використанням зазначених заходів, оскільки виконати завдання кримінального судочинства лише кримінально-процесуальними засобами неможливо. Організована злочинність часто зв'язана із владними органами, у тому числі із правоохоронними і судовими. Вони мають на озброєнні новітні технічні засоби зв'язку, транспорту і протидії технічним засобам документування їхньої злочинної діяльності правоохоронними органами. Це, у свою чергу, вимагає постійного вдосконалення форм і методів оперативно-розшукової діяльності боротьби зі злочинністю.

Але заходи щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних і судових органів не повинні знижувати надійність захисту прав людини, оскільки людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в демократичних країнах найвищою соціальною цінністю. З огляду на це конституційне положення право на існування мають тільки заходи, спрямовані на зміцнення правового статусу особи з урахуванням ідеології верховенства права, пріоритету таких загальнолюдських цінностей, як недоторканність особи, житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, презумпція невинуватості, незалежний і неупереджений суд, змагальність і рівність сторін, домірність заходів процесуального й оперативного-розшукового примусу тощо. Тому в демократичних країнах однією з проблем сьогодення є не лише захист громадян від злочинних посягань, а й обмеження меж втручання держави в особі її органів у їх приватне життя.

Один з перших документів, прийнятих у рамках ООН з метою міжнародно-правового сприяння забезпеченню основних прав і свобод людини була Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, стаття 12 якої вказує, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції, або його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань. У той же час п.2 ст.29 допускає можливість обмеження зазначених прав у випадках і порядку, встановлених законом, «виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві». Аналогічний підхід закріплено і в Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950р.), ст.8 якої встановлює, що «Кожна людина має право на повагу її особистого й сімейного життя, її житла і таємниці її кореспонденції, а також визначає межі цього права, вказуючи, що «не допускається втручання державних органів у здійснення цього права, за винятком випадків, коли це передбачено законом і необхідно в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, суспільного порядку чи економічного добробуту країни, для підтримки порядку і запобігання злочинам, захисту здоров'я й моралі чи захисту прав та свобод інших осіб».

Інші міжнародні акти також підкреслюють правомірність обґрунтованого втручання в конституційні права громадян з метою попередження злочинності й сумісність такого втручання з основними принципами правової держави. Так, ООН зобов'язала уряди держав, що є її членами, надавати першочергового значення попередженню злочинно-

сті як однієї з умов безпечного існування їх громадян і зміцнювати належні національні механізми, що забезпечують виконання цього завдання. У зв'язку з цим існує необхідність розвивати бази даних щодо злочинності, активно застосовувати новітні досягнення науки й техніки в інтересах ефективного попередження злочинів.

Виходячи з вище викладеного, основні закони всіх демократичних країн відповідно до зазначених вимог закріплюють у своїх нормах можливість обґрунтованих обмежень конституційних прав і свобод, що робить діяльність поліції, у тому числі й негласну, законною.

Для гарантування можливості користування всіма правами та свободами людини держава повинна забезпечити реалізацію конституційних прав і свобод, створити відповідний механізм і певні гарантії. Проблема гарантованості прав і свобод людини в Україні одна з найгостріших. Відповідно, актуалізується і дослідження системи цих гарантій та місце в ній правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ. На основі досвіду зарубіжних держав в Україні повинна бути вироблена стратегія щодо попередження порушень прав і свобод людини. Вона має передбачати різні заходи: спільну зацікавленість держави, посадових осіб, фізичних осіб у захисті прав і свобод людини; державний контроль за цим захистом; встановлення взаємодії міліції з населенням у справі розроблення ефективних способів такого захисту; впровадження нових форм та методів захисту прав і свобод особи; зміцнення моральних цінностей та виховання поваги до закону; правове виховання через засоби масової інформації; удосконалення законодавства відповідно до нагальних потреб суспільства.

З М І С Т

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Пономаренко Г. О.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПРІОРИТЕТ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ І ПРАВООХОРОННОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ 3

Spolander L. , Y. Wiklund

FROM A GLOBAL TO AN INDIVIDUAL PERSPECTIVE
ON HUMAN RIGHTS EDUCATION 7

Getty Carol P.

AMERICA'S HIGH INCARCERATION RATES 10

Баймуратов М. А.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
В СФЕРЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ
И АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ..... 14

Бринцев В. Д.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА..... 24

Колісник В. П.

ПРАВО НА САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ 28

Лобойко Л. М.

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВАУ ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ 31

Любченко П. М.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН
НА ІНФОРМАЦІЮ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ 33

Мартиненко О. А. ДІЯЛЬНІСТЬ МВС УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	36
--	----

Марцеляк О. В. ГЕНДЕРНІ КВОТИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАСИВНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА ЖІНОК.....	42
---	----

Секція І

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ РОЗВИТОК У ГАЛУЗЕВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Барабаш Ю. Г. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ЯК ОБ'ЄКТ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ НЕОБХІДНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ.....	46
--	----

Болдирєв С. В. ПРИНЦИП СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	50
---	----

Боняк В. О. ПРАВО ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА ВИЩУ ОСВІТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	52
---	----

Веніславський Ф. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАБІЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ	56
--	----

Гейда О. В. ГРОШОВА ЗАСТАВА ЯК ОБМЕЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ	59
---	----

Кушніренко О. Г. ЮРИДИЧНА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.....	61
--	----

Легнянчин Л. І.	
ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	63
Лукаш С. Ю.	
ЩОДО УМОВ УЧАСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ, США ТА В УКРАЇНІ	67
Радченко О. І.	
ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.....	69
Серьогін В. О.	
ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАЙВЕСІ	71
Серьогіна С. Г.	
„ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР” СУЧАСНИХ ФОРМ ПРАВЛІННЯ	74
Слинько Т. М.	
КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.....	77
Тополевський Р. Б.	
ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ В УКРАЇНІ: КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ	79
Шестаков С. В.	
ПОНЯТТЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ	83
Баймуратов М. М.	
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК СУБ'ЄКТ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: АКсіОЛОГІЧНІ ТА ТЕЛЕОЛОГІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ.....	85

Богашов О. А.	
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ ТА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ В УКРАЇНІ	89
Варуц Л. Д.	
ПОЛІЦІЯ КАНАДИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	91
Гудзь Т. І.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В МЕЖАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	93
Денісова М. М.	
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МИРНІ ЗБОРИ	96
Льїна В. М.	
ПРАВОВИЙ ІМУНІТЕТ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ.....	99
Кожевников А. Ю.	
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ГАРАНТУВАННЯ ІМУНІТЕТУ СУДДІВ	101
Козир О. В.	
ПОНЯТТЯ ЖИТЛА ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА.....	104
Кофман Б. Я.	
РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНИХ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ В ФОРМИРОВАНИИ ГЛОБАЛЬНОГО КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА	106
Маликов С. В.	
ПРИНЦИПЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ИНСТИТУЦИОННОГО МЕХАНИЗМА ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА	109

Осятинський С. О.	
ДОТРИМАННЯ ПОЛІЦІЄЮ (МІЛІЦІЄЮ) ПРАВ ДИТИНИ: ДОСВІД ПІВДЕННОЇ АФРИКИ	113
Панкратова В. О.	
ОМБУДСМАН З ПРАВ ДИТИНИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	115
Перерва Ю. М.	
ЩОДО ПОРЯДКУ РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ПРО ВИЗНАННЯ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМ ЗАКОНУ	118
Рудяшко Ю. В.	
ПРО ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ	120
Стрекалов А. Є.	
ЦІЛІ ОБМЕЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВІ СВОБОД: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ І КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ.....	122
Танаджі Г. Г.	
РОЛЬ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ОСОБИСТОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	125
Удовенко К. В.	
ПРАВОВАХИСНЕ ЗНАЧЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ	128
Федоров И. В.	
РОЛЬ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕННЯ В СТАНОВЛЕННІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РАБОТИ В ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДЕ.....	130

Секція II

ПРОБЛЕМИ ДОДЕРЖАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ПРАВ ЛЮДИНИ

Бабін Б. В.	
РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ПРОГРАМ У МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМАХ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ...	135

Войціховський А. В.	
ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ МИРОТВОРЦІВ	137
Марчук М. І.	
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	139
Пастухова Л. В.	
РЕФОРМУВАННЯ ПРОЦЕДУР КОНТРОЛЮ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕХАНІЗМАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	142
Тарасов О. В.	
РІЗНОВИДИ ПРАВОВОЇ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ.....	145
Титов Е. Б.	
ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ УГОЛОВНО- ПРАВОВОЙ ЮРИСДИКЦИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО УГОЛОВНОГО ПРАВОСУДИЯ	147
Червяцова А. О.	
ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: АНАЛІЗ НОРМ КОНВЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	150
Годованик Є. В.	
РОЛЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	152
Гребенюк М. С.	
НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ, ОПРАЦЬОВАНІ В РАМКАХ ДВНАДЦЯТОЇ СЕСІЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ООН З ТОРГІВЛІ І РОЗВИТКУ (ЮНКТАД)	156
Жильнікова Н. Д.	
МІЖНАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ ПОВАГИ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	157

Зіняк Л. В.	
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	160
Пономарьова О. П.	
СТАТУС ІНВАЛІДІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ІСТОРІЯ ПРОБЛЕМИ І СУЧАСНИЙ СТАН.....	162
Потапчук Г. В.,	
ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОТИДІІ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ МОРСЬКОМУ ПІРАТСТВУ	165
Ситников М. В.	
ПРАВА ЧЕЛОВЕКА КАК ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	168
Стащак А. Ю.	
ОСНОВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ	172
Шуміленко А. П.	
КОНТРОЛЬНІ ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ ООН ЗАГАЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МЕХАНІЗМІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЖІНКАМИ.....	175

Секція III

ПРОБЛЕМИ ДОДЕРЖАННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Блага А. Б.	
ПРОБЛЕМИ ДОДЕРЖАННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ	179
Ігнатів О. М.	
ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОРУШЕНЬ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	184

Каткова Т. В. ПРАВА ОСОБИСТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	187
Чистокляний Я. В. ЗМАГАЛЬНІСТЬ СТОРІН ТА СВОБОДА В НАДАННІ НИМИ СУДУ СВОЇХ ДОКАЗІВ І У ДОВЕДЕННІ ПЕРЕД СУДОМ ЇХ ПЕРЕКОНЛИВОСТІ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	190
Бречко А. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ВИПАДКАХ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	193
Гловюк І. В. ПРАВО НА ЗАХИСТ ТА РОЗГЛЯД СУДДЕЮ ПОДАНЬ ПРО УСУНЕННЯ ЗАХИСНИКА ВІД УЧАСТІ У СПРАВІ....	195
Градова Ю. В. МОНІТОРИНГ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	199
Зуєв Р. І. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЩОДО ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ	201
Снегірьов В. В., Скапенко А. Г. СЕКС-РАБСТВО ЯК НАСЛІДОК ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ	204
Турута О. В., Письменицький А. А. РЕАЛЬНІСТЬ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН: МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВТІЛЕННЯ В ЖИТТЯ	207

Тертиченко Т. М.	
ОБ'ЄКТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ.....	210
Федосова О. В.	
МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	213

Наукове видання

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
19-20 вересня 2008 р.

Відповідальний за випуск

В. О. Серьогін

Комп'ютерна верстка

С. В. Гончарук

Підп. до друку 16.09.2008. Формат 60x84/16. Папір офсет. Друк трафарет.
Ум. друк. арк 13,02. Обл. вид. арк. 13,46. Наклад 100 прим. Зам № 53

Видавництво
Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, Харків, пр-т 50-річчя СРСР, 27
Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 13013-1897 ПР від 28.08.2007 р.